

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

TEORIE UKAZOVÁNÍ S PŘIHLÉDNUTÍM K VÝSKYTU V PRAXI

Vedoucí práce: PhDr. Štěpán Balík, PhD.

Autor práce: Bc. Pavlína Tampírová

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 2. ročník

2013

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 25. července 2013

vlastnoruční podpis studentky

Velice děkuji PhDr. Štěpánu Balíkovi, Ph.D., nejen za odborné vedení práce, za cenné připomínky a ochotu, ale i za trpělivost. Také bych chtěla poděkovat panu řediteli Střední průmyslové školy automobilní a technické v Českých Budějovicích Bc. Janu Šindelářovi a také Jaroslavu Příbylovi, že mi umožnili přístup a nahrávání praktické výuky oboru Mechanik opravář motorových vozidel.

TEORIE UKAZOVÁNÍ S PŘIHLÉDNUTÍM K VÝSKYTU V PRAXI

(ANOTACE)

Cílem diplomové práce je komplexní vymezení vztahu verbálních a neverbálních složek v konkrétní komunikační události, která se uskutečnila mezi středoškolskými studenty a jejich vyučujícím 13. prosince 2012 na Střední průmyslové škole automobilní a technické v Českých Budějovicích. Posuzován je nejen text, resp. přepis zvukového záznamu, ale i komunikační událost je analyzována s přihlédnutím k jejím sémantickým a pragmatickým složkám. Důraz je kladen především na způsoby ukazování, tzv. ostenzi a deixi.

THEORY OF SHOWING WITH REGARD TO OCCURENCE IN PRACTICE

(ANNOTATION)

The aim of the thesis is a comprehensive definition of the relationship verbal and non-verbal components of communication in specific events that occurred among high school students and their teachers on the 13th December 2012 at the Střední průmyslová škola automobilní a technická in České Budějovice. Assessment is not only text, or more precisely transcription of the recording, but also communication event is analyzed with regard to its semantic and pragmatic components. Emphasis is placed on methods of showing, the „ostenze” and „deixe”.

Obsah

Úvod.....	1
1. Zásady přepisu zvukového záznamu	5
2. Sémiotika – nauka o znacích	12
2.1 Historický vývoj sémiotiky.....	13
2.2 Sémiotika dnes.....	15
2.3 Pragmatika versus pragmatická lingvistika	15
3. Řečové akty.....	17
3.1 Historie teorie řečových aktů.....	17
3.2 Teorie řečových aktů.....	18
3.3 Řečové akty realizované přímo a nepřímo	24
3.4 Tzv. parazitické řečové akty	25
4. Deixe.....	27
4.1 Reference a deixe.....	27
4.2 Deixe.....	30
4.2.1 Deixe prostorová.....	32
4.2.2 Deixe časová	33
4.2.3 Deixe personální	35
4.2.4 Deixe sociální	36
4.2.4.1 Identifikační rovina sociální deixe.....	37
4.2.4.2 Postojově-hodnotící rovina sociální deixe.....	38
4.2.5 Deixe textová	38
4.3 Rozdíl mezi referencí a deixí	39
5. Ostenze.....	41
5.1 Historie ostenze.....	42
5.2 Ostenze jako komunikace pomocí ostenzivních znaků	43
5.3 Teorie ostenze	43
5.4 Ostenze pohledem Karla Horálka	46
5.5 Teorie znaků (ne-znaků) či teorie komunikace a modelování?	48
5.6 Ostenze a divadlo.....	48
5.7 Neostenzivní komunikační situace	50
6. Deixe a ostenze v praxi	52
6.1 Deiktický způsob ukazování	52

6.1.1 Anaforické a kataforické navazování v textu.....	52
6.1.2 Deixe prostorová.....	53
6.1.3 Deixe časová.....	56
6.1.4 Deixe personální a deixe sociální	59
6.2 Ostenzivní způsob ukazování	63
Závěr	70
Bibliografie	74
Příloha 1	76
Příloha 2	88
Příloha 3	93
Příloha 4.....	94
Příloha 5.....	95
Příloha 6.....	96

Úvod

Cílem této diplomové práce je komplexní vymezení vztahu verbálních a neverbálních složek v konkrétní komunikační události. Pro vypracování této diplomové práce jsem vybrala přepisy jazykových projevů, které jsem zaznamenala na diktafon. Vybrala jsem příznačné a podle mého názoru zajímavé komunikační situace, v nichž se ocitli středoškolští studenti s vyučujícím. Nahrávky jsem pořídila 13. prosince 2012 během praktického vyučování na Střední průmyslové škole automobilní a technické¹, které probíhalo v jedné z provozoven této školy. Pro své sledování jsem si zvolila obor Mechanik opravář motorových vozidel a to z důvodu zájmu analýzy kolektivu, v němž předpokládám hojný výskyt deixe, popřípadě ostenze.

Tématem vyučování bylo praktické nacvičení geometrie kol (nahrávka č. 1 – viz příloha 1) a výměna čepů (nahrávka č. 2 – viz příloha 2) u automobilu. Vyučování se zúčastnil vyučující (Jaroslav Příbyl), v textu též nazývaný jako mistr (v ukázkách označovaný písmenem M), dále pak studenti (student Jaroslav – v přepise označovaný písmenem J, student Jan – v přepise označovaný písmenem H a student Marek, který je v nahrávkách zastoupen písmeny Ma).

Již v bakalářské práci mne zajímala práce se spontánními, nepřipravenými dialogy. V předkládané diplomové práci sice vycházím z již zjištěných skutečností, ale téma ostenze rozšiřuji o blízkou problematiku deixe a řečových aktů, jimiž jsem se v bakalářské práci nezabývala. Výsledná podoba práce se tak koncepčně, tematicky, a navíc i materiálově od předchozího výzkumu značně liší.

Bakalářská práce (TAMPÍROVÁ, 2011) si kladla za cíl popsat prostředky konkrétní komunikační události, jíž jsem se zúčastnila. Ve své jazykovědné práci jsem se zaměřila především na specifickou komunikaci ukazování, tzv. ostenzi. Získané teoretické podklady, které se týkaly nejen ostenze, ale i problematiky komunikace v širším rámci, jsem využila pro praktický výzkum.

Ve dnech 8. a 23. listopadu 2010 jsem navštívila Střední odbornou školu a Střední odborné učiliště v Trhových Svinech. Pro své sledování jsem si zvolila studenty z druhého a třetího ročníku oboru Kuchařské práce (studentky Janu, Helenu, Nikolu;

---

¹ Střední průmyslová škola automobilní a technická sídlí v ulici Skuherského 1274/3v Českých Budějovicích. Praktické vyučování však probíhalo v ulici Rudolfovská 17, v níž se nejen vyučuje, ale i se zde provádí STK. Zde také sídlí Svářecí škola.

studenty Jana, Lukáše). Konkrétní komunikační události jsem zaznamenala na diktafon a následně jsem je přepsala podle daných zásad (MÜLLEROVÁ, HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDLOVÁ, 1992). Zaznamenané ukázky jsem poté aplikovala na teoretický materiál. Od výzkumu jsem očekávala, že se mi potvrdí předpoklad výskytu ostenze v mluvené komunikaci. V závěru práce konstatuji: „Předpokládala jsem, že se ve zkoumaném materiálu prokáže přítomnost jak komunikace verbální, tak i především komunikace neverbální. Vzhledem k množství zaznamenaného materiálu a samotnému oboru Kuchařské práce jsem očekávala početné příklady neverbální složky. Tento předpoklad se však nepotvrdil (TAMPÍROVÁ, 2011, 41). Důvod tohoto závěru byl založen na získaných informacích a na zhodnocení průběhu odborného výcviku. Paní mistrová, Markéta Marková, zaúkolovala studenty, aby si nastudovali postup přípravy a následné uvaření zadaného pokrmu. Studenti byli tudíž nuceni pracovat samostatně. To mělo za následek, že jsem z celých dvou nahrávacích dnů zaznamenala ostenzi pouze v pěti situacích (TAMPÍROVÁ, 2011, 41).

Stručný obsah kapitol diplomové práce

Diplomová práce obsahuje část teoretickou i část praktickou. Jak jsem již uvedla výše, teoretická kapitola, v které se zabývám teorií a praktickými ukázkami přepisu zvukového záznamu, vychází z knihy *Mluvená čeština v autentických textech* (MÜLLEROVÁ, HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDLOVÁ, 1992). Nejprve zde vysvětluji značky užívané v grafických přepisech mluvené řeči, poté zde aplikuji části ukázek přepisu zaznamenaných nahrávek. Přepisy dvou zaznamenaných konkrétních komunikačních událostí se nacházejí v příloze. Každý přepis obsahuje očíslované řádky, které slouží k snazší orientaci v textu. Vlastní text je tedy doplněn o přepsané nahrávky, u nichž jsou vždy na konci uvedeny řádky a číslo nahrávky.

Pro uvedení do dané problematiky bylo zapotřebí zařadit do diplomové práce kapitolu věnovanou sémiotice, tzv. vědě o znakových systémech, a pragmalinguistice, která popisuje vztah jazykového znaku a účastníků komunikace. Ostenze se vztahuje spíše k sémiotice, zatímco *deixis* spadá spíše do oblasti pragmalinguistiky, která podle některých autorů zahrnuje širší oblast zkoumání než jen pragmatiku (viz níže). Teoretické poznatky jsem čerpala především z knihy *Dějiny lingvistiky* (ČERNÝ, 1996), dále pak *Jazyk a jazykověda* (ČERMÁK, 1997) a *Encyklopedický slovník češtiny* (Encyklopedický slovník češtiny, 2002).

V následující kapitole je pojednáno o teorii řečových aktech. Tato kapitola

obsahuje historické a teoretické poznatky, dále se zde zabývám i tzv. parazitickými řečovými akty. Výchozí pro mne zde byla kniha *Pragmatika v češtině*² od Milady Hirschové (HIRSCHOVÁ, 2006).

Na základě této knihy pak vznikla i následující kapitola, v níž věnuji pozornost způsobu ukazování označovaným v českém jazyce jako deixe. V kapitole o deiktickém ukazování se zabývám rozdílem mezi referencí a deixí, poté následuje samostatné pojednání o deixi a o prostředcích jejího užívání. Poslední část kapitoly obsahuje rozlišení deixe na deixi situační a kontextovou.

Kapitola, v níž se věnuji způsobu ukazování, tzv. ostenzi, obsahuje teoretickou základnu, kterou jsem přejala z bakalářské práce (TAMPÍROVÁ, 2011). Již dříve získané poznatky jsem rozšířila o další studie Iva Osolsobě – *OstENZE* z knihy *Principia parodica Posbírané papíry převážně o divadle* (OSOLSOBĚ, 2007), přínosné pro mé zkoumání byly i studie *Tractus de artis genere proximo aneb reformy pokračují*⁴ z knihy *OstENZE, hra a jazyk* (OSOLSOBĚ, 2002, 57), dále pak studie *Dramatické dílo jako komunikace komunikací o komunikaci* (OSOLSOBĚ, 2002, 90). Podstatné pro mé bádání byla i studie Karla Horálka – *K pojmu „ostenze“*, která byla publikována v periodiku Slovo a slovesnost (<http://kramerius.lib.cas.cz>). Kapitola o ostenzi obsahuje historické a teoretické vymezení a vztah ostenzivního způsobu ukazování k ostatním vědám, především pak vztah ostenze a divadla.

Podstatné a pro mé zkoumání výchozí je vlastní vymezení pojmů deixe a ostenze, a to z toho důvodu, že teorie ukazování je nepříliš probádaným jevem. Teoretická část a vědecký výzkum se opírá o poznatky získané především z prací Osolsobě (OSOLSOBĚ, 2002 a 2007), Horálka (HORÁLEK), Čermáka (ČERMÁK, 1997) a Hirschové (HIRSCHOVÁ, 2006).

Závěr a kompletní seznam použité literatury spolu s přílohami je uveden na konci této diplomové práce. V přílohách se nacházejí již zmíněné přepisy zvukového záznamu, dále pak schematické znázornění Morrisova dělení sémiotiky, tabulka klasifikací řečových aktů, obrázek z latinské knihy *Orbis pictus sensualium* a obrázek znázorňující sbíhavost kol.

Přikládám rovněž i kompaktní disk obsahující diplomovou práci se zaznamenanými ukázkami.

---

² Pro případné zájemce, kteří nemají k dispozici knihu *Pragmatika v češtině*, doporučuji teze disertační práce Milady Hirschové k získání vědeckého titulu „doktor věd“ ve skupině věd Vědy filologické a přidružené, které jsou přístupné na internetových stránkách (www.avcr.cz).

TEORETICKÁ ČÁST

1. Zásady přepisu zvukového záznamu

Teoretický základ, o němž je pojednáno v kapitole věnované přepisu zaznamenaného mluveného projevu, jsem využila ze své bakalářské práce (TAMPÍROVÁ, 2011). Každá teoretická pasáž je doložena příkladem z nahrané ukázky (záznam ze Střední průmyslové školy automobilní a technické).

„Přepis magnetofonového záznamu mluveného projevu je vždy jen nedokonalým obrazem způsobu, jakým mluvčí pomocí navzájem těsně propojených jazykových, parajazykových a mimojazykových prostředků sdělují to, co mají na mysli (MÜLLEROVÁ, HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDLOVÁ, 1992, 2). Mluvený projev lze však zkoumat podle Müllerové jen v psané podobě. V knize *Mluvená čeština v autentických textech* se nachází přepis některých vybraných mluvených projevů ze zajímavých nebo příznačných komunikačních situací, do kterých se dostáváme (TAMPÍROVÁ, 2011).

Přepis neboli transkript nedokáže zachytit neverbální, mimojazykovou složku komunikace. V případě záznamu mluvy lze pouze tuto složku popsat, okomentovat. Přepis nebude ovšem tím pádem zcela úplný, a to z důvodu nezachycení paralingvistických prostředků, jako je například barva hlasu, tempo, gesta a mimika komunikujících osob.

K zachycení vlastností zvukového a časového průběhu nahrávky, které pomohou recipientovi (příjemci) textu, slouží speciální značky.

Pro snazší orientaci v prepisech jsem komunikanty zaznamenaných situací označila písmeny.

M = mistr

J = Jaroslav

H = Honza

Ma = Marek

ZVUKOVÉ PROSTŘEDKY

Intonační průběh slouží k členění textu na úseky a většinou signalizuje určitý předěl – intonační průběh nekoncový ↑ a intonační průběh koncový ↓, v ukázkách se

intonační předěl projevuje následujícím způsobem.

M: dolu takže auto se pouští dolů ___ to už známe že jo↑☺ ___ tak jdeme na druhou stranu pod'↑ vem si ten hever a pod' na druhou stranu pod' mu tam pomoct Honzíku nápravu teď co musím udělat↑(ř. 97–99, nahrávka č. 1)

Pauzy ■ pomáhají čtenáři představit si časový průběh, tempo, plynutí. V případě, že pauza trvá delší dobu, lze ji zaznamenat dvěma, popřípadě i více značkami za sebou.

J: _____

M: a:no↑ my si ten lautr zvedneme↑ abychom se na něj dostali↑ a první co si musíme překontrolovat↑ je tlak v pneumatikách↑ jo↑ jak jsme si říkali↑ jo↑☺ protože aby nám auto nestálo nakřivo↑ ___ tohle auto se bude foukat na dva a půl atmosféry↑ jo↑☺ zimní pneumatiky se foukaj o dvě desetiny víc↑ než letní↑ takže dofoukneme↑ připravíme si hever↑ _____ dva a půl↑ ■■■ tak mládenci↑ teď si zkusíte ___ tak ta náprava↑ vopatrně↑ nahoru↑ a dolu↑ překontrolujeme to nahoru a dolu↓ překontrolujeme vnitřní čepy↓ vůli jinak bys to nemohl měřit↓ jo↑ takže předvedu nahoru dolu↓ vidíte↑ že se to ani nehne↓ pak to zkušim do strany↓ tim vlastně zkušim veškerý řízení↓ jo↑☺ hele↑ do strany perfektní↑ prohlídnete si v jakým stavu jsou tlumiče↑ my už máme pořádný tlumiče↓ tam už vidíte že už je tam nějaká ___ že jo↑ a tak dále↓

[Mistr kontroluje kola automobilu.]

J: _____

M: _____ takže tady ta strana celkem vyhovuje↑ musíme to zopakovat i na tý druhý straně↑■ no↑ celkem docela se i trefil↑ vid'↑☺ zákazník↑ že jo↑☺ ___ nahoru a dolu↓ do strany↑ Jardo↑ výborně↑ jo↑☺ nezapomeneme tam vrátit tu čepičku jo↑ tak↑ takže jsme zjistili↑ že to auto můžeme úspěšně změřit↑ máme ho vybraný na počítači↑ nastává operace↑■ kdo tam bude sázet tam ty přístroje↑☺ tak↑ Honzo pojd'↑ pojd' se podívat↑ na tom přístroji máš cedulku↓ ta cedulka ti říká↑ kam ten přístroj přide↑ (ř. 40–58, nahrávka č.1)

Zdůraznění se označuje pomocí velkých písmen; „Mluví zdůrazní buď jednu zpravidla první (přízvučnou) slabiku slova (CHYtil), nebo vysloví celé slovo, event. slovní spojení důrazně a silnějším hlasem (CHYTIL)“ (MÜLLEROVÁ,

HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDLOVÁ, 1992, 4).

M: ted'kon nastává ta nejdůležitější operace toho našeho počínání protože do TEDĎka kdybyste udělali chybu jako že se NÁM to TAM stalo↑ že nám ____ tak to musíme začít znovu tady někdy u tohoto přístroje se vrátíme musíme začít znovu a na TOHleto nesmíte nikdy zapomenout jo↑ ☺ (ř. 132–135, nahrávka č. 1)

Protažení výslovnosti (většinou koncové): samohlásky pomocí dvojtečky umístěné za ní.

M: vyberete si to tak že na to dvakrát kliknete jo:↑ ☺ (ř. 12–13, nahrávka č. 1)

Dále pak s různým intonačním průběhem (nejčastěji stoupavým – dodává otázkové, dovolávací, hodnotící a jiné významy), protažení výslovnosti můžeme zaznamenat i uprostřed slova.

M: tak pod'te zapérujem ta:k ještě zadek■ Honziku↑ jak to tam de↑ potřebujete pomoct s něčim↑ ☺ (ř. 112–113, nahrávka č. 1)

Otázková platnost ☺ je signalizována tázací intonací, tázacími slovy nebo se podle knihy vyrozumívá z celkového významu určitého úseku textu nebo z celkové situace (MÜLLEROVÁ, HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDLOVÁ, 1992, 4).

M: jakej tam máš průměr kola↑ ☺ když se podíváš na pneumatiku↑ patnácky vid'↑ ☺ tam sou↑ ☺ (ř. 18–19, nahrávka č. 1)

Hezitační zvuk se značí pomocí značky @. Tento zvuk je mluvčím vyslovován buď mezi dvěma slovy (zde má platnost zaplnění delší či kratší pauzy, nebo ho může mluvčí použít v kombinaci s pauzou tak, že je buď vysloven před ní, nebo za ní).

M: nikdy nesmíte zapomenout je to že si musíte zajistit volant v rovném stavu protože v tom volantu je vždycky erbeg a ve fabrice ten volant montujou tak aby to bylo rovně a každému šoférovi je jistě nepříjemný když má křivě volant že jo↑ ve fabrice byl namontovanej rovně že jo↑ ☺

J: =@

M: =takže když má šofér špatně volant a ____ tak je znamení že se tam asi něco stalo ____ na vobrubník havaroval nebo něco že jo↑ ☺ takže z toho se vychází ano↑ (ř. 135–143, nahrávka č. 1)

Pořadí značek

Na prvním místě stojí šipka, která znázorňuje melodický pohyb, dále následuje značka pro otázku a na posledním místě stojí značka pro pauzu.

Nesrozumitelná místa, místa, v kterých není zcela zřejmé znění slov, se s ohledem na okolní hluk označují pomocí podtržení slov, která předpokládáme, že byla vyslovena.

M: ted' sem to přehnal jo↑ ⊙ budu se muset polepšit a ted' sem dobře jo↑ ⊙ a ted' to na to na to je ještě chvílku čas Honziku↑ (ř. 120–121, nahrávka č. 1)

Promluvy, kterým není vůbec rozumět, se označují následujícím způsobem. Udělá se mezera a prázdnou část řádku se podtrhne.

M: _____ to samý uděláme čtyřikrát _____ dáme na zadní kolo Honzo↑ musíš si to chytit jo↑ ted' jsi tady vlastně nebyl tak si o to přišel↓ _____ jo↑ ■ _____ zapneš poděkovalo a hotovo tak↑ ted' se koukneme na ten _____ takže jdeme k tomu levýmu přednímu kolu _____ (ř. 68–71, nahrávka č. 1)

Nastaly i situace, v nichž vzhledem k velkému hluku nebyly určité repliky či pasáže dobře slyšitelné.

M: [Konverzace probíhá pod automobilem – špatná slyšitelnost] to by bylo nejlepší tak hele takhle musíme to zajistit samozřejmě aby nám to nespadlo na hlavu _____ si to srovnáme ale musíte tomu _____ zajištěný hele↑ jo↑ ⊙ ted' už se nemusíme bát pod to vlézt že jo↑ ta:k no: a tady máme co↑ ⊙ pod' se podívat máme tady krásně _____ a touhle tyčkou se musí točit takže na pravý straně máme pluh a tady na druhý straně máme _____ když to potřebujeme co s tou kličkou budeme dělat točit jako kovboj _____

M: co to znamená to znamená _____ a uděláš tu sbíhavost že jo↑ ⊙ jako kdyby tam byla rozbíhavost protože my tam nemáme sbíhavost ale rozbíhavost Honziku↑ ty si nám přinesl teda Jardo jo↑ _____ ted' si vezmeme голу _____ dvanáct let starý _____ (ř. 244–255, nahrávka č. 1)

Hůře srozumitelné, ale i nesrozumitelné pasáže jsou dány nejen technickou

kvalitou nahrávky (šumy, okolní zvuky), ale i samotným chováním komunikantů. Mám na mysli především chování řečové (např. tlumený hlas, ztišený hlas, zakoktání mluvčího ...).

Střídání partnerů v dialogu

První partner začne mluvit, poté svou promluvu ukončí a po pauze mluví druhý partner. Každá pronesená replika³ je zapsána z kraje na samostatný řádek.

M: takže my sme zjistili že když tady máme mínus že na týhle straně máme co Honzíku↑ ☺

H: rozrbíhavost

M: správně tak rozrbíhavost na druhé straně máme↑ ☺

H: taky rozrbíhavost

M: to teda nemáme

H: =sbíhavost

M: Tady máme sbíhavost máte to tady znázorněný mínus je rozrbíhavost a plus je sbíhavost (ř. 195–204, nahrávka č. 1)

V jiném případě druhý partner naváže na prvního ihned, bez pauzy. Pronesení repliky může někdy působit až překotně. Navázání druhého partnera se v přepisu označuje použitím značky = a zapisuje se na samostatný řádek od kraje.

M: [...] protože pro to vona existuje taková věc na dálnici mikrospánek říkaj jo↑ ☺

J: =hm

M: =a kvůli tomu se stala spousta nehod že jo↑ ☺ a ten dobrej technickej stav díky tomu že to mělo nastavený správně že třeba za tu vteřinu ujede třeba nevim dvacet metrů jo↑ a von těch dvacet metrů jel rovně

J: =hm (ř. 218–224, nahrávka č. 1)

Třetím způsobem je „skočení do řeči“ prvního partnera. Druhý partner nenechá prvního dokončit svou repliku. V tomto případě nastává současné mluvení.

Začátek druhé repliky je umístěn pod slova, která první partner pronášel v době, kdy začal mluvit druhý partner.

M: přístroj nám říká co počítač že máme

J: zapérovat

---

³ Encyklopedický slovník češtiny uvádí, že replika je základní jednotkou členění dialogického textu. Je to souvislý úsek textu, který pronese jeden z účastníků rozhovoru, aniž by byl přerušen jiným mluvčím. (Encyklopedický slovník, 2002, 375)

M: tak pod'te zapérujem ta:k ještě zadek■ Honzíku↑ jak to tam de↑ potřebujete pomoct s něčim↑ ☺ (ř. 110–113, nahrávka č. 1)

Přizvukování, signalizace pozornosti

Tyto repliky nejsou samostatné (je to výraz hm a nejrůznější podoby jako je mhm, @h@, mh a podobně). Tyto zvuky se při přepisu píší na samostatný řádek pod příslušné slovo, které stojí na předcházejícím řádku a které s nimi bylo současně vysloveno.

M: jakej tam máš průměr kola↑ ☺ když se podíváš na pneumatiku↑ patnácky vid'↑ ☺ tam sou↑ ☺

J: hm↑

M: hm↑ takže tady si to musíte dát na průměr↑ patnáct↑ (ř. 18–22, nahrávka, č. 1)

Komentáře

„Atmosféru projevu, situaci a neverbální chování mluvčího, jeho náladu a způsob řeči, souhrnně řečeno jevy, které nejsou patrné z pouhého zápisu verbální složky řeči ani ze značek znázorňujících její zvukový průběh, se snažíme aspoň poněkud přiblížit čtenářům komentáři“ (MÜLLEROVÁ, HOFFMANNOVÁ, SCHNEIDEROVÁ, 1992, 6). Komentář se nachází nad příslušným úsekem textu a není součástí textu.

1. situační komentáře: Tento typ komentáře slouží k popsání neverbálního chování mluvčího pomocí hranatých závorek [...]. Analyzovaná komunikace byla zaznamenávána pouze na diktafon, bylo velice obtížné sledovat a všimnout si neverbálních prostředků. Z tohoto důvodu se situační komentáře v ukázkách vyskytují zřídka.

M: SPRÁVně Honzíku teda Jardo↑ dojde nám proto a my si zvedneme auto ___ my si to zvedneme přepneme si to a deme nahoru abychom se pod to auto vešli

[zvedání automobilu]

M: tak tak co Honzíku↑ není lepší hrát ten fotbal↑ to je velkej sportovec (ř. 231–233, nahrávka č. 1)

2. deskriptivní komentáře: Tento typ zachycuje nápadný způsob řeči mluvčího, a to použitím výrazů *rychle, hlasitě, pomalu*, apod.

J: dolu (potichu)

M: dolu takže auto se pouští dolů ____ to už známe že jo↑ ☺ ____ tak jdeme na druhou stranu pod'↑ vem si ten hever a pod' na druhou stranu pod' mu tam pomoct Honzíku nápravu ted' co musím udělat↑ (ř. 96–99, nahrávka č. 1)

3. interpretativní komentáře: Pomocí tohoto komentáře je zaznamenán dojem posluchače, který je vyvolán tónem řeči mluvčího.

Smích může být součástí přepisu a může hrát významnou roli v textu. Tento fónický prostředek jsem však v nahraných ukázkách zaznamenala velmi zřídka, přesto zde uvedu zásady smíchu.

V případě že mluvčí pronáší svou řeč se smíchem, zaznamenává se slovo smích do kulatých závorek (smích) na zvláštní řádek.

Další možností je přerušení řeči za účelem zasmání se. V tomto případě se slovo smích píše také do kulatých závorek (smích) za poslední slovo, po němž smích nastal.

Pokud se s mluvčím začne smát někdo jiný, situace se řeší označením smíchu a napsáním komentáře. Vše je zvýrazněno kurzívou.

M: závada _____ je TAM TÁkováhle vůle todlensto

[Mistr ukazuje čep]

H: jo↑

M: vybitej takže změříme sou dva typy _____ ■■■■

[V pozadí je slyšet smích] (ř. 71–74, nahrávka č. 2)

2. Sémiotika – nauka o znacích

Teoretická kapitola, v níž se věnuji vymezení pojmu sémiotika, se komplexně vztahuje k problematice ostenze i deixe. Zaměřím se na vznik a historický vývoj sémiotiky a poté pojednám o vztahu zmiňované nauky o znacích ke zkoumaným způsobům ukazování.

„Sémiotika je věda o znakových systémech, mezi nimiž zaujímají významné místo přirozené jazyky a umělé jazyky současné matematiky a logiky“ (ČERNÝ, 1996, 412). Vzhledem k tomu, že je jazyk systémem jazykových znaků, je tedy součástí a předmětem nauky o znacích. Znaky⁴ jsou základními stavebními kameny informace

---

⁴ „Znak je obecně něco (tj. věc/forma) zastupující něco jiného (podle scholastické tradice aliquid stat pro aliquo); jejich (strukturovaný) soubor tvoří kód. Žijeme ve světě znaků, které jsou všude kolem nás [...]“ (ČERMÁK, 1997, 28). Znak slouží k předávání informací, „znak tedy souvisí s významem, resp. obsahem, ale nekryje se s nimi (ČERMÁK, 1997, 29).

Podle Čermáka charakteristické vlastnosti znaku jsou (srov. Saussure):

1. **Arbitrárnost, konvenčnost:** mezi znakem (formou) a věcí není žádná souvislost, např. týž kus nábytku se v různých jazycích různě nazývá *trapézi* (novověc.), *Tisch* (něm.), *table* (angl., fr.), *bord* (švéd., dán.), *tafel* (hol.), *tavola* (it.), *mesa* (port.), *pöytä* (fin.), *médja* (indonés.), *tsukue* (jap.), *masa* či *sofra* (tur.) nebo *stůl* (čes.) a tato věc tedy nijak, žádnou svou vlastností jeho jméno nepředurčuje; něco jiného je ovšem celospolečenská tradiční platnost zavedeného jména v daném jazyku, která kvůli kontinuitě nutí i nové mluvčí, aby ho užívali. Jedinou výjimkou jsou onomatopoeia [...].
2. **Diskrétnost** a obvykle **lineárnost:** znak má pevný tvar a rozsah [...].
3. **Duálnost** :znak je výsledkem *dvojí artikulace jazyka*, tj. jeho dvojí organizace, resp. členění; v prvním jde (z hlediska gramatiky a významu) o znaky, v druhém, sekundárně vytvořeném, o neznaky, tj. figury (zvl. fonologie), které svou kombinací znaky teprve vytvářejí (Martinet). Znakem je tedy jednotka vzniklá první artikulací, která však musí připouštět možnost i druhé artikulace, tj. rozkladu ve složky [...].
4. **Sémantičnost**, resp. funkčnost: znak není samoučelný, má vždy vztah k významu a/n. funkci; jinak řečeno, v jazyce nejsou slova bez významu [...].
5. **Přenosnost v čase a prostoru:** znakové sdělení lze např. adresovat do budoucnosti nebo vzdálenému příjemci [...].
6. **Kulturní přesnost:** znaky jsou naučitelné, tj. předávají se jako součást kultury z generace na generaci.
7. **Neproměnlivost, stabilita** (relativní): znaky jsou ustálené a jsou tudíž takto základem pro synchronní komunikaci, musejí být tudíž pro všechny účastníky stejné.
8. **Negativnost a diferenčnost** (protikladovost): žádný znak není nikdy izolovaný, vždy stojí v systémových vztazích (protikladech) k jiným a je tedy vymezen negativně tím, že není s nimi shodný, popř. i pozitivně tím, jak se od nich liší.
9. **Prevarikace** (možnost dvojznačnosti i dvojsmyslu): znakem lze ne/úmyslně klamat, vytvářet hříčky ap.“ (ČERMÁK, 1997, 29-30).

Ferdinand de Saussure pojmenovává dva principy znaku:

1. **Arbitrárnost znaku** – Saussure tvrdí, že „svazek sjednocující označující a označované je arbitrární; nebo též můžeme jednoduše říci, pokud znakem chápeme celek plynoucí z asociace označujícího a označovaného: jazykový znak je arbitrární“ (SAUSSURE, 1996, 98).
2. **Lineární povaha označujícího** – tento princip je zřejmý a základní. „Označující je svou povahou auditivní a probíhá pouze v čase, od něhož přebírá tyto charakteristiky: a) představuje určitý rozsah a b) tento rozsah je měřitelný v jediné dimezi: tou je linie“ (SAUSSURE, 1996, 100).
3. **Proměnlivost a neproměnlivost znaku**

sdělované při komunikaci.

2.1 Historický vývoj sémiotiky

Za vznikem pomezí disciplíny, jež je nazývána sémiotikou, stojí společné úsilí mnoha generací filozofů a logiků. Důležitou úlohu však v tomto utváření sehrála i lingvistika, literární věda, psychologie a psychoanalýza, etnologie, antropologie, ale i teorie umění (ČERNÝ, 1996, 413). Historie vzniku názvu a vývoje této moderní pomezí disciplíny má kořeny již ve starověku. Ve 2. stol. n. l. byl název *sémeiótiké* užit v souvislosti s poznatky starořecké medicíny. Lékař Claudius Galénos rozvinul pod tímto názvem vědu o příznacích, podle níž se nemoci měly rozeznávat podle příznaků, které vyvolaly. Středověk se vyznačuje spojením teorie poznání se sémantikou. Pojem *sémeiótiké* přestal být užíván. Věda o znacích se v této době rozšířila o teorii symbolů a podrobné rozpracování starověkého sporu o univerzálie. Pro renesanci je z hlediska moderní sémiotiky příznačné nové astronomické, fyzikální, chemické a matematické pojetí světa.

John Locke, anglický filozof, v roce 1690 rozlišil „tři druhy věd: a) fyzické, tj. filozofii přírody; b) praktické, tj. lidskou aktivitu směřující k určitému cíli; c) sémiotické, tj. vědu o znacích, z nichž nejběžnější jsou slova“ (Černý, 1996, 412). Název sémiotika byl opět obnoven, nepoužíval se však v souvislosti s medicínou, nýbrž pro označení vědy o znacích. Zajímavý je i jeho poznatek, že ve vědomí neexistují věci, ale znaky, které slouží k vyjadřování myšlenek, k shromažďování poznatků a k výměně informací.

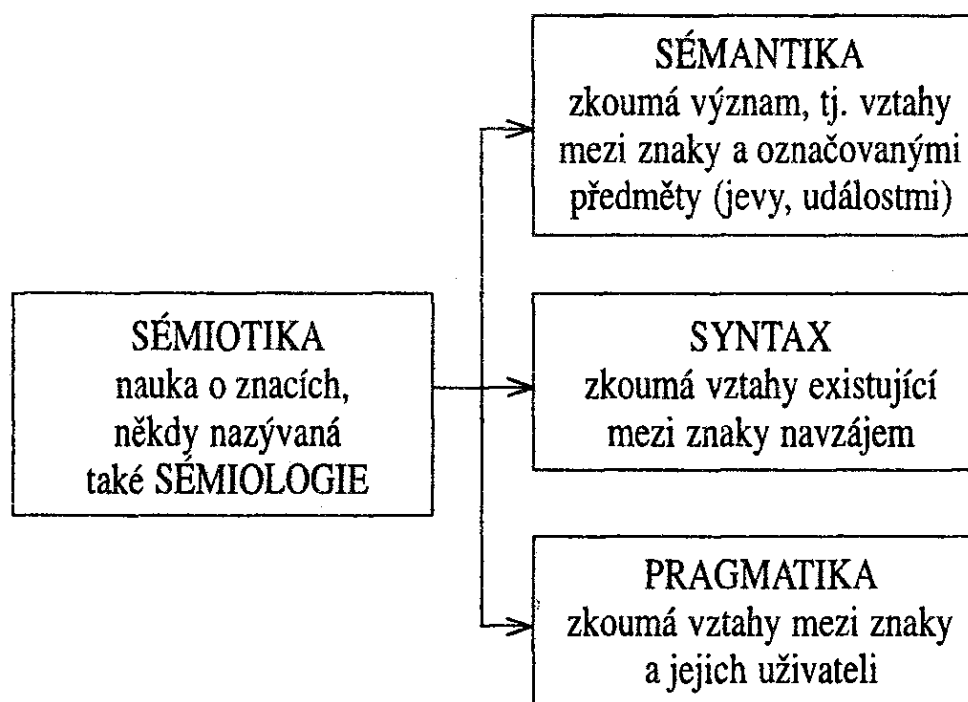
V 18. a 19. století nedochází k žádnému převratnému zjištění v oblasti sémiotiky. Z filozofů, kteří se dotkli oblasti sémiotiky, bych jmenovala např. Rousseau, Kanta či Humboldta.

Americký filozof a logik Charles S. Peirce (1839–1914) na přelomu 19. a 20. století položil základy k vytvoření moderní sémiotiky. Znamé je jeho triadické pojetí znaku. Běžně se užívá především trojice ikon, index a symbol. Ikon je chápán jako znak, který je založený na vztahu podobnosti mezi ikonickým znakem a označovaným předmětem, jevem, událostí (příklady: fotografie, obrazy, diagramy, chemické vzorce, mapy, zvukomalebná slova neboli onomatopoeia, metafory, přirovnání...). Index je znak, jenž je založený na některém z druhů ukazování (deixe – já, tady, teď, anafora, implikace, individualizace, kategorizace...), nebo jehož podoba či výskyt jsou dány příčinnou souvislostí s jeho významem. S označovaným předmětem je spojuje **skutečný vztah**. Symbol je naopak znak založený jen na konvenčním/arbitrárním vztahu, tedy

zjednodušeně na nulovém, nijak nemotivovaném vztahu (příklady: matematické a chemické symboly, dále sem patří symboly v náboženství i v umění (ČERMÁK, 1997, 35–36).

Z dalších významných osobností, které přispěly svými znalostmi do moderní sémiotiky, je i Ferdinand de Saussure. Tento švýcarský lingvista označil vědu o životě znaků v lidské společnosti názvem sémiologie a lingvistiku považoval za její součást. Důležitý a přínosný je jeho „binární pojetí jazykového znaku, u něhož rozeznává složku označovanou (signifié) a složku označující (signifiant)“ (ČERNÝ, 1996, 413).

Za předchůdce moderní sémiotiky je považována především matematická a symbolická logika spolu s filozofií. Sémiotika jako vědní disciplína se osamostatnila až díky americkému filozofovi a logikovi Charlesovi Morrisovi⁵, který rozlišil tři sémiotické roviny (sémantickou, syntaktickou a pragmatickou).

Schematické znázornění Morrisova dělení sémiotiky do tří částí (ČERNÝ, 1996, 415)

Milada Hirschová uvádí, že při zaměření na přirozený jazyk je striktní rozlišení sémantiky, syntaxe a pragmatiky často nejisté, protože Morrisovo dělení nevychází ze

⁵ Za Morrisova předchůdce bývá označován Charles S. Peirce, který sémiotiku rozčlenil na gramatiku, logickou kritiku a spekulativní rétoriku neboli methodeutiku. „Peirce je považován za zakladatele pragmatismu jakožto metody vědeckého výzkumu a myšlenkového směru (HIRSCHOVÁ, 2006, 7).

znakové povahy přirozeného jazyka. Ve své disertační práci neakceptuje Morrisův předpoklad, „že do pragmatiky patří všechny biotické aspekty semiózy, tj. všechny psychologické, biologické a sociologické jevy spojené se vznikem, fungováním a užíváním znaků, znamenalo by to, že jazyková pragmatika se má zabývat jakoukoli lidskou činností spojenou s používáním jazyka, zahrnovala by tedy, s jistou nadsázkou, vlastně všechny humanitní obory. Obory mající jako svůj předmět zkoumání uvedených aspektů jazyka jsou však od doby prvního publikování Morrisovy stati (1938) značně diferencované“ (www.avcr.cz). Přesto se psychologické i sociologické jevy promítají do oblasti zkoumané jazykové pragmatiky.

Ivo Osolsobě, který si díky dlouholeté praktické činnosti osvojil nejen sémiotické teorie, definuje sémiotiku takto: „Sémiotika není nic než pomocná věda epistemologická čili noetická, totiž teorie, případně i historie (a prehistorie) nástrojů a technik nepřímého a zprostředkovaného poznání“⁶ (OSOLSOBĚ, 2002, 11). Na základě získaných poznatků Osolsobě píše knihu *Ostenze, hra, jazyk : Sémiotické studie* a zde se věnuje ostenzivnímu zobrazování a modelování.

2.2 Sémiotika dnes

Velmi nesystematicky se pracuje s termíny, které slouží k označení nauky o znacích – sémiotika, sémiologie či sémantika. „Všechny tři jsou odvozeny z řečtiny, kde *sémáion* = znak, *sémeion* = označení, *sémantikos* = označující, významový, *sémeiótiké* = nauka o příznamech nebo znacích atd. Všechna tato slova obsahují morfém *sém-*, který nějakým způsobem vždy souvisí s označováním“ (ČERNÝ, 1996, 414). V současné době se nejvíce užívá termínu sémiotika (popřípadě jejího synonyma sémiologie), termín sémantika bývá užívána spíše už jen v několika románských zemích. Pod termínem sémantika se dnes skrývá nauka o významech⁷, „tj. o vztahu, který existuje mezi znakem a označovaným předmětem (jevem, událostí)“ (ČERNÝ, 1996, 415). (viz Morrisovo dělení sémiotiky)

2.3 Pragmatika versus pragmatická lingvistika

Pragmalingvistika⁸ (pragmatická lingvistika) bývá někdy spojována se

---

⁶ viz kapitola Ostenze – nejprimitivnější a nejzákladnější způsob, jak ukázat na věci

⁷ Existuje mnoho teorií významu. Jiří Černý ve své knize Dějiny lingvistiky uvádí asociční teorii (Johna Locka), biologickou (I. P. Pavlova), behavioristickou (Ch. Morrise), pragmatickou (R. Montaguea) (ČERNÝ, 1996, 416). Žádná ze zmiňovaných teorií nepřináší uspokojivé konečné řešení.

⁸ Pragmatika se považuje za novější směr (2. polovina 20. století), čerpá poznatky především z logiky.

synonymem pragmatika. Pragmatická lingvistika „popisuje vztah jazykového znaku a účastníků komunikace s ohledem na komunikační kontext“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 332). Tento vztah má pragmatická lingvistika společný s pragmatikou (viz výše). Od pragmatiky jakožto jedné z disciplín sémiotiky se pragmalingvistika odlišuje tím, že se „zaměřuje jednak na popis pragmaticky aktivních jazykových prostředků“ (aktivní užití jazykových prostředků v přirozených jazycích). Dále je obohacena o teorii jednání – „zkoumá obecná i kulturně a institucionálně vázaná pravidla interakce a jejich odraz v jazyce“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 332). S pojmem pragmatika souvisí klíčová slova, mezi něž patří užívání jazyka, fungování jazyka ve společnosti a kulturní a sociální kontext. „Rozsah jevů, které se do pragmatiky řadí, se ovšem od autora k autorovi liší“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 7). Rozsah termínu pragmatika závisí na tom, jaké jevy určití autoři do pragmatiky zahrnují. Nezpochybnitelné je však tvrzení, že pokud zkoumáme jazyk v jeho užívání, nelze od pragmatické stránky odhlédnout.

Důležitým připomenutím je fakt, že oblast deixe je silně provázána se sémantikou přirozeného jazyka a také to, že je gramatikalizována. To znamená, že zájmena a demonstrativa mají deklinační paradigma a že mohou plnit funkci plnovýznamových slov s výjimkou indexů *já* a *ty* (HIRSCHOVÁ, 2006, 38).

Cílem této kapitoly není podrobná definice termínů sémiotika a pragmatika, spíše mi toto teoretické pojednání poslouží k uvedení do dané problematiky. Z výše uvedeného vyplývá, že se ostenze vztahuje k sémiotice⁹, zatímco deixí se zabývá pragmalingvistika, protože v případě deiktických slov jde o prominentní prostředek vyjadřující vztah jazyka k okolnostem jeho užívání (HIRSCHOVÁ, 2006, 38). Oblastí, kde se sémantika a pragmatika stýkají, je právě oblast deixe a reference¹⁰ (HIRSCHOVÁ, 2006, 27).

---

⁹ „Z hlediska ortodoxně sémiotického je ostenze chápána jako komunikace pomocí ne-znaků považována jen za hypotetickou možnost (ne-li utopickou nemožnost!) než za sémiotickou skutečnost (OSOLSOBĚ, 2007, 90–91).

¹⁰ Vztah znaku k objektu mimojazykové reality. Znak jako jednotka na úrovni langue má potenciální referenci či schopnost ukazovat k jistým referentům (to, k čemu se ukazuje znakem při referenčním aktu), znak jako jednotka na úrovni parole má aktuální referenci a k referentům skutečně ukazuje (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 369–370).

3. Řečové akty

Řečový akt, řečové jednání nebo komunikační funkce výpovědi? Vzájemné propojení uvedených termínů se váže k lingvistické pragmatice. Termíny jsou však užívány nedůsledně. Termíny odkazují na problematiku zkoumání užívání jazyka v neširším smyslu, tedy s fungováním jazykových výpovědí v komunikaci. „Protože užívání jazyka je podmíněno a ovlivňováno bezpočtem psychologických, sociálních i kulturněhistorických faktorů, je pochopitelné, že na teorii řečových aktů reagovaly studie psycholingvistické, sociolingvistické, práce z oblasti osvojování jazyka, teorie komunikace, velmi významně konverzační analýza, rovněž teorie textu [...], ale i stylistika, literární věda, a samozřejmě také syntax, která na rozdíl od výše uvedených je disciplínou ‚čistě‘ lingvistickou“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 95).

3.1 Historie teorie řečových aktů

Kořeny této historie spadají do první poloviny 20. století související s tzv. oxfordskou školou. Spolu s Austinem se v této souvislosti uvádí i jméno L. von Wittgensteina¹¹. „Jakkoli silné jsou paralely mezi jejich pracemi, podle výsledků historicky zaměřených srovnání jde o díla na sobě navzájem nezávislá – nebylo zjištěno, že by jeden druhého otevřeně ovlivnili. Existují však studie ukazující souvislost teorie řečových aktů s husserlovským konceptem ‚objektivizace jazyka‘ a překvapující styčné body prací Searlových se studiiemi vzniklými v Mnichově v 10. letech 20. století (opět aniž by byl prokázán přímý vliv) [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 96).

Je třeba zmínit, že v teorii řečových aktů dochází ke splývání pojmů *řečový akt* a *řečové jednání*. Termín *řečové jednání* se objevuje v německém prostředí, v překladu jako Sprachhandlung (eventuálně jako sprachliche Handlung). V anglických pracích se objevuje koncept speech act, popřípadě termín action (HIRSCHOVÁ, 2006, 102–103). „[...] každý z termínů *řečový akt*, *řečové jednání* a *komunikační funkce* přináší do interpretace jazykové komunikace jiný pohled, zachycuje jiný aspekt řečového jednání. Jejich ztotožňování není vhodné, i když je někdy obtížné udělat dělicí čáru mezi řečovým aktem a řečovým jednáním“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 105). „Řečový akt může

---

¹¹ L. von Wittgenstein (1889-1917) byl rakouský filozof s vlivem na řadu lingvistů (ČERMÁK, 1997, 409). Tento filozof významně ovlivnil rozvoj sémantiky a myšlení o jazyce vůbec. Nejprve převedl pozornost „na souvislost významu s územ (‚význam slova je jeho užití‘), jeho pravidly a omezeními a později na pojetí jazyka jako hry, čímž se vrací zpět k de Saussurovi a zvl. jeho pojmu hodnoty (podstatu slova lze přirovnat k podstatě šachové figurky“ (ČERMÁK, 1997, 271).

být složkou řečového jednání, nikoli naopak. Komunikační funkce by neměla být ztotožňována s funkcí ilokuční. [...] komunikační funkcí je kterýkoli úkon, který výpověď v komunikační interakci má, a je tedy třeba výslovně odlišovat, o jakou komunikační funkci a na které rovině v daném okamžiku jde“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 105).

3.2 Teorie řečových aktů

Existují nespočetná množství srovnání a hodnocení různých ilokučních aktů. Pro svou práci jsem se rozhodla pracovat především s teorií Johna Austina¹² a Johna R. Searla. John Austin totiž „nehovoří o řečových, nýbrž o ilokučních aktech, a ilokuční akt je pouze jednou složkou komplexního řečového aktu, popř. detailně viděno, je jedním z řečových aktů konstituujících komplexní řečový akt [...]. Ilokuční akt se skládá z několika složek (tj. dílčích řečových aktů). Je to akt lokuční, tedy pronesení smysluplné výpovědi, která je nedefektní a má význam a potenciální referenci. Lokuční akt sám je komplexem složeným ze simultánně realizovaného aktu fonetického (produkce artikulované řeči), fatického (artikulovaná řeč představuje gramaticky nedefektní výpověď určitého jazyka a jako taková je pronesena) a rhetického (výpověď obsahuje referenčně užitý výraz/výrazy, k nimž je vztažen predikát¹³“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 96).

Ilokuční akt, zkráceně řečeno ilokuce (adjektivum ilokuční souvisí s latinským slovesem *illoquor, illoqui, illoctus sum*, jak uvádí Milan Grepl: „ilokuční je tedy v podstatě totéž co nevyjádřený“ (GREPL, 1198, 419)), je akt vykonání něčeho užitím jazyka (i, resp. il = in = v), např. slib, žádost, rozkaz, akt zatčení s jeho formulí (ČERMÁK, 1997, 236). Ilokučním aktem je výpovědi přiřazena určitá síla, jíž je smysl vyplývající z komunikačního záměru mluvčího. Tento záměr se pak realizuje právě v pronesení určité výpovědi jejím prostřednictvím (HIRSCHOVÁ, 2006, 96). „Ilokuční síla tohoto nebo i jiného druhu aktu je, po oddělení jeho vlastního obsahu (významu), ta schopnost, která vede k tomu, že promluva je přijata jako slib, žádost aj.“ (ČERMÁK, 1997, 236). Tato ilokuční síla výpovědi může být explicitně indikována performativně

---

¹² John Austin přednášel o teorii řečových aktů na Harvardské univerzitě v roce 1955. Po jeho smrti byly tyto přednášky publikovány pod názvem *How to Do Things with Words* (1962) (HIRSCHOVÁ, 2006, 98).

¹³ Searle sdružuje akt fonetický a fatický do aktu výpovědního a akt rhetický označuje jakožto akt propoziční (HIRSCHOVÁ, 2006, 96).

použitelnými slovesy¹⁴ a také substantivy od nich odvozenými nebo může být výpovědi přisouzena jako výsledek interpretace (při referování), popřípadě se lze na ni ptát. „Zvláště při referování o uskutečněných promluvách nebo při zjišťování jejich smyslu („jak to myslíš?“) se vedle performativně použitelných sloves uplatňují slovesa ilokuční, která mohou, ale nemusí pojmenovávat specifický řečový akt“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 97). Jako příklad řečových aktů lze uvést výhrůžku, pomluvu, provokaci, vydírání. Z ilokučních sloves je možné vyjmenovat tato: vyhrožovat, pomlouvat, provokovat, vydírat (HIRSCHOVÁ, 2006, 97–98). Celkový smysl hotových výpovědí se tedy skládá z propozičního obsahu (co se říká) a z aktuální komunikační neboli ilokuční funkce (proč/s jakým cílem, úmyslem či záměrem se to říká) (GREPL, 1998, 421).

Ilokuční akt jsem zaznamenala i v samotném vlastním výzkumu. Uvádím zde příklad z nahrávky č. 1. V níže uvedené situaci mistr popisuje to, co se studenty v danou chvíli dělá.

*M: my máme ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak nějak odpovídala jo:↑☺ devadesát čtyři až nula jedna jo↑ takže tahle by to mohla bejt **hledáme hledáme** devadesát devět*

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.]

*M: **kouknem** se dál jo↑☺ ____ devadesát devět nula jedna■ ____ devadesát čtyři■ devadesát pět■ devadesát dva■ __ jo↑☺ vyberete si to tak že na to dvakrát kliknete jo:↑☺ dvakrát ráz↑ dva↑ teď si v systému **najdeme** eskáté dva šestka dvě celé dva diesel↓ tak to vona není↓ to vám můžu říct↓ že to není↓ takže si dáte zpátky↓ a budeme hledat jinou protože vé šestka to není jo↑☺ takže si **DÁme** poslední a **hledáme** dál tady na tý straně si musíte dát že **hledáme** tu lagunu __ laguna ____ klikni tady na tu lagunu*

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.] (ř. 7–17,

nahrávka č. 1)

Lokuční akt neboli lokuce je minimální smysluplný výrok. Je to vlastní akt vyjádření něčeho, tj. pronesení jazykových prvků v určitém pořadí (eventuálně spojení ilokuce a perlokuce) (ČERMÁK, 1997, 236). Uvádím lokuční akt ze zaznamenané nahrávky:

¹⁴ Performativa jsou verba, která svým pronesením (zvláště v 1. osobě singuláru) zahrnují vedle vlastní informace i provedení svého obsahu (ČERMÁK, 1997, 365). „Performativně použitelná slovesa jsou tedy podskupinou sloves ilokučních“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 98).

M: =takže záklon kola máme ho bilej nebo vždycky deme do odklonu kola tady u tohoto vozidla je náprava typu mekperson že jo↑☺ a my sme si říkali ráno na nástupu že v devadesáti procentech to nejde seřídít a v deseti procentech jo↑ (ř. 178–180, nahrávka č. 1)

V tomto případě jde o vlastní akt pronesených jazykových prvků. Jednoduše řečeno důležitý je zde vlastní výrok.

Perlokuční akt (perlokuce) je „akt vyvolání účinku na posluchače vyslovením promluvy, věty (per = skrz), např. urážka, přesvědčování, výsměch aj. Perlokuční účinek tohoto nebo jiného druhu aktu je, po oddělení jeho významu, jeho skutečný účinek na posluchače či jeho ovlivnění“ (ČERMÁK, 1997, 236). Protože jde o efekt, který nastává nebo by měl nastat na straně adresáta, je otázka, zda je perlokuce na stejné úrovni jako lokuce a ilokuce. Problematika perlokučních efektů bývá z lingvistiky vytěšňována (HIRSCHOVÁ, 2006, 98–99).

Perlokučních aktů jsem zaznamenala ve zkoumaném materiálu hned několik. Uvedu alespoň dva příklady. První příklad zachycuje situaci, při níž se vyučující snaží apelovat na studenty, aby nikdy nezapomněli zablokovat volant automobilu při geometrii kol. Druhým příkladem je přání vyučujícího, který doufá (přeje si), aby studenti právě probírané učivo uměli u zkoušek.

M: devadesát procent žáků když dělají závěrečný zkoušky do TÝHletý fáze to dělají pomalu na jedničku a při TÝHletý fázi v týhletý fázi zapomenou vždycky si na to vzpomeňte jo↑☺ že se vždycky než začnete něco měřit něco hlavně když vezmete ten klíč do ruky tak že musíte mít jistotu že ten volant je FAKT zablokovanej v tý rovný poloze a vy ne: že jenom to uděláte VY to tomu přístroji musíte říct a tomu přístroji to řeknete tím že zmáčknete písmeno ____ podívej jo↑ (ř. 146–152, nahrávka č. 1)

M: hlavně abyste to pak uměli protože tady nejde vo to že @@ to budete mít třeba ke zkouškám za rok a půl že jo↑☺ (ř. 361–363, nahrávka č. 1)

„Z toho, co bylo zatím řečeno, plyne, že pojem/termín *řečový akt* je svou podstatou dvojznačný – řečovým aktem se míní, jak sama performance (výpovědní událost) jistého řečového ‚skutku‘, která se skládá z několika simultánně probíhajících aktů dílčích a má časový rozměr, tak výsledek této performance (zaznamenaná

výpověď), s nímž lze v popisu nakládat jako s jednotkou“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 100).

„Řečový akt může být realizován přímo, zejména užitím tzv. performativní výpovědi, nebo nepřímo, kdy zjištění ilokuční funkce předpokládá na straně adresáta inferenční proces¹⁵ vázaný na komunikační situaci [...]. Názory na to, co všechno je ‚přímá‘ (tedy performativní) a co ‚nepřímá‘ realizace řečového aktu, se ovšem různí. Poněvadž ‚řečovým aktem‘ je vždy jedinečná výpovědní událost (z hlediska adresáta je takovou událostí i akt percepce psaného textu), představuje i větná nebo souvětňná struktura obsahující performativní použitelné sloveso pouze jazykovou jednotku s jistým potenciálem, protože za jiné konstelace podstatných faktorů může mít zcela jiné interpretační podmínky“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 100).

Řečový akt podle Austina závisí na třech podmínkách. Tou první podmínkou je **podmínka přípravná**, která stanovuje existenci nějaké konvenční procedury a její konvenční efekt neboli účinek, zároveň sem patří i vhodné okolnosti řečového aktu, do nichž spadají i účastníci komunikace. V případě, že mluvčí nesleduje nějaký jiný komunikační záměr než je předání informace, nemá smysl adresáta informovat o již známých skutečnostech. Například nemá smysl žádat někoho, aby otevřel okno, jestliže adresáta vidím, že okno právě otevírá. Druhou podmínkou jsou **prováděcí podmínky**, které určují, zda jistý řečový akt byl proveden správně a úplně. Prováděcí podmínky zajišťují akceptaci řečového aktu adresátem. Například chce-li mluvčí uzavřít sázku, je nutné, aby adresát sázku přijal a potvrdil vhodnou odpovědí. Jako poslední je uvedena **podmínka upřímnosti**, jež se týká přesvědčení a záměrů mluvčího. V tomto případě se od mluvčího očekává, že například věří v pravdivost informace, kterou sděluje nebo má vskutku v úmyslu udělat, co slíbil. „Součástí podmínky upřímnosti je odpovědnost mluvčího za realizovaný ilokuční akt – adresát obecně předpokládá, že mluvčí je upřímný, pokud nemá dostatečné důvody předpokládat opak. Proto nepravdivá nebo smyšlená informace funguje primárně stejně jako informace pravdivá a mluvčí je za ni odpovědný [...]“. John Roger Searle k přípravným podmínkám a k podmínkám upřímnosti ještě přidružil podmínku, která specifikuje propoziční obsah. „Jsou totiž jistá omezení limitující možnosti kombinace určitých ilokučních záměrů (ilokuční síly)

---

¹⁵ Inference jsou psychické procesy, které člověku umožňují zařadit slyšené nebo čtené texty do kontextu jeho vlastních znalostí o světě. Inference jsou procesy usuzování, vyvozování nových informací z informací známých, domýšlení, překlenování mezer. Tvoření inference způsobuje, že recipient vyrozumí z textu mnohem více, než je v něm explicitně uvedeno, rozumí i formulacím, které nejsou doslovné, rozumí i obrazným pojmenováním nebo například odkazům k jiným textům. Recipient tedy pochopí komunikační záměr produktora (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 179).

s určitými typy propozičního obsahu. Např. akt slibu vyžaduje propoziční obsah *p* charakterizovatelný jako ‚budoucí činnost mluvčího‘, akt žádosti nebo výzvy vyžaduje *p* ‚budoucí činnost adresáta‘. Z důvodu toho, že podle Searla zařazuje podmínka úspěšnosti řečové akty do tříd, přidává ke zmíněným podmínkám ještě tzv. podmínku podstatnou (essentials condition) (HIRSCHOVÁ, 2006, 105–106).

Jak vyplývá z výše uvedeného, za zmínku jistě stojí zásadní práce Searla *Speech Acts* z roku 1969, která obsahuje analytickou systematizaci Austinových přednášek. Searlův koncept řečového aktu je prezentován na příkladu jednoho typu, jímž je slib. Z Austinovy práce vyplývá, že řečové akty jsou záležitostí parole, totiž reálné živé řeči v reálném kontextu, Searle prezentuje řečové akty jako zkoumání jazykových univerzálií. „Realizace řečového aktu je formou chování, a to chování řízeného specifickými pravidly. Podle Searla existují dva druhy pravidel: pravidla regulativní (např. pravidla společenského chování) a pravidla konstitutivní (např. pravidla fotbalu)“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 106–107). Jednoduše řečeno, regulativní pravidla upravují formy chování, které existují před regulací, a pokud dojde ke změnám pravidel, změní se i jisté rysy regulovaného objektu (chování), nedojde však ke změně objektu. „Např. pravidla zdvořilého chování jsou jiná v Japonsku a jiná v západní Evropě, avšak v každé zemi existuje jev zdvořilé chování“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 106–107).

Searle se staví k Austinovi velmi kriticky, jeho koncepce řečových aktů a jejich klasifikace je založena na velmi jasných a zřetelných kritériích. Klasifikaci řečových aktů založil na ilokučním záměru mluvčího, tzv. illocutionary point, dále na vztahu slov a reality (v překladu direction of fit) a na rozdílech ve vyjádřeném stavu mluvčího (HIRSCHOVÁ, 2006, 107–108).

Existuje mnoho klasifikací řečových aktů. Většina z nich se však liší pouze v užívání terminologických pojmenování. Všechna třídění vycházejí částečně z Austina. „Všechny klasifikace uznávají jako specifickou třídu řečové akty uskutečňující sdělení v užším smyslu (informování) – Expositives/ Assertives/ Statements“. Termín Expositives užíval Austin a Vendler, Assertives Searle spolu s Bachem a Harnishem a termín Statements používal Allan. Vyjma Allanova dělení všichni výše zmiňovaní počítají s řečovými akty závazkovými (v anglickém znění Commissives). Allan nepopírá jejich existenci, řadí je však ke Statements. Opět v názvosloví se liší třída řečových aktů vyjadřujících emoce (Austin a Vendler pracují s termínem Behabitives, Searle a Allan užívají Expressives a Bach s Harnischem jako jediní používají Acknowledgments). Rovněž rozsahem se liší třída direktivů, výzev v nejobecnějším

smyslu (Austin – Exercitives, Vendler – Interrogatives a Exercitives, Searle, Bach a Harnish – Directives, Allan – Invitationals¹⁶). Mezi jednotlivými klasifikacemi je rozdíl „v tom, zda se deklarativy rozdělují na další dvě třídy, a to na skutky vždy verbální (Verdictives u Vendlera a Bacha & Harnishe) a skutky s bezprostředním jednacím, realizačním efektem (Operatives, resp. Effectives u týchž autorů). Liší se opět Allan, který za rozhodující kritérium u těchto řečových aktů pokládá skutečnost, že musejí být realizovány z pozice mocenské, a to jednak bezprostředně existující, jednak institucionálně vymezené (oprávněné, autorizované), odtud termín Authoritatives“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 113). Pro lepší orientaci v terminologii řečových aktů uvádím níže tabulku klasifikací řečových aktů.

Austin	Vendler	Searle	Bach and Harnish	Allan
Expositives	Expositives	Assertives	Assertives	Statements
Commissives	Commissives	Commissives	Commissives	
Behabitives	Behabitives	Expressives	Acknowledgments	Expressives
Exercitives	Interrogatives	Directives	Directives	Invitationals
	Exercitives			
Verdictives	Verdictives	Declarations	Verdictives	Authoritatives
	Operatives		Effectives	

Tabulka klasifikací řečových aktů jednotlivých autorů (HIRSCHOVÁ, 2006, 112)

Teorie řečových aktů ovlivnila i myšlení předního českého jazykovědce. Zmínila bych zde stať Františka Daneše z roku 1973 *Verba dicendi a výpovědní funkce*, která se zabývá valenčními vlastnostmi sloves. „Slovesa mluvení (k nimž ilokuční slovesa nepochybně patří) mají ve svém valenčním potenciálu tři argumenty: subjekt, komplement propoziční povahy a buďto přímý akuzativní objekt, nebo nepřímý dativní objekt. Sémanticky je lze charakterizovat rolemi mluvčí (subjekt), adresát (objekt) a informace (propoziční komplement)“. Daneš charakterizuje řečovou činnost jako odevzdání informace. Sémantické rozdíly mezi jednotlivými slovesy jsou dány různým

¹⁶ „Odlišná je v tomto směru klasifikace Allanova – jeho Invitationals jsou výpovědi s otázkovou formou, není však jednoznačné, zda jde o skutečné otázky, tedy výpovědi snažící se adresáta přimět k poskytnutí informace“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 112).

obsahem informace a také vztahy mezi mluvčím a adresátem (HIRSCHOVÁ, 2006, 117). „Tato Danešova koncepce vznikla v širších souvislostech analýz slovesné sémantiky zaměřené na sémanticky založený popis syntaxe“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 118). Mezi další české lingvisty, kteří zkoumali ilokuční slovesa spolu s teorií řečových aktů, je i Miroslav Grepl. Ten se od 70. let zabýval modalitou a fungováním modálních sloves. V knize *Skladba češtiny* prezentuje svou koncepci řečových aktů. V Greplově klasifikaci se objevuje osm typů komunikačních funkcí: výpověď **asertivní** (tvrzení, zpráva, instrukce, prosba...), **direktivní** (příkaz, rozkaz, povel,...), **interogativní** (otázky ve všech funkčních variacích), **komisivní** (slib, závazek, přísaha,...), **permisivní a koncesivní** (dovolení/nedovolení, souhlas/nesouhlas, svolení, odmítnutí, ...), **varovací** (varování, upozornění,...), **expresivní** (výčitka, pokárání, kondolence, ...) a **deklarativní** (křest, jmenování, rozsudek,...). Ale i v tomto případě vyvstává mnoho otázek, jmenuji např. otázku, jež se týká definičních kritérií, podle nichž se některé řečové akty řadí právě do jisté skupiny a nikoli jinam (HIRSCHOVÁ, 2006, 119–120) (viz podrobněji GREPL, 1998, 430–432). Greplova klasifikace řečových aktů je podle Hirschové diskutabilní, přesto přinesla velké množství jazykového materiálu. „Každý typ řečového aktu je zde popsán z hlediska své jazykové (verbální, syntaktické a zvukové) manifestace, tedy z hlediska indikátorů ilokuční síly“. Přímé indikátory, které typicky signalizují jistý řečový akt, nazývá Grepl jako **explicitní performativní formule**¹⁷ a **komunikační výpovědní formy**¹⁸, které jsou jazykově specifické (HIRSCHOVÁ, 2006, 121).

3.3 Řečové akty realizované přímo a nepřímo

Řečové akty realizované přímo a nepřímo jsou další oblastí, kterou se zabýval John R. Searle. Searle vysvětlil především mechanismus fungování nepřímých realizací. Přímé řečové akty se týkají, jak bylo řečeno výše, především performativně užitých

---

¹⁷ V české lingvistice performativní explicitní formule (zkratka EPF) označuje výpovědní útvary (formulace) s formou věty oznamovací, v nichž je komunikační (ilokuční) funkce dané výpovědi realizována a indikována performativním užitím ilokučních sloves, př. *Navrhuji ti, abychom se sešli zítra.*, *Vytýkám ti, žeš mě na to neupozornil včas.* V běžné každodenní komunikaci není užití EPF obvyklé. Neřekne se *Oznamuji vám (tímto), že mě bolí zub.*, nýbrž prostě *Bolí mě zub.* Explicitní performativní formule má spíše předepsaný, ceremoniální charakter (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 139).

¹⁸ Komunikační výpovědní forma je ztvárnění propozičního obsahu výpovědi tak, aby už z její gramatické podoby, tj. bez zření ke komunikačním situacím, bylo příjemci víceméně zřejmé, s jakým záměrem (cílem) mluvčí svou výpověď v dané komunikační situaci vzhledem k adresátovi produkuje. Např. komunikační výpovědní forma typu *Co bych se mu omlouval?* příznakově signalizuje komunikační akt odmítnutí (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 138).

sloves, blízko k přímé realizaci mají i výpovědi s imperativem, které mají direktivní funkci. „Jde v první řadě o to, že mluvčí realizuje primární řečový akt, tj. ten, který je míněn, prostředky sekundárními, takovým aktem, který je vysloven. Výpověď, která obsahuje indikátory ilokuční síly jednoho typu ilokučního aktu, může být užita k realizaci jiného typu ilokučního aktu, avšak navíc k ilokučnímu aktu doslovnému, tedy např.:

A: Pojd'me večer do kina.

B: Musím se učit na zkoušku.

reakce mluvčí/ho představuje odmítnutí návrhu mluvčího A (primární ilokuční akt), ale v důsledku své jazykové formy a lexikálního významu stále zůstává sdělením (sekundární ilokuční akt). Sekundární ilokuční akt je doslovný, primární (vlastní, míněný) ilokuční akt doslovný není, je realizován nepřímou“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 124).

I tato Searlova koncepce vzbudila řadu otázek a dočkala se poměrně vysoké odezvy. Přímou i nepřímou realizací se zabýval i výše zmíněný K. Bach s R. M. Harnishem. S vlastní koncepcí přišel i K. Allan, jež navázal na Bacha a Harnishe (HIRSCHOVÁ, 2006, 124–126).

3.4 Tzv. parazitické řečové akty

Parazitickými řečovými akty Austin myslí užití jazyka, při němž neplatí podmínky referování a ilokuce, která je vyjadřována, a neslouží tomu záměru, jež jí na základě formy výpovědi přísluší. Zmiňované parazitické řečové akty jsou součástí např. žertování, promluv v divadelních hrách či například fikčního diskurzu. „Adjektivum parazitický zde tedy nemá hodnotící (pejorativní) význam, jde o to, že se zde míní takové způsoby užívání jazyka, které na užití normálním stavějí, využívají jeho mechanismů, jsou na primárním užití závislé“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 108). Problematika ilokuce např. v knize či divadle souvisí s tím, jak bude na příslušný text nahlížet čtenář a autor. Velmi stručně řečeno, řečové akty v diskurzu fikce jsou parazitické, protože se odehrávají v jiné komunikační situaci. Hirschová se touto problematikou zabývá podrobněji. Pro můj vědecký výzkum je však problematika literatury a fikčních světů z hlediska řečových aktů nepodstatná. V případě zájmu doporučuji nahlédnout do již zmíněné a často zde citované autorčiny knihy *Pragmatika v češtině* (HIRSCHOVÁ, 2006, 108–110).

Interpretace řečového aktu může být ovlivněna faktory, mezi něž patří uvědomění si komunikačního záměru/záměrů. „Mluvčí může vykonat jistý řečový akt,

aniž si všechny své záměry v daném okamžiku plně uvědomuje, může se tedy stát, že sám platnost své výpovědi později zpětně přehodnotí“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 110). V tomto ohledu napomáhá příjemci především příznak obsažený v kontextu, podle kterého adresát dokáže odlišit, zda mluvčí mluví metaforicky nebo zda vypráví příběh.

Myslím, že na závěr této kapitoly budou nejvýstižnější slova Milady Hirschové: „Obecně vzato, řečové akty mohou být popsány více či méně systematicky v pragmatice nebo ve filosofii jazyka, ale systematický a konzistentní popis jejich syntaktických a sémantických rysů je problematický, protože i ten nejrozsáhlejší materiálový soubor si nemůže klást nárok na úplnost“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 123).

4. Deixe

Každý jazyk má k dispozici soubor prostředků, kterými mluvčí navazuje a reflektuje vztah svých výpovědí k okolnostem, za nichž komunikace probíhá (HIRSCHOVÁ, 2006, 35). Český jazyk tyto prostředky nazývá výrazem deixe, popřípadě deiktické výrazy.

Mezi disciplíny, jež se deixí zabývají, patří nejen pragmalingvistika, ale i analytická filozofie jazyka a logika.

Přestože neexistuje mnoho literatury, která by se deixí přímo zabývala, v české lingvistice jí věnovali pozornost například autoři Pražského lingvistického kroužku (ti vycházeli z Karla Bühlera), ale i český lingvista Oldřich Hujer. Výchozím materiálem se však pro mne stala kniha *Pragmatika v češtině*¹⁹ od Milady Hirschové (HIRSCHOVÁ, 2006).

Deixí je myšleno jazykové, převážně řečové ukazování, tedy takzvané ukazování i ukazování zájmen (převážně se jedná o ukazovací zájmena) a indexikality²⁰ (OSOLSOBĚ, 2007, 90). Indexální prostředky se vztahují přímo k promluvě, já-ty, zde, teď, dnes a jiné, srov. i anaforu viz níže) (ČERMÁK, 1997, 234).

4.1 Reference a deixe

Referencí a deixí se míní, jak již bylo zmíněno, ukazování a odkazování k jednotlivým komponentům aktuální komunikační situace. Referováním se identifikuje nějaká entita²¹, kterou se následně predikuje nějaký příznak, zpravidla jde o výrazy jmenné, referenčně (nepredikačně) však může být užita i poměrně rozsáhlá skupina výrazů (jmenná skupina, fráze). Plnovýznamové lexikální jednotky provádějí referenci tak, že vystihují nějaké rysy entity, k níž se referuje, jsou tedy, jak uvádí Milada Hirschová ve své knize *Pragmatika v češtině*, deskriptivní. K jednomu a témuž objektu pak lze referovat prostřednictvím různých deskripcí: „*současný prezident – ten bývalý ekonom na Hradě – čestný předseda ODS*. Jestliže se referování provádí

---

¹⁹ Na uvedené internetové stránce jsou k dispozici teze disertace Milady Hirschové http://www.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/vzdelavani/vedecky_titul_doktor_ved/files_obhajoby/hirschova_teze.pdf

²⁰ Jak tvrdí sám Osolobě, index znamená ukazatel (OSOLSOBĚ, 2007, 90).

²¹ František Čermák pojem entita (též substance) charakterizuje jako sémantickou kategorii substantiva, která zahrnuje především osoby, živočichy a konkrétní i abstraktní věci (ČERMÁK, 1997, 319).

prostřednictvím deiktických (specificky ‚ukazovacích‘) výrazů, jejichž lexikální sémantika (znakový charakter) může být definována pouze v relaci k entitě, na niž se vztahuje (*vpředu, zítra*), mluvíme o deixi“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 27).

Sémanticky je povaha reference (podle toho, čeho se týká) ‚trojí: personální (resp. věcná), temporální nebo lokální, tj. určují se skrze ní osoby (resp. věci), doby nebo místa. Referenci slouží ovšem i morfologické prostředky, např. při nevyjádření subjektu věty ji zprostředkuje tvar slovesa aj. Jiný typ textových vazeb představují spojky, které v textu mají zásadně ‚nesekvenční‘ funkci, tj. organizují text složitěji než jako prostý sled vět v souvětí (vyjadřují např. odporující vztah jedné věty k druhé apod.)“ (ČERMÁK, 1997, 233).

Reference mohou být zprostředkované zejména substantivy, ale i adverbii a pronominy. Jsou to slova indexální znakové povahy. Typy reference se dělí na anaforu a na deixi (ČERMÁK, 1997, 233).

Anafora neboli anaforické navazování (konexe anaforická či anaforická reference) je vztah prostředků reference, který je v textu zajišťovaný zpátky, k předchozí části sdělení. Příkladem je klasický začátek české pohádky: „*Byl jednou jeden král a ten měl tři dcery. Nejstarší se jmenovala Maruška...*“, ve které zájmeno *ten* odkazuje na jemu předcházející první substantivum *král* (slovu, na které anaforický výraz odkazuje, se někdy říká antecedent)“. Opačný případ se nazývá katafora, která odkazuje v textu k tomu, co bude teprve řečeno, odkazuje dopředu, př. *Řekl jsem mu toto: „...“*. „V širším smyslu sem tedy patří i deiktická, resp. pronominální adverbia typu *ted’-pak, tady-tam*, ale i zájmena osobní *já-ty-on*, ukazovací *ten* (často korelativní typu *ten...který*), vztažná *svůj* ap., ale i deiktické kategorie gramatiky, resp. morfologie (zvl. čas, osoba), kategorie určitosti aj. Anafora a katafora se někdy společně nazývají **endofora** (ukazování vnitřní)“ (ČERMÁK, 1997, 233–234). Deixi naopak slouží k ‚ukazování vnějšímu‘, tzv. ven z jazyka, obecněji se tento typ reference nazývá **exofora**. Exofora „zahrnuje deiktické prostředky k identifikaci výrazů jazyka s objekty, denotáty vnějšího světa, především zájmena typu *tento-tamten*, adverbia *tady, ted’* ap. Logicky bývá deixi zprostředkována ostenzí [...]“ (ČERMÁK, 1997, 234). „Na rozdíl od textové deixi, která využívá prostředků deiktických, především zájmen, realizuje se anaforická reference jednak prostřednictvím sémantických vztahů mezi lexikálními jednotkami nebo jejich skupinami (synonymie, hyperonymie – hyponymie, kohyponimie, synekdocha, metafora, jednak bývá zprostředkována znalostmi reality, tj. čistě pragmaticky [...]. Anaforické referenci se mezi českými lingvisty věnoval zejm.

Fr. Daneš (1985) [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 30).

Když se vrátím zpět ke vztahu reference a deixe, je nutné zde zmínit, že deiktické výrazy (*ty, tohle, on* aj.) mají svůj lexikální význam, ale nemají referenci. Referenčně jsou na mimojazykovém prvku závislé, reference má být „hledána“ vně jazyka. „(Uvnitř jazyka, endoforicky, mají referenci vždy)“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 27).

„[...] deixí se míní lokalizace a identifikace osob, objektů, událostí, procesů a aktivit, o nichž se mluví nebo k nimž se referuje, a to vztažením k časoprostorovému kontextu vytvořenému a udržovanému výpovědní událostí, jíž se účastní mluvčí a (nejméně jeden) adresát. Deiktický výraz, v češtině zejména *to*, může (exoforicky) odkazovat na celou aktuální (neverbalizovanou) situaci, např. *Promiňte mi to* (poté, co někomu mluvčí šlápne na nohu) [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 27). Deiktické výrazy mohou být sémanticky a jazykově omezeny. Zájmeno *on* v češtině referuje primárně k živé bytosti mužského pohlaví, toto zájmeno (popřípadě zájmeno *ona*) lze v českém jazyce vztáhnout také ke zvířeti, „s tím, že pokud mluvčí neví, jaký je přirozený rod zvířete, řídí se gramatickým rodem jeho jazykového pojmenování. Tj. např. ve vztahu ke psu lze položit otázku *Jak dlouho už toho psa/ho máte?* a dostat odpověď *Půl roku, ale je to fena*“. Zatímco angličtina tímto výrazem myslí pouze živou lidskou bytost (HIRSCHOVÁ, 2006, 27).

Reference je vztah, přesněji řečeno vztažení²² znaku, autosémantického slova, které má svůj kontextově nezávislý význam (denotát²³) jednak k onomu pojmovému obsahu, jednak jeho prostřednictvím k prvku mimojazykové reality. V praxi to znamená, že výraz stůl má svůj pojmový obsah a na jeho základě může být definován. V konkrétní výpovědní situaci, která je představována časově a situačně zakotvenou výpovědí *Oběd je na stole*, jsou zde mluvčím užita substantiva, jež se vztahují na existující jedinečné objekty. Jinými slovy referují k nim. „Znak ve smyslu *langue* má referenci potenciální, aktuální reference nabývá v *parole*, tedy při užití ve výpovědní události. Užití výrazu vždy referuje k pojmovému obsahu, a pokud to onen

---

²² Z pragmatického hlediska jde o akt provedení mluvčím (HIRSCHOVÁ, 2006, 28).

²³ Existuje celá řada definic termínu denotát. Někdy se tohoto termínu užívá ve významu, který je vyhrazován pro referent. Uvádím definici Morrise, která říká, že denotát je reálně existující předmět (referent) označený znakem (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 106). Hlavsa ve stejném duchu tvrdí, že vztah designace (označování) je vztahem přiřazujícím třídě objektů její pojmové hodnoty formy znaku (HLAVSA, 1975, 12). Denotát se však také považuje za jednotku třídy možných referentů (vlastností, stavů věcí) – tato zmiňovaná třída pak bývá nazývána jako designát (HIRSCHOVÁ, 2006, 28). V Encyklopedickém slovníku češtiny je navíc uvedeno, že na tuto třídu lze vztáhnout znak a díky znaku ji interpret bere na vědomí (designát slova bílý je „bělost“). Denotát je elementem designované třídy (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 107).

časoprostorový kontext („stav světa“) dovoluje, zároveň také k objektu mimojazykové reality“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 28). Hirschová výše zmíněné tvrzení vysvětluje na příkladu: *Marco si koupil auto. – Marco si chce koupit auto*. Substantivum *auto* má v obou větách stejný pojmový obsah. V první větě je však referováno k tomuto obsahu a zároveň ke konkrétnímu obsahu. „U druhé věty objekt odpovídající pojmovému obsahu chybí (jde pouze o nějaký, jakýkoli předmět, který má vlastnost být autem). Jiná situace by byla u výpovědi *Marco si chce koupit **tohle** auto*, kde deiktický výraz ukazuje k jedinečnému existujícímu objektu, a proto k němu referuje i užití substantivum. Rozdíl mezi deixí a referencí nespočívá v podstatě ‚odkazování‘, nýbrž v charakteru prostředků tohoto odkazování, kdy pouze u reference vztahujeme jazykové výrazy ke skutečnosti skrze jejich pojmový obsah, který představuje deskripci entity, k níž se referuje. Deixe je speciálním (nedeskriptivním) modelem reference“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 28).

Encyklopedický slovník češtiny jako nejproblematičtější v deixi považuje to, že se deixe „pojímá jednak příliš úzce (jako ukazování k promluvovému časoprostoru, který lze smyslově sdílet), jednak příliš široce, kdy zahrnuje i fenomény jako určitost (determinace) nebo výrazy s fyzikálními, popřípadě s kulturními implikacemi jako *vpravo/vlevo, nahoře/dole* aj.[...], o kterých neplatí, že izolovaným výroky, které je obsahují, se nedají přiřadit pravdivostní hodnoty“ (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 105).

Reference může být určitá (vzhledem k tomu, že český jazyk nemá člen, není rys referenčně vztáženého pojmenování v české gramatice vyjádřen²⁴) i neurčitá (referuje se genericky k třídě objektů nebo k objektu libovolnému nebo neurčenému). „Plnovýznamová slova mají referenční akt, který si zakládá na jejich významu“. Mezi významem slov užitých k referování a jejich referentem však není žádný povinný vztah, slova jsou zde pouze k poukázání na osoby a na objekty (HIRSCHOVÁ, 2006, 29).

4.2 Deixe

Deixí je míněné již výše řečené odkazování a ukazování a jednak funkce

---

²⁴ „S určitým členem nemůže být ztotožňováno demonstrativum *ten (ta, to)*, i když se v některých kontextech, kdy není užito deikticky ani exoricky (a je v podstatě redundantní), funkci členu blíží“. Př. *Říkal to ten lékař ze třetího patra*. – Ukazovací zájmeno *ten* je zde součástí individualizace vyjádřené superlativem (HIRSCHOVÁ, 2006, 29).

některých výrazů. Patří sem indexy *já, ty, teď, zde*²⁵, demonstrativa, zájmena, prostředky vyjádření komunikace, patří sem i kategorie osoby a času, proto mají deiktickou funkci také slovesné koncovky (HIRSCHOVÁ, 2006, 35–36). K indexům *já, ty*, resp. *my* a *vy* se váží posesivní výrazy – *můj, tvůj, náš, váš* (tyto výrazy mají statut indexů (nejde o zájmena), „protože referují k rolím účastníků komunikačního aktu a stejně jako indexy osobní jsou bezrodé (resp. neukazují rodový význam na sobě, ale na svém okolí [...])“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 37).

Indexové výrazy a vlastní jména jsou zkoumány v souvislosti s problematikou tzv. přímé reference²⁶, důvodem je to, že indexy i vlastní jména mohou referovat přímo, protože nemají pojmový obsah (HIRSHOVÁ, 2006, 35).

„Indexové a jiné deiktické výrazy vytvářejí ve výpovědi tzv. **deiktické centrum**, organizované egocentricky, kolem osoby mluvčího, a všechny ostatní deiktické prvky se vymezují ve vztahu k tomuto centru. Říká-li mluvčí A adresátovi B *Podej mi tu modrou složku vlevo*, musí být pro úspěšné splnění žádosti zřetelné, má-li na mysli ‚vlevo‘ ze své (egocentrické) perspektivy, nebo z perspektivy adresáta. Tento požadavek se často řeší vztažením výpovědi k deiktickému centru adresáta, např. doplněním pokynu o údaj *po tvé levé ruce*, nebo gestem [...]. Samostatným prostředkem vyjádření deixe mohou být gesta, tedy prostředky neverbální. ‚Ukázání‘ gestem může být pro identifikaci osoby, objektu nebo lokalizace dostatečné samo o sobě, obvykle však doprovází jazykové vyjádření“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 38). Zde bych připomněla dříve rozebíranou situaci, kterou popisuje Karel Horálek. Mám na mysli setkání se s osobou, jež je nám cizí.

V nejobecnějším smyslu lze deixi rozlišovat na **deixi situační** a **kontextovou**. Deixe situační a kontextová „se týká ‚objektu odkazování‘, nikoli jazykových

---

²⁵ Indexy *já, ty, teď, zde* bývají označovány jako čisté indexy a pro vlastní jména se vžilo Jakobsonovo označení shifters, „protože jde o jednotky, které se od jedné výpovědi k druhé přesouvají (shift) z jedné entity, k níž se aktuálně referuje, na jinou entitu zvolenou mluvčím. U výrazů *já, ty, zde* a *teď* se dále upozorňuje na jejich vlastnost označovanou jako token-reflexivity, tj. na to, že jejich aktuální užití (token) referuje k nim samým [...]. Tak např. užití indexu *já* referuje k osobě, která pronáší výraz *já* a jazykový význam čistých indexů splývá s jejich referencí (srov. *já nešťastný – já nešťastná*)“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 35). Je také nutné zmínit, že lexikální vlastnosti čistých indexů mohou umožňovat pouze deiktické užití, „v určitých kontextech mohou přeneseně fungovat jako (určité) deskripce, tj. výrazy plnovýznamové“. Například pronesu-li 24. prosince větu *Dnes je nejhezčí svátek v roce*, referuje výraz *dnes* nejen ke konkrétnímu dni, kdy byla tato výpověď pronesena, např. 24.12.2013, ale v našem kulturním kontextu ke každému 24. prosinci (HIRSCHOVÁ, 2006, 36).

²⁶ Vztažení výrazu k entitě jako zvláštní způsob prezentace referentu (HIRSCHOVÁ, 2006, 35).

prostředků, které se na něm podílejí. Deiktické prostředky jazyka, zejména demonstrativa a adverbia, mohou být zapojeny v obou oblastech. Složkami situační deixe jsou deixe časoprostorová [...] a deixe personální, jejíž podoblastí je deixe sociální. Deixe kontextová se někdy souhrnně označuje jako anafora [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 39). Na deixi časové se v češtině podílí vid (zejm. tzv. iterativa, která slovesný děj kvantifikují), na deixi prostorové kromě jiných výrazů také kooperují slovesné předpony a předložky. Deixe tedy může být prostředkem verbálního i neverbálního odkazování.

4.2.1 Deixe prostorová

Pro vyjadřování časoprostorové orientace slouží základní indexové výrazy *zde* (*tady*) a *ted'*, které odkazují na místo a okamžik promluvy. „Indexy *zde* a *ted'* se vztahují k časoprostorové lokalizaci mluvčího. Tato lokalizace (referenční platnost) se mění u reprodukováných promluv. Jestliže mluvčí *já* reprodukuje promluvu jiné osoby jako přímý citát, mohou mít užití indexy dvojí lokalizaci, jednak lokalizaci aktuálního mluvčího, jednak lokalizaci mluvčího citovaného“. Hirschová své tvrzení o dvojnáznosti takových výpovědí vysvětluje na níže uvedených větách, k nimž připojuje i jednoznačnou výpověď v případě dvojí lokalizace:

- A) *Ted'(1) a tady(1) říkám, že Marie řekla: „Petr je ted' (2) a tady(2).“* – (*ted'(1)* a *tady(1)*) = v okamžiku aktuální promluvy; *ted'(2)* a *tady(2)* = v okamžiku Mariiny promluvy

Může však nastat situace, při níž mluvčí pronese výše uvedenou větu jinak:

- B) *Ted'(1) a tady(1) říkám, že Marie řekla, že Petr je ted'(1) a tady(1).* – indexy *ted'(1)* a *tady(1)* jsou podřízeny jedné časoprostorové orientaci

„Jestliže reprodukující mluvčí chce respektovat časoprostorovou lokalizaci druhé osoby, musí tomu užití deiktické výrazy přizpůsobit“.

- C) *Ted' a tady říkám, že Marie řekla, že Petr byl tehdy/v tu chvíli tam.* (HIRSCHOVÁ, 2006, 39).

„Základními protiklady prostorové deixe jsou **deixe poziční** *zde (tady) – tam*, a **deixe dimenzionální** *vlevo – vpravo, nahoře – dole, vpředu – vzadu*. V rámci prostorové deixe lze rozlišovat prostorové vztahy viděné staticky (*nahoře – dole, vpředu, vzadu*) a jejich dynamické protějšky: *sem – tam, doleva – doprava, nahoru – dolů, dopředu – dozadu*“. Nejen předložky, ale i pády substantiv a slovesné předpony²⁷ slouží ke komplexnímu vyjadřování prostorových vztahů (HIRSCHOVÁ, 2006, 39). „Indexová podstata výrazů *zde/tady* spočívá v tom, že jejich intenzionálním významem je ‚místo promluvy‘, jejich extenze se však liší od jedné výpovědní události k druhé – *zde/tady* může být ‚v tomto bodu‘, ‚v této místnost‘, ‚v tomto domě‘, ‚v tomto městě‘ atd., stejně tak se mění jejich referenční platnost“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 41).

V případě, že má být ve výpovědi zřetelná a identifikovatelná reference výrazů *zde/tady*, musí jim v kontextu předcházet ukazovací gesto, určitý (deskriptivní) referent či proprium. Vhodným příkladem, jenž je uveden v knize *Pragmatika v češtině*, je ukazování na mapě. Tato lokalizace je vždy individuální a aktuálně platná (HIRSCHOVÁ, 2006, 41).

Deiktický výraz může nabýt i relativně stabilní referenci. Výpovědi, které odkazují např. k institucionálním, kulturně sociálním nebo konvenčním informacím (př. *V Anglii se jezdí vlevo.*).

Prostorová deixe vyjadřuje i referenci k neurčitým a neurčeným místům (*někde, kdesi, kdekoli, někam, kamkoli, leckam, leckde...*), kromě odkazování tyto výrazy vyjadřují i subjektivní hodnocení, „zejména pokud jde o spřežky obsahující složku vyjadřující nahodilost (zejm. *-koli, lec-, bůhví-*) nebo dokonce pejorativní příznak (*čertví-*) [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 41).

Prostorová deixe bývá vyjadřována specifickými prostředky, kterými jsou předložky fungující spolu se slovesnými předponami.

4.2.2 Deixe časová

Deixi časovou mohou vyjadřovat nejen indexy a deiktické výrazy, ale i koncovky a derivační sufixy slovesných tvarů, dále pak významy vidové či syntaktické konstrukce a lexikální prostředky. „Index *ted'* je standardní interpretovat jako poukaz na okamžik promluvy, ne vždy však může být charakterizován jako bod, protože není zcela

---

²⁷ I zde hraje roli protiklad statičnosti a dynamičnosti (HIRSCHOVÁ, 2006, 39).

adekvátní vzhledem k některým jeho běžným způsobům užití“, př. *Ted' mám více času na své koníčky.*, zde „jde o časové významy širší, které okamžik promluvy pouze zahrnují, avšak rozdílným způsobem. Protože na vyjadřování časových významů se vždy podílí i další složky věty, ne jen sám časový deiktický výraz“, je nutné je vzít při interpretaci různého významu *ted'* v úvahu (HIRSCHOVÁ, 2006, 44).

Základní časová situační deixe se orientuje podle okamžiku promluvy (*ted'*), přičemž analogicky jako u příslovce *zde* může tímto *ted'* být časový bod (v rozsahu jedné vteřiny, minuty), ale i úsek rozsáhlejší, tedy tato hodina, tento týden (HIRSCHOVÁ, 2006, 45).

„Od okamžiku (časové lokalizace) promluvy, který je vždy aktuální, je třeba lišit časovou lokalizaci děje (události, stavu, procesu) o níž výpověď vypovídá“. Dalším odlišným aspektem, který je nutno mít na paměti, je vnitřní čas narativního textu a časový rozměr textu obecně²⁸. V případě, že je okamžik promluvy shodný s komunikovaným dějem, označuje se tento čas jako **přítomnost**, má-li čas děje/události promluvě předcházet, jde o **minulost**, a nakonec následuje-li děj po promluvě, bývá tato temporální lokalizace nazývána jako **budoucnost** (HIRSCHOVÁ, 2006, 46).

Rozdělení časových adverbialních výrazů:

- Výrazy, které děj na časové ose lokalizují (*Kdy?*) – tyto výrazy mohou odkazovat „dopředu“ (*zítra, příští týden*), či „dozadu“ (*včera, minulý týden*), k přítomnému okamžiku v nejširším smyslu (*ted', v tuto chvíli*), nebo mohou být neutrální (*v úterý, v dubnu*)
- Kvantifikující výrazy frekvenční (odpovídají na otázku *Kolikrát? Jak často?*) – kvantifikaci slovesného děje v češtině vyjadřují iterativní (frekventativní) slovesa (dělávat, dělávávat)

Výrazy vyjadřující temporální kvantifikaci:

- a) Kvantifikace neomezená (*vždycky, pořád, pokaždé*)
- b) Kvantifikace omezená intervalem (*denně, každý den, každoročně*)
- c) Nespecifická kvantifikace frekvenční („*Jak často?*“) (*často, zřídka, vzácně*).
„V češtině dále patří k nespecifickým frekvenčním kvantifikátorům sémanticky i formálně výrazná skupina výrazů, jejichž základem je neurčité

---

²⁸ Tyto otázky patří do oblasti textové deixy (HIRSCHOVÁ, 2006, 46).

adverbium *-kdy*. Vedle neutrálního někdy se sem řadí složeniny s *lec-*, *leda-*, *málo-*, *sotva-*, *zřídka-*, které kromě kvantifikace časových údajů vyjadřují navíc subjektivně hodnocenou libovolnost nebo nahodilost (*leckdy*, *ledakdy*, *ledaskdy*) nebo explicitně omezenost výskytu (*málokdy*, *sotvakdy*, *zřídkakdy*)“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 52)

- Kvantifikující výrazy měrové (podávají informaci na otázku *Jak dlouho? Na jak dlouho?*) – měrové výrazy specifikují rozměr (trvání) děje, ale samy o sobě jej nelokalizují. Měrová temporální kvantifikace užívá standardizovaných časoměrných jednotek, které samy mohou být kvantifikovány (*minuta*, *hodina*), užívá ale i jednotek nestandardizovaných, jejichž trvání není zcela přesně vymezeno (*dopoledne*, *večer*, *skoro dva dny*) (HIRSCHOVÁ, 2006, 50–54)

„[...] všechny temporální kvantifikátory jsou podřízeny časové lokalizaci, která je nejobecněji vyjádřena časovým významem predikátu. Může však být také vyjádřena explicitně, adverbialním výrazem [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 55).

4.2.3 Deixe personální

„Personální deixe především vztahuje výpověď k partnerům komunikace, resp. odlišuje účastníky a ne-účastníky komunikační události. Projevuje se to zejména v systému tzv. osobních zájmen, kdy 1. osoba vyjadřuje mluvčího, 2. osoba adresáta a 3. osoba toho nebo to, o čem se mluví [...]. U *já* a *ty* a *my* a *vy* nejde ovšem o ‚zájmena‘ (vystupující ‚za jméno‘) ve vlastním smyslu [...]“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 61).

Zájmena 1. osoby sg. a 2. osoby sg. identifikují účastníky komunikace zpravidla jednoznačně a individuálně, zatímco 1. osoba plurálu může znamenat *já a ty/vy* (singulární mluvčí reprezentuje dvojici nebo skupinu). V tomto případě se *my* označuje jako **inkluzivní**; nebo *já a ostatní se mnou kromě tebe/vás* (označuje skupinu, jež vystupuje nejčastěji v psaných komunikátech vůči adresátovi jako jeden celek) – v takovém případě se *my* označuje jako **exkluzivní**; nebo *my* „vystupuje v situacích, kdy je jazykovou stylizací subjektu singulárního nebo odráží různé formy solidarizace²⁹ mluvčího s adresátem“ (př. tzv. plural majesticus³⁰ nebo autorský plural) (HIRSCHOVÁ, 2006, 62).

²⁹ Solidarizací Hirschová míní především ty situace, při nichž mluvčí užívá plurálu emocionálně nebo zdvořilostně naznačuje, že na výpovědích týkajících se adresáta je zainteresován (HIRSCHOVÁ, 2006, 62).

³⁰ Reprezentuje výjimečnou pozici mluvčího (HIRSCHOVÁ, 2006, 62).

Zájmena 2. osoby vykazují rozdíl nejen v singularnosti – nesingularnosti, ale i v sociální distanci (tykání – vykání) (HIRSCHOVÁ, 2006, 63).

Zájmena 3. osoby mohou být užita čistě deikticky, př. *To auto naboural on.*, přednostně se však uplatňují anaforicky jako prostředek deixe kontextové. Tyto výrazy referují především k živým bytostem a v adverbialních pádech i k neživým objektům, př. *Knihovna vypadá zaprášeně. Vylešti na ní dvířka.* „Při uplatnění jakožto prostředku situační deixe jsou tato zájmena zpravidla doprovázena gestem“, viz příklad s autem (HIRSCHOVÁ, 2006, 65).

Zájmeno *se* postrádá nominativ a jeho deiktická funkce je pouze endoforická, jelikož jeho referent je identický s referentem subjektu slovesa, ke kterému se zájmeno *se* vztahuje. „S personální deixí 3. osoby souvisí v češtině široký repertoár výrazů pro určitou a neurčenou, zejména však neurčitou a neurčenou deixi. V případě endofory se v češtině projevuje mj. neexistence členu a značná formální rozrůzněnost reflektující gramatické i sémantické rysy antecedentů, při exofore se pak do referenční identifikace promítají nejen sémantické rysy umožňující referent identifikovat (osobovost, přirozený rod nebo jeho absence, singularnost/pluralita), ale i další rysy čistě pragmatické povahy“, například neurčité a neurčené výrazy (*někdo, kdosi, kdokoli*) (HIRSCHOVÁ, 2006, 66).

Posesivní zájmena se užívají v rámci situační deixe exoforicky většinou doprovázené gestem, př. *To je jeho kabát.*, zejména však jako prostředek deixe kontextové, která se užívá endoforicky (anaforicky), přičemž mohou stejně tak jako zájmena třetí osoby odkazovat na živé bytosti i na objekty. Výjimku tvoří reflexivní posesivní zájmeno *svůj*, které vyjadřuje, že jeho referentem je referent subjektu, popřípadě objektu. Toto posesivum bývá užíváno výhradně endoforicky (HIRSCHOVÁ, 2006, 67).

„Personální deixe, jakkoli se její fungování nachází pod silným vlivem pragmatických faktorů, je svou obecností a pravidelností ukotvena v gramatice“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 68).

4.2.4 Deixe sociální

Sociální deixe se chápe jako užší, specializovaná oblast personální deixe. Sociální deixe představuje vyjádřené hodnocení osoby, ke které mluvčí referuje. Jedná se zde o referování k osobám specificky podmíněné sociálními rolemi komunikantů, především pak o referování, které je modifikováno společenskými pravidly vztahujícími

se na užívání jazyka, tzv. řečové etikety. Sociální deixe a typy řečového jednání se navzájem prolínají. „V rámci sociální deixe lze rozlišovat **rovinu identifikační**, zahrnující indexové výrazy [...], možnosti označování osob (vlastní jména vs. jiné způsoby), způsoby užívání osobních jmen, rovněž tzv. honorifika³¹ [...], a **rovinu postojově-hodnotící**, kdy se do identifikace, oslovování nebo referování promítají individuální i nadindividuální vztahy komunikantů mezi sebou nebo ke třetím osobám. Z celého tohoto komplexu možností identifikace a postojů vyplývá jev označovaný jako **sociální distance**, který sociální deixi determinuje“. Sociální distanci lze dělit na horizontální, jíž se rozumí komunikace „tváří v tvář“ (tedy *tady* a *ted'*) nebo například čtení dopisu, který si adresát přečetl po nějaké době od napsání a na vertikální distanci, která se týká nadřazenosti a podřazenosti (HIRSCHOVÁ, 2006, 68).

Jevy, které patří do oblasti deixe sociální v určité komunikační situaci, zejména navazování a udržování kontaktu mezi komunikanty a formou oslovování mezi účastníky komunikace, musí být brány v rovině čistě jazykové, tj. „jak jsou v tomto ohledu příznakové gramatické a lexikální prostředky, které má daný jazyk k dispozici, a jak se jich užívá pro vyjádření např. formálního nebo neformálního vztahu mezi komunikanty, rovinu obecně komunikační (rozdíl mezi komunikací interpersonální a masovou, soukromou a veřejnou) a rovinu sociálně-konvenční“. Tato zmiňovaná rovina souvisí s řečovou i obecnou etiketou proměňující se v čase a je podmíněna kulturně (HIRSCHOVÁ, 2006, 71).

4.2.4.1 Identifikační rovina sociální deixe

Při identifikaci dochází k identifikaci nejen adresáta, ale i osoby či osob, o nichž se hovoří. Při komunikaci dvou komunikantů přechází role mluvčího a adresáta plynule z jednoho komunikujícího na druhého. Identifikace je ovlivněna tím, zda se komunikující osoby znají, s tím souvisí sociální distance (HIRSCHOVÁ, 2006, 72).

Nejen s oslovováním souvisí problematika tykání a vykání, jež bývá reflektována formou predikátů nebo užitím indexových výrazů *ty*, popřípadě *vy*. „Příznakovost užití deiktických výrazů spočívá v jejich gramatické redundantnosti a v tom, že se zpravidla vyskytují ve výpovědích nějakým způsobem emocionálních; resp. samo jejich užití se na vytvoření emocionálního charakteru výpovědi podílí“ (tzv.

---

³¹ „Jazykový prostředek (zájmeno aj.) užívaný, v alternaci k jiným, k vyjádření stupně zdvořilosti, respektu k sociálnímu postavení oslovovaného apod.“ (ČERMÁK, 1997, 331). „Honorifika v češtině mají především lexikální povahu, neuplatňují se však s takovou důsledností a v takové míře, jaká je známá např. z japonštiny“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 75).

onkání a onikání je pro současný český jazyk historismem a jejich užití je silně příznakové a omezené) (HIRSCHOVÁ, 2006, 73).

4.2.4.2 Postojově-hodnotící rovina sociální deixe

Tato forma sociální deixe souvisí v některých jazycích s celkovým konceptem zdvořilosti včetně řečové etikety. Jedná se o identifikaci osob, mezi nimiž se nachází např. příbuzenský vztah (př. identifikace od dítěte vůči otci), profesionální vztah (nadřízené či podřízené postavení), důvěrný vztah (velmi neformální oslovení či velmi důvěrné oslovení ze strany rovnocenného mluvčího) (HIRSCHOVÁ, 2006, 74).

4.2.5 Deixe textová

Textová deixe souvisí s odkazováním v rámci textu, tzv. endofora, která se rozlišuje na anaforu a kataforu. (viz výše) „Prvek, který zajišťuje (ko)referenci endoforických prvků, se nazývá antecedent. Prostředky textové deixe jsou nejčastěji zájmena osobní, ukazovací a vztažná a zájmenná příslovce, identifikace antecedentu je zajišťována především významy gramatického rodu“. Ne vždy zájmena v textu kopírují rod a číslo antecedentu³², př. *K vedlejšímu stolu si přisedla podivná dvojice. **On** byl malý a velmi tlustý, **ona** vysoká a neuvěřitelně hubená.* (HIRSCHOVÁ, 2006, 76).

Mezi frekventovaná zájmena, jež mají textově deiktickou funkci, patří demonstrativum *to*, dalšími prvky textové deixe jsou i tzv. hyperlinky³³ (HIRSCHOVÁ, 2006, 78).

Pokud jde o vztah deixe situační a deixe textové, je nutné zmínit, že i text má svůj aspekt prostorový a aspekt časový. **Aspekt prostorový** odkazuje na to, co bylo uvedeno výše, nebo co bude uvedeno níže v textu. V rámci **aspektu časového** se rozlišuje pohled produktora textu (př. obrat typu *jak již bylo řečeno*) a pohled vnímatelský, ten se odlišuje u textu psaného a textu mluveného. „Posluchač mluveného textu je nucen vyrovnat se s faktem, že text se realizuje lineárně na časové ose, má začátek a konec, a jde-li o text (promluvu) realizovaný spontánně, nikoli ze záznamu (včetně připraveného textu čteného) nebo zaznamenaný, neposkytuje vnímateli možnost opakované recepce. Spontánní mluvené texty nabízejí mluvčímu (při komunikaci tváří

---

³² „Je-li někde užito zájmeno bez antecedentu, je to buď chyba, nebo nejde o zájmeno“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 76).

³³ Hyperlinky jsou odkazy neboli zpětné texty, které se nacházejí v počítačovém (kybernetickém) textu (HIRSCHOVÁ, 2006, 78).

v tvář nebo v telefonických rozhovorech) možnost zpětné vazby, tzn. podle reakcí adresáta může mluvčí svůj projev upravovat“. Posluchač (vnímátel) je v mluveném textu odkázán na textové orientátory, které mu jsou poskytovány produktořem v návaznosti na jeho reakce. Čtenář má naopak tu výhodu, že se může v textu pohybovat podle svého uvážení. Může v textu přeskakovat pasáže, vracet se, přestože respektuje produktorovo rozvržení textu. Může tedy psaný text vnímat v jakémkoli uspořádaní. (HIRSCHOVÁ, 2006, 77–78).

„V zásadě jsou prostředky textové deixe shodné s prostředky deixe situační, rozdíl je v tom, že referenty jsou zde složky jazykového komunikátu, a to nejen jednotlivé výrazy, ale i úseky textu. To např. znamená, že výrazy typu *to*, *tento*, *takový*, tak odkazují jak k identifikovatelným výrazům, tak i k výpovědím nebo delším celkům. Podstatným rozdílem však je, že *já* v rámci textu není nutně totožné se subjektem produktora (autora), kdy by fakticky šlo o překrývání deixe textové a situační, nýbrž může odkazovat k subjektu, který je složkou textu jako literární postava (srov. pojem tzv. lyrického subjektu). Stejně tak *ty*, resp. jinak oslořovaný adresát (*vážení posluchači*), není nutně totožný s aktuálním vnímátelem. V této souvislosti se jako významné ukazují rozdíly mezi různými typy textů, např. explicitní vnitřetextové odkazování je charakteristické pro texty odborné. Problematika textové deixe je součástí teorie textu, textová deixe patří mezi nejdůležitější prostředky textové koherence³⁴ a koheze³⁵“ (HIRSCHOVÁ, 2006, 79).

4.3 Rozdíl mezi referencí a deixí

Podle dosud zjištěných informací reference představuje ukazování „vnitřní“, zatímco pomocí deixe dochází k ukazování „vnějšímu“. Referencí jsou míněny ty případy, kdy se k realitě vztahují vlastní jména či plnovýznamové výrazy. Existuje nejedna teorie věnující se problematice referování, v jedné z nich se hovoří o tom, že vždy referuje (odkazuje) mluvčí, jiní zastávají názor, že referuje výraz tím, že je mluvčím užit³⁶. Důležité je zde zmínit, že referenčně může být užitó nejen jednoslovného výrazu, ale i rozsáhlé věty. Deixe je zprostředkována především indexy, demonstrativy, zájmeny, prostředky, jež vyjadřují čas, prostředky identifikující

³⁴ Koherence je „celková funkční souvislost, spojitost, resp. soudržnost a identita textu, zvl. v kontrastu k neústrojným vložkám, též se zřetelem k různým inferencím mluvčích“ (ČERMÁK, 1997, 342).

³⁵ Koheze je syntakticko-sémantická souvislost neboli provázanost částí textu a konstrukcí, zvláště z hlediska reference (ČERMÁK, 1997, 343).

³⁶ Jak uvádí Hirschová, „akt referenční spolu s aktem predikačním jsou složkami aktu propozičního/lokučního a ten spolu s aktem ilokučním vytváří mluvčí akt“, viz kapitola Řečové akty.

účastníky komunikace apod.

Hlubšímu zkoumání se budu věnovat v praktické části, v níž se pokusím získané poznatky aplikovat na výzkumný materiál.

5. Ostenze

Karel Svoboda v knize *Estetika sv. Augustina a její zdroje* píše: „Jestliže se tedy někdo táže na nějaké znaky, je možno ukázat znak znakem; jestliže se však táže na věci, které nejsou znaky, tu jest možno je ukázat buď jejich děláním po jeho otázce, mohou-li se ovšem dělat, anebo dáváním znaků, jimiž by mohly být poznávány“ (SVOBODA, 2000, 259).

Nejen ve své kolokviální práci z českého jazyka, ale i v bakalářské práci jsem se v minulých letech zabývala dvěma studii Iva Osolsobě³⁷ „*Ostenze aneb Zpráva o komunikačních reformách na ostrově Balnibarbi*“ (OSOLSOBĚ, 2002, 15) a „*Ostenze po pětatřiceti, přesněji počítáno po tisíci šesti stech třinácti letech*“ (OSOLSOBĚ, 2002, 43), otištěnými v knize sémiotických studií – *Ostenze, hra a jazyk*. Na základě těchto studií jsem se rozhodla zkoumat teorii ukazování v praxi.

V prvním textu autor rozebírá samotný pojem ostenze. Tato studie vyšla již v únoru 1967 v prvním čísle čtvrtého ročníku revue *Estetika* a pozitivně ji přivítal i sám Roman Jakobson (OSOLSOBĚ, 2002, 47). Na začátku druhé studie autor vysvětluje důvody, proč se rozhodl studovat ostenzi. Prvotním podnětem pro něj bylo umění a literatura, poté následovalo studium divadla. Osolsobě se zajímal o kybernetiku, matematiku a logiku. Lákala ho matematická teorie komunikace, teorie informace a teorie modelování.

Již dříve zpracované poznatky jsem v diplomové práci rozšířila o další studie Iva Osolsobě „*Tractus de artis genere proximo aneb reformy pokračují*“ z knihy *Ostenze, hra a jazyk* (OSOLSOBĚ, 2002, 57), dále pak studie *Dramatické dílo jako komunikace komunikací o komunikaci* (OSOLSOBĚ, 2002, 90). Pracovala jsem také se studií Karla Horálka³⁸ „*K pojmu „ostenze“*“³⁹, v níž autor reaguje na již několikrát zmíněného Iva Osolsobě a jeho teoretický přístup k ostenzi.

---

³⁷Ivo Osolsobě se narodil 26. 3. 1928 a zemřel 27. 9. 2012 v Brně. Přestože se chtěl původně zabývat filosofií, studoval divadelní vědu a estetiku na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Osolsobě patřil mezi nejvýznamnější vědecké osobnosti v oblasti teorie divadla a sémiotiky. Vydal několik knih. Jeho studie byly přeloženy do několika jazyků. Ivo Osolsobě se zabýval sémiotikou všedního dne – (například prostým ukazováním) (<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=944>).

³⁸* 4. 11. 1908, † 26. 8. 1992; filolog a literární historik

³⁹ Dostupné z WWW:

<http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:c2ffcd94-530d-11e1-1726-001143e3f55c>

5.1 Historie ostenze

„OstENZE je ukazování, předvádění, demonstrování, prezentování, dávání něčeho najevo. Slovo samo (*ostendo, ostedere, ukazují, ukazovat*) se v pojmoslovném uvažování objevuje poprvé – i když promíšeně se synonymními výrazy *demonstrare, exhibere*, případně i *digito exhibere* (ukazovat prstem)“ (OSOLSOBĚ, 2007, 84). Osolsobě se domníval, že s teorií ukazování přišel jako první. Jak sám později zjistil, mýlil se. S první definicí ukazování pracoval již Platon v dialogu Kratylos. Odtud plyne poznatek, že ukázáním něčeho se míní přenesení před čidlo zraku či před čidlo sluchu (PLATON, 1994, 75–77). První SOUSTAVNOU teorii ukazování však podal traktát *De Magistro* (O učitelích) od sv. Augustina už před bezmála tisíci šesti sty lety (SVOBODA, 2000). Je psán formou dialogu mezi Augustinem a jeho šestnáctiletým synem Adeodatem. Osolsobě zastává názor, že tento dialog opravdu mezi Augustinem a jeho synem proběhl. Myslí si, že se dokonce odehrál dost možná tak, jak ho Augustin po smrti jeho syna zaznamenal (OSOLSOBĚ, 2002, 52). „Ve věci Augustinova *De Magistro* sluší se však uvést, teď už mimo rámec teorií ostenze, že tímto dílem nám Augustin nezanechal jenom teorii ostenze, ale ucelenou, obdivuhodně domyšlenou, vskutku jedinečně systematickou [...], vskutku geniální teorii znaku“ (OSOLSOBĚ, 2002, 52). Augustin zde pojímá jazyk jako otázku znaků, zároveň chápe znaky jako věc jazyka a především jazyka. „O znacích můžeme uvažovat jedinečně, jsme-li schopni odlišit znaky od ne-znaků, tedy od *res*, věcí (kterých lze ovšem *sekundárně* užít rovněž jako znaků). Lidé mluví – tedy *používají znaků* –, aby se (jimi) dorozumívali (aby s jejich pomocí *komunikovali*, aby s jejich pomocí něco vzájemně *sdělovali*), přesněji řečeno – doslovnou citací sv. Augustina –, aby (jimi) *bud'* (druhé) poučovali, *nebo* aby byli (druhými) poučováni (*aut docere, aut dimere*). Existuje však MOŽNOST dorozumívat se i bez *prostředkování znaky*, jinak řečeno - bez jakékoli znakové mediace, čistě jen dorozumíváním se *ne-znaky*, totiž VĚCMI samými? To právě je otázka podrobně rozebírána v *De magistro*, definitivně pak rozhodnutá ve prospěch VĚCÍ, nikoli znaků, a tedy ve prospěch čisté ostenze jakožto způsobu dorozumívání mnohem fundamentálnějšího a nekonečně důležitějšího než jakýkoli systém znaků, včetně jazyka“ (OSOLSOBĚ, 2007, 85–86).

Z klasické latiny je tento pojem známý pouze jako SLOVESO, ve středověké latině a odtud pak ve francouzštině a angličtině se objevuje i jako PŘÍDAVNÉ JMÉNO. „Totéž adjektivum (*ostensif, ostensive, ukazovací*) se vyskytuje u Bacona, Leibnize a Kanta, žije pak v matematice, tradičně dělené na algebraickou čili symbolickou a na

geometrickou, *ostenzivní*, později i v (anglické) terminologii sylogismu a posléze v teorii poznání Bertranda Russella (1948) jako součást termínu ostenzivní definice. PODSTATNÉ JMÉNO OSTENZE se nakonec – a to v *přísném* významu slova (*ostension* jako *ukazování*) – objevuje u Benvenista (1956), zatímco v lehce *posunutém* významu (*ostension* jako ostenzivní *definice*) u Quinea (1960, 1964, 1969). Přitom v SÉMIOLOGICE, např. v sémiotice divadla [...] se *ostenze* chápe jako ostenzivní *komunikace*, a sice buď jako 1. *komunikace pomocí NE-ZNAKŮ*, nebo jako 2. *komunikace pomocí OSTENZIVNÍCH ZNAKŮ*. Naproti tomu v LOGICE 3. *ostenzi* někdy rozumíme jako zkratce výrazu ostenzivní *definice*“ (OSOLSOBĚ, 2007, 84–85). Ostenze se dále objevuje třeba i u Komenského, který ostenzi chápe jako základní princip didaktiky vůbec, a dalo by se pokračovat dalším výčtem spisovatelů, teologů, středověkých logiků, lingvistů a sémantiků.

5.2 Ostenze jako komunikace pomocí ostenzivních znaků

Ráda bych navázala na podkapitulu věnovanou historii ostenze. Existuje nejen celá řada osobností, která se zabývala ostenzi, ale existuje i mnoho pojetí ostenzivní komunikace. „Podle Lotmana (1965) je ostenze vzhledem k jazyku druhotná a není ničím než jedním z metalingválních prostředků. Farassino (1972) chápe ostenzi jako prvek ikonický a razí termín *ostenzivní znak*. Ucelenou teorii ostenzivních znaků⁴⁰ navrhl Eco (1956, [...]). Ecova teorie je konkrétní a kontextuální. [...] Na rozdíl od sv. Augustina, který zkoumal znaky na pozadí ne-znaků, vidí ji Eco na pozadí znaků. [...] místo abychom znaky považovali za zástupky (náhražky) prapůvodních věcí, chápeme zde věci – nejinak než Swiftovi Balnibarbířané (viz níže) - jako zástupky slov, takže věci samy fungují jako znaky“. Ostenze podle Eca není nic než zvláštní případ produkování znaků (OSOLSOBĚ, 2007, 91). Umberto Eco analyzoval konkrétní ostenzivní akty.

5.3 Teorie ostenze

Lidé se mezi sebou dorozumívají pomocí znaků. Mezi znaky však patří i ukazovací, napodobovací gesta a obrazy. Svět se bez jazyka a znaků prostě neobejde. Jenže sdělení se neděje vždy jen prostřednictvím znaku (OSOLSOBĚ, 2002, 10). Lidé nejen své zkušenosti mohou předávat pomocí ukázání. Presentování originální

---

⁴⁰ Ostenzivní znak je homomateriální se svým referentem (s objektem, k němuž odkazuje). To znamená, že výraz a to, k čemu odkazuje, jsou z téhož materiálu (OSOLSOBĚ, 2007, 91–92).

zkušenosti se nazývá ostenze. Ostenze není jazykem gest, nýbrž jazykem věcí, jednoduše řečeno během ostenze není vlastní sdělování sdělováno gestem, ale pomocí ukazované věci. Má charakter poznání zprostředkovaného – to znamená, že ten, kdo nám ukazuje, je tím, kdo ostenzi zprostředkovává. Při této situaci jsme my, těmi, kdo poznává poznávaný předmět, a to díky vlastním smyslům (OSOLSOBĚ, 2002, 20). Při poznávání dochází k bezprostřednímu kontaktu s poznávaným předmětem. Ivo Osolsobě tvrdí, že každý ostenzivní akt má sdělovací podstatu, to znamená, že je-li cílem a výsledkem zmiňovaného aktu sdělení⁴¹, pak lze na ostenzi nahlížet jako na druh sdělování. „Každé sdělení (zpráva apod.) informuje o něčem, ale zároveň o sobě. I to něco, jež je sdělováno (obsah zprávy), může být složkou zprávy samé“ [...]⁴².

Podstata ukazování je gnozeologická, je dána k dispozici poznávací aktivitě. Pomocí ostenze se dá sdělovat pouze to, co je k dispozici. Lidé jsou schopni na rozdíl od živočichů a strojů poznávací schopnosti. To znamená, že během komunikace proti sobě stojí minimálně dva lidé, kteří jsou poznávajícími subjekty. Ukázat něco někomu znamená, že to dáváme k dispozici k poznání, ať už sluchem, zrakem, hmatem nebo všemi smysly. K dispozici to můžeme dát úplně nebo jen částečně, ale vždy musí dojít k rozpoznání, identifikaci ukazované věci. Ukazováček, rámeček či například piedestal ukazuje, že ukazuje, jedná se zde tedy spíše o metakomunikaci než o ostenzi. (OSOLSOBĚ, 2007, 89).

Poznávací podstata se dá ukázat na rozdíl mezi ostenzí a Potěmkinovými vesnicemi. Potěmkinovy vesnice sice mohou působit jako ostenze, ale ostenze to není. Je to její opak, jež bývá označován jako **pseudoostenze**. S tímto pojmem pracuje Ivo Osolsobě (OSOLSOBĚ, 2002, 24). Potěmkin totiž nechtěl ukazovat pravdu, chtěl skutečnost falešně přikrášlit. Potěmkinovy vesnice nepodávaly pravdivé informace. Jejich úkolem bylo zmást „protivníka“ nepravdivými informacemi.

Osolsobě ve své knize dále uvádí rozdíl mezi rokokovou parukou a parukou. Rokoková paruka se ve své době nosila, aby ji ostatní obdivovali. Dotyčný, který měl tu čest paruku nosit, splácel daň módě dané doby (OSOLSOBĚ, 2002, 24). Přesným opakem, podobně jako jsou Potěmkinovy vesnice, je paruka, která se nosí z důvodů zakrytí pleše. Stále se však jedná o totéž – snahu zakrýt pravdu a zároveň zvelebit skutečnost. Výše zmíněné Potěmkinovy vesnice nebo také exhibicionismus lze však podle Osolsobě považovat za patologii této existenciální dimenze ukazování

---

⁴¹ Sdělování je sdílení téže věci, události, skutečnosti.

⁴² <http://kramerius.lib.cas.cz/search/i.jsp?pid=uuid:c2ffcd94-530d-11e1-1726-001143e3f55c>

(OSOLSOBĚ, 2007, 89).

Vrátím se zpět k tvrzení, že pomocí ostenze se dá sdělovat pouze to, co je k dispozici. Osolsobě se zabýval i otázkou, „co však, jestliže to, co chci ukázat, není k dispozici? Pak beru to, co k dispozici je, jako náhradu toho, co k dispozici není, dělám z toho, co k dispozici je, model nepřítomného originálu, reprezentuji tím (znovuzpřítomňuji) nepřítomný originál“ (OSOLSOBĚ, 2002, 35). To znamená, že ne vždy při ostenzi a modelu musíme ukázat originál. Někdy je dokonce vhodnější ukázat místo originálu jen část vzorku nebo například i jinou věc, která ovšem s danou věcí souvisí⁴³. Ne všechny znaky jsou modely, ale všechny znaky lze popsat a mohou fungovat jako modely. Ivo Osolsobě na začátku své knihy uvádí příklad z knihy Gulliverovy cesty od Jonathana Swifta. Zmiňuje zde pasáž o ostrově Balnibarbi, kde bylo zakázáno používání slov a komunikace probíhala jen díky dorozumívání pomocí znaků, ukazování. Ostenze však mohla probíhat jen v čase přítomném. Lidé mohli komunikovat (ukazovat si) jen s těmi věcmi, které vlastnili, které měli k dispozici. Jinak komunikace nemohla proběhnout. To, co má být prezentováno, se musí dít v přítomnosti. Je jen jedna „věc“, která je vždy a všude přítomna během komunikace – člověk. Člověk má k dispozici sebe samého.

Další podmínkou je, že sdělování musí zůstat zachované takové, jaké je. Musí aktuálně existovat, to, co má být prezentováno, musí být přítomno. Osolsobě hovoří ve své knize *Ostenze, hra a jazyk* o tzv. **gramatice ostenzivního jazyka**. „[G]ramatika ostenzivního ‚jazyka‘ je tuze primitivní, existují vlastně jen tři pády (kdo, komu, koho–co), přitom ještě k nerozeznání od tří osob (já, ty, on, ona, ono). Je tu ovšem i množné číslo (my, vy, oni, ony, ona), ale jen jeden čas – přítomný –, jediné místo – zde –, a jediný způsob: indikativ“ (OSOLSOBĚ, 2002, 25). Ostenze se tedy děje pouze *ted'* a *tady* a k tomu je podmíněna *oznamovacím způsobem* a ostenzivním nominativem (způsob jmenovací), „ten je však vždycky spojen s ‚pádem druhým‘, pokud jde o genitiv partitivní, protože ostenze je osudově synekdochická, takže principy *pars pro toto*⁴⁴ a *totum pro parte*⁴⁵ jsou neustále v pohotovosti“ (OSOLSOBĚ, 2007, 89).

---

⁴³ V této souvislosti bych zmínila sochu Giacomettiho *The man pointing*, která se nachází v Tate Gallery v Londýně (i když je to prý jen fragment, jak uvádí Ivo Osolsobě). „Nejde tu – sice přísně vzato – ani tak o ostenzi, jako o *deixi* (o ukazovací gesto), vždyť se tu jenom UKAZUJE, ŽE SE UKAZUJE (tím spíš, že to nač se ukazuje, tedy vlastní ukazování, vůbec nevidíme!), což ostatně přesně už rozlišoval sv. Augustin“ (OSOLSOBĚ, 2007, 97).

⁴⁴ Část za celek (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 471)

⁴⁵ Celek za část (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 471)

5.4 Ostenze pohledem Karla Horálka

Karel Horálek publikoval svou studii nazvanou *K pojmu „ostenze“* v periodiku *Slovo a slovesnost* v roce 1973. Tato zmiňovaná studie přináší podle mého názoru mnohé přínosné a zajímavé poznatky, které jsem ve své bakalářské práci neprezentovala.

Karel Horálek hovoří o ostenzi jako o jakési zvláštní formě definice nebo o nějaké náhradě definice. V případě, že se otážeme na určitou věc, jež je ve společnosti nějak pojmenovaná (Horálek pracuje s příkladem slova *nůž*), nepopíšeme ji definicí, ale ukážeme samotný předmět. „Spíše než o definici jde v takových to případech o prosté přiřazování věcí jejich názvům“. Častější a přirozenější je však postup přiřazování jmen k pozorovaným nebo předváděným věcem⁴⁶.

Ukazovány nejsou však jenom věci, ale i osoby. Typická situace, kterou jistě zažil každý z nás: nacházíme se mezi více lidmi a chceme poznat osobu, jež je nám neznámá, necháme si ji tedy ukázat. Karel Horálek dále uvádí například pěstitele růží, který si vodí návštěvníky do své zahrady a chlubí se svými poklady.

Horálek zaujímá postoj, že je ostenze běžnou složkou jazykové komunikace. Pojem ostenze se nevztahuje k pouhému ukazování věcí⁴⁷, ale i předmětná ostenze má v lidském dorozumívání široké uplatnění (př. Swiftovi Balnibarbané). „Pomocí ukazování věcí se lze dorozumívat, absurdní by mohla být jen myšlenka nahradit úplně jazykové dorozumívání dorozumíváním pomocí ukazování předmětu, jak to dělají u Swifta učenci v Balnibarbi. I to lze však tvrdit jen s omezením, že dorozumívání pomocí předmětů není vůbec jazykové. A to přece se nedá tvrdit ; ukazováním jednotlivina by přece běžně nabývala významu druhového označení a mohlo by jí být používáno i metaforicky (osel např. by mohl představovat hlupáka)⁴⁸.

Ostenze je běžný dorozumívací prostředek tzv. vyučování názorného. Pomocí ostenzivního ukazování jsou studentům předváděny různé chemické pokusy, vycpaná zvířata atd. „Takové vyučovací pomůcky jsou již na přechodu od ‚čisté‘ ostenze k ostenzi pomocí obrazu nebo makety (modelu)⁴⁹. Kriminalistika, divadelní představení či film předvádí události pomocí divadelních představení. „To jsou ovšem

---

⁴⁶ <http://kramerius.lib.cas.cz>

⁴⁷ Viz ostenzivní definice

⁴⁸ <http://kramerius.lib.cas.cz>

⁴⁹ Tamtéž

jen imitace, nejde zde pak o ostenzi ve vlastním slova smyslu⁵⁰. Ukázat se však dají i původní události (např. veřejné popravy či zvláštním druhem předváděných událostí jsou sportovní hry), které jsou předvídaný nebo přímo inscenovány. Události, jejichž funkcí je samo předvádění, představují například baletní a divadelní inscenace, vojenské přehlídky apod. Umění je samo svou podstatou ostenzivní. „Ostenzivní podstata umění vyplývá přímo ze skutečnosti, že to, co je uměleckým dílem sdělováno, nelze vyjádřit jiným způsobem, jiným uměleckým dílem, tím méně pak prostředky neuměleckými. To znamená, že umělecké dílo jako znak (nebo obraz) není s žádným jiným uměleckým dílem synonymní (funkčně ekvivalentní). Umělecké dílo mluví vždy jen samo za sebe, nemůže být nahrazeno [...]. Tzv. interpretace uměleckých děl mohou napomáhat porozumění, ale nemohou suplovat přímé poznání uměleckého díla, a to je právě ostenze⁵¹. Kromě ostenze záměrné, aktivní, „přímé“, existuje podle Iva Osolsobě i ostenze nezáměrná, bezděčná. Ta probíhá neustále, protože člověk mezi lidmi sděluje, i když sdělovat nechce (OSOLSOBĚ, 2002, 26).

Karel Horálek ve své studii pracuje s termíny **jazyková a nejazyková ostenze**. „Jazykové projevy tvoří často složku ostenze nejazykové ; akt předmětné extenze⁵² bývá jazykově uveden („toto je ...“), doplněn, komentován apod.“⁵³.

Mezi jazykovou ostenzi řadí například citát. Zde by se však dalo s Horálkem polemizovat. Podmínkou ostenze je zpřítomňující děj. Citát je spíše ostenzí než reprodukcí, potud by se dalo souhlasit. Problém nastává ve chvíli, kdy se citát stává neautentickým sdělením, protože se mění mluvčí i adresát, mění se dále i situace, při níž je citátu užito. Horálek si je na konci studie tohoto postřehu vědom, což ho dovedlo k již výše zmíněnému tvrzení, že ostenze je běžnou složkou jazykové komunikace. Horálek ve své studii píše: „Zvláštní případ jazykové ostenze je citát. Nejběžnějším citátem jsou přímé řeči ve vypravováních ; jsou to ovšem zpravidla jen citáty fiktivních výroků. O ostenzi jde v takových případech potud, pokud i celý děj je zpřítomňován. Citát skutečného výroku (textu), např. v odborném pojednání, je spíše ostenzí než reprodukcí. Místo shrnutí obsahu nebo perifráze se ukáže přímo, co bylo řečeno. Citát je jiné povahy než např. fotografie nebo reprodukce výtvarného díla. Je to autentická

---

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹ Tamtéž

⁵² Pojem přejatý do lingvistiky z logiky. Původně rozsah pojmu či predikativního výrazu, tj. množina těch předmětů, které pod tento pojem spadají, či o kterých je predikát pravdivý (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, 132).

⁵³ <http://kramerius.lib.cas.cz>

prezentace toho, co bylo řečeno nebo napsáno. Citát přestává být autentickým sdělením, protože se mění mluvčí a často i adresát, situace se mění i tím, že se často cituje jen část projevu⁵⁴

5.5 Teorie znaků (ne-znaků) či teorie komunikace a modelování?

Jak jsem již uvedla výše, sv. Augustin pracoval s teorií ne-znaků, zatímco Ivo Osolsobě přišel s „vlastnoruční“ sjednocenou teorií komunikace a modelováním. Komunikace a modelování jsou metody nebo techniky nepřímého anebo zprostředkovaného poznání (OSOLSOBĚ, 2002, 11). Osolsobě hovoří o několika pojmech. Vysvětluje pojem zkušenost jako něco, co „zakoušíme“ na vlastní kůži, co ohmatáváme vlastní kůží. Dále se zabývá ostenzí, ekvivalentem k ostenzi je prezentace, ostenzivní komunikace nebo ukazování. Je to přímá poznávací interakce příjemce s originálem (stejně jako u zkušenosti) jen je zprostředkována někým dalším, totiž podavatelem, též původcem. Ostenze je jediná forma komunikace prostředkující přímé poznání. „Modelování samo není a nemusí být zprostředkováno nikým dalším, může být aktivitou samého příjemce“ (OSOLSOBĚ, 2002, 11). Třetím termínem je modelování, což je nepřímá, neprospědkovaná forma poznání. Modelování nemusí být zprostředkováno nikým jiným. Reprezentativní komunikace je čtvrtý termín. Je to komunikace ne-originálů. Nepřímé poznání, kterého dosahujeme zprostředkovaně. Vynechám-li první zmiňovaný pojem, získám podle Osolsobě teritorium a předmět zkoumaný sémiotikou.

Nepřímé (zprostředkované) poznání nastává ve chvíli, když zažijí něco na vlastní kůži, prožijí nějaký okamžik apod. a potom o tom budu vyprávět svým přátelům – pomocí sdělení.

V teorii modelování je ostenze sdělování pomocí originálů a z ostenze lze tak odvodit teorii sdělování.

5.6 Ostenze a divadlo

Pojem ostenze má „domovské právo“ i v divadle. Z dosud zjištěných poznatků mohou tvrdit, že v divadle je divákovi a jeho poznávací schopnosti předvedeno dramatické dílo pomocí ukazování. Vlastní specifickou podstatou divadla není, jak jsem předpokládala, ostenze, ale spíše převtělování, hra, umělý svět, model. Ostenze totiž

---

⁵⁴ <http://kramerius.lib.cas.cz>

sděluje to, co je ukazováno. Sděluje to, co existuje, co je. Na rozdíl od ostenze divadlo nebo tedy spíše herci divadla se pomocí sebe samých převtělují, hrají, vytváří umělý svět, modelují průběh daného příběhu, který mají ztvárnit. V divadle se ukazuje spíše model. Divadlo nám neukazuje jen hru – myslím tím děj, psychologizaci postav apod. – ale je nám ukazováno i to, co herci, režiséři dovedou, v čem vynikají, jaké mají schopnosti (případně jsme i svědky jejich nedostatků). Divadlo je školou ostenze.

„V zájmu přesnosti je ovšem třeba říci, že ostenze a všechno to ‚velké divadlo světa‘ je natolik divadlem, nakolik je podstatou divadla právě jen pouhé ukazování (ukazování toho, co je a jaké to je)“ (OSOLSOBĚ, 2002, 31).

Divadlo je forma metakomunikace. Umělecké dílo je sdělení. Teorie znaku, sémantika a sémiotika se snaží zobecnit zkušenosti jazyka, které člověk zkoumá tisíce let. Sdělení však patří k nejmladším z oblastí v bádání. Ostenze, oblast z hlediska sdělování, nebyla ještě prozkoumána. Místo ostenze by se mohlo použít slova prezentace, ukazování (dorozumívání ukazováním) – není tím myšlen jazyk gest, ale „jazyk věcí“.

Umění je také jakýsi druh sdělení. Umělecké dílo je model. Toto tvrzení je však myšleno spíše jako metafora mezi uměním a vědeckým výzkumem. Umělecké dílo je věc, která se ukazuje, věc, která sděluje. Zde tedy probíhá ostenze. Každé umělecké dílo, každý umělecký směr slouží k ostenzivnímu sdělování, a to proto, že tyto věci ukazují, jsou k ukazování.

„Umělecké dílo je nejen skutečnost, která sděluje sebe samu, ale může ho být užito i jako modelu, jako skutečnosti, která vypovídá o něčem jiném“ (OSOLSOBĚ, 2002, 40).

Souhlasím s tvrzením, že umělecké dílo je jako model naší existence, našeho života. Užití uměleckého díla závisí nejen na jeho umělci, ale především na vnímatelích toho díla a také na jejich postoji k tomu dílu. Existují dva postoje – realistický a estétský.

OstENZE zasahuje i do oblasti psychologie umění. Je tím myšlena psychologie tvůrce i vnímatele (ať už jednoho člověka nebo celého obecnstva). Velikou pozornost tomuto problému věnovali existencialisté a to především pomocí metody hlubinné introspekce. Podle nich „nepochybně vedle odcizené existence, zcela obětované ostenzi, může existovat a existuje i odcizená, neautentická ‚nevlastní tvorba‘, tvorba jen pro ostenzi tvůrce samého“, neboť je rozdíl mezi ostenzí díla a ostenzí tvůrce (OSOLSOBĚ, 2002, 41). Tato zmiňovaná problematika souvisí např. i s dnešním vědeckým

prostředím, které funguje fabrikoidně.

Beznaková forma komunikace je také důležitá v oblasti estetiky, v případě, že mám na mysli čistě ostenzivní komunikaci dochází zde k předkládání uměleckých děl před zrak, popřípadě sluch (PLATON, 1994, 75–77).

5.7 Neostenzivní komunikační situace

I neostenzivní komunikační situace obsahují ostenzivní komponent, tudíž musejí nezbytně ukazovat něco, co je vždy k dispozici poznávací aktivitě příjemce. Něco, co se ukazuje, přinejmenším znak sám. Z toho vyplývá, že neostenzivní komunikace obsahuje dvě paralelní roviny, jednu ostenzivní a druhou neostenzivní⁵⁵. „Na rozdíl od všech ostatních znakových systémů není jazyk závislý na žádném dalším znakovém systému, ani ho nepotřebuje, závisí však na ostenzi. Od svých ontogenetických počátků děje se osvojování řeči DVOJÍ OSTENZÍ (pojmu, zvuku), která se nakonec spojuje v tzv. *ostenzivní definici*, komplexní komunikační akt tvořený oběma těmito ostenzivními zprávami a navíc i *dvěma metazprávami* (zprávami o zprávách), z nichž jedna je obyčejně gestická či mimická, druhá verbální a explicitně performativní“ (OSOLSOBĚ, 2007, 89). Ostenzivní definici bychom našli v dlouhodobé paměti, která je relativně považována za statickou oblast. Mnohem dynamičtější oblastí, v níž jazyk závisí na ostenzi, je oblast *deixe*⁵⁶ (viz kapitola věnovaná *deixi*).

Z výše uvedených poznatků vyplývá, že existují dvě základní formy komunikace a poznání mezi lidmi. První je komunikace prezentativní neboli ostenzivní, „tj. typ, který *prezentuje* („dává k dispozici“) poznávacím aktivitám druhého sám originál“ (OSOLSOBĚ, 2007, 88). Druhou formou lidské komunikace je komunikace ne-prezentativní, reprezentativní, komunikace, jež komunikuje pomocí tzv. modelů, „tj. druh neprezentující *originál*, ale re-prezentující či pre-prezentující (předzpřítomňující) jej poznávací náhražkou“ (OSOLSOBĚ, 2007, 88), Uvedenou druhou formu lidské komunikace představují podle Iva Osolsobě např. muzea, výstavy, exkurze apod., jež povětšinou nevystavují originální umělecká díla, ale která nám předzpřítomňují věc související s daným předmětem (např. fragment či napodobenina).

---

⁵⁵ „To je zvlášť důležité pro teorii jazyka“ (OSOLSOBĚ, 2007, 89).

⁵⁶ Jazykové, převážně řečové ukazování i ukázání věci (OSOLSOBĚ, 2007, 90).

PRAKTICKÁ ČÁST

6. Deixe a ostenze v praxi

6.1 Deiktický způsob ukazování

6.1.1 Anaforické a kataforické navazování v textu

Jak jsem již konstatovala v teoretické části o deixi, anafora a katafora bývají označovány jako endofora, neboli ukazování „vnitřní“. Prostředky, které zajišťují odkazování k předchozí části textu, se označují termínem anafora. Tento způsob odkazování v textu je poměrně častý. Méně častým způsobem je katafora, která odkazuje v textu k tomu, co bude teprve řečeno. Pomocí katafory se odkazuje dopředu. Níže uvedené zanamenané ukázky obsahují odkazování „dopředu“ i „dozadu“.

*M: takže my teď kon musíme udělat jednu takovou věc ty **přístroje** musíme nasázet na to kolo abysme **je**↑ jak jsem vám vlastně říkal (**nevyjádřený předmět – přístroje**) připravili na to aby ty přístroje seděly na lagunou že **jo**↑ jinak (**nevyjádřený předmět – přístroje**) budou sedět na mercedesa na opla takže ty přístroje jsou specifický kluci: jeden ten přístroj je třístapadesát tisíc nikdy nesmíte připustit že vám **to** spadne z auta eště to nech musíme si připravit ___ zvedneme to auto (ř. 33–38, nahrávka č. 1)*

Anaforické prostředky odkazování:

Nevyjádřený předmět, zájmeno *je* a zájmeno *to* odkazují na předcházející substantivum *přístroje*. Tomuto způsobu odkazování se říká anafora, zmíněným prostředkům odkazování pak antecedent. Již v teoretické části jsem uvedla, že zájmena v textu nemusí vždy kopírovat rod a číslo antecedentu. V první ukázce jsou patrné obě možnosti. Nejprve substantivum (*přístroje*) odpovídá rodem i číslem zájmenu *je*, poté je substantivum zastoupeno zájmenem *to*, při čemž rod a ani číslo substantivu neodpovídá.

Další ukázkou anafory je situace, jež je zaznamenána v druhé nahrávce na ř. 37–38. Ukázka popisuje situaci, v níž se vyučující spolu se studenty snažil odstranit z podvozku starý a nevyhovující šroub.

M: jo↑ ⊙ *tak hele povolíme **ten šroub** vyklepeme **ho** já vám **to** vysypu pak **to** ___ z tý trouby a teď se **to** takle vyklepe z toho ramene ano*↑ ⊙ (ř. 37–38, nahrávka č. 2)

Kataforické prostředky odkazování:

*M: **teď tady to** první **co** se dělá **tady** se řeší kolika palcový kol↑ **jakej tam** máš **průměr kola**↑ ⊙ *když se podíváš na pneumatiku patnácky vid*↑ ⊙ *tam sou*↑ ⊙ (ř.*

18–19, nahrávka č.1)

Pronominální adverbia, ale i ukazovací zájmeno *to* odkazují dopředu ve výše uvedené ukázce.

6.1.2 Deixe prostorová

V teoretické části jsem se zabývala deixí prostorovou a jejími základními protiklady. Indexové výrazy *zde*, *tady* a *ted'*, které jsou přítomny v celém textu, odkazují na místo a okamžik promluvy. Jak je patrné z ukázky, výraz *zde* i *ted'* se vztahuje k časoprostorové lokalizaci mluvčího, v tomto konkrétním případě k časoprostorové lokalizaci pana Příbyla. V předchozích kapitolách jsem zmínila i možnou situaci reprodukování promluvy jiné osoby. V získaném materiálu však tato situace nenastala.

M: tady máte názorný příklad toho jak nám to pěkně zachránila ta guma že jo↑ ☺
[Mistr ukazuje na kolo automobilu]

M: tak↑ ted'kon se dostáváme do situace↑ že jsme to dali jinak takže musíte musíte teda začít ZNOvu jo↑ malinko musíš zatáhnout jo↑ takže dáme si to zpátky jak se to dává zpátky↑ máte tady ____ že jo↑ musíme začít znovu protože tady o tenhle krok je prostě důležitější takže začneme znova na tý na tý druhý straně jo↑ ☺ a ted' ti to znovu ten přístroj načer takle■ to už máme a ted' jdeme támhle ted' vám to nesmí spadnout hoši ____ to je vono zkusíme devadesát stupňů zmáčkneš zmodralo výborně o vostoosumdesát zpátky výborně a dáš ____ výchozí ____ potvrdíš zmodralo↑ vytáhneme kolíky↑ aby to bylo vodjištěný↑ tak a ted' budeme dělat a musíme to udělat na zadní nápravě že jo↑ ☺ takže předek máme hotovej co musíme udělat↑ ☺ musíme si auto co↑ ☺ pustit co↑ ☺

[Mistr ukazuje na tlačítko, kterým se spouští automobil dolů]

J: dolu (potichu)

M: dolu takže auto se pouští dolu ____ to už známe že jo↑ ☺ ____ tak deme na druhou stranu pod'↑ vem si ten hever a pod' na druhou stranu pod' mu tam pomoci Honzíku nápravu ted' co musím udělat↑ (ř. 85–99, nahrávka č. 1)

Ve výše uvedené ukázce se nachází celá řada výrazů, jejichž prostřednictvím se realizuje prostorová deixe. Prostorová deixe se dále dělí na poziční a dimenzionální deixi. Z poziční deixe uvádím v zaznamenané ukázce výrazy *tady*, *tam*, dimenzionální výrazy *dolů* (popřípadě obecně český výraz *dolu*), *zpátky*. V rámci prostorové deixe se rozlišují i statické (*vepředu* (ř. 103, nahrávka č. 1), *vlevo* a *vpravo* (ř. 334, nahrávka č. 1)) a dynamické vztahy (*nahoru* (ř. 29 a 32, 33, nahrávka č. 2) a *dolu* (ř. 45 a 232, 369,

nahrávka č. 1), *doprava* (ř. 119 a 346, 348, nahrávka č. 1), *nalevo* (ř. 216 a 218, nahrávka č. 1), *doleva* (ř. 218 a 227, nahrávka č.1), *zezadu* (ř. 51, nahrávka č. 2)). Celá uvedená část má ilokuční charakter. Mistr neustále popisuje společnou činnost. Ilokuce je tedy v deiktickém ukazování více než zřejmá.

Ukazovací gesto doprovází referenci deiktických výrazů *ted'* a *tady* za účelem jasné a zřejmé identifikace. Uvádím začátek části zaznamenaného materiálu z první nahrávky.

M: *tak*↑ *výběr vozidla*↓ _____ *takže dáme rok výroby* _____ ■■ *devadesát devět*↓ *rok výroby*↑ *jo*↑☉ *devadesát devět rok výroby tak*↓ *takže renault laguna*↓ *takže si dáte laguna* _____ *to je důležitý najít* _____ *takže máme napsaný laguna*↓ *dáte najít* _____ *to je důležitý najít ted'* *si dáme popis tý laguny*↓ *jo*↑ *a ted'kon ty laguny zase dělají že* ___ *limuzína pikap nevím co ještě například* ___ *nevím co všechno s benzínovým motorem dieslovým motorem takže my se vlastně soustředíme na lagunu podle toho roku výroby a my máme ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak nějak odpovídala* *jo*:↑☉ *devadesát čtyry až nula jedna jo*↑ *takže tahle by to mohla bejt hledáme hledáme devadesát devět*

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku]

M: *kouknem se dál jo*↑☉ _____ *devadesát devět nula jedna*■ _____ *devadesát čtyři*■ *devadesát pět*■ *devadesát dva*■ ___ *jo*↑☉ *vyberete si to tak že na to dvakrát kliknete* *jo*:↑☉ *dvakrát ráz*↑ *dva*↑ *ted'* *si v systému najdeme eskáté dva šestka dvě celé dva diesel*↓ *tak to vona neni*↓ *to vám můžu říct*↓ *že to neni*↓ *takže si dáte zpátky*↓ *a budeme hledat jinou protože vé šestka to neni jo*↑☉ *takže si DÁme poslední a hledáme dál tady* *na tý straně si musíte dát že hledáme tu lagunu* _____ *laguna* _____ *klikni tady* *na tu lagunu*

[Mistr ukazuje prstem na

obrazovku]

M: *ted' tady to první co se dělá tady se řeší kolika palcový kol*↑ *jakej tam máš průměr kola*↑☉ *když se podíváš na pneumatiku patnácky vid'*↑☉ *tam sou*↑☉

J: *hm*↑

M: *hm*↑

takže tady si to musíte dát na průměr patnáct když se na to podíváš když vy to umíte možná lepší než já ty počítače podívej takle jo↑☉ *vymažu* ___ *dám tam patnácky jo*↑☉ *ted'kon tady jsou nějaký hodnoty který mě nezajímají my si*

dáme dál měření jo↑ dáme si dál že budeme měřit **ted' tady** máš výběr měření rychlé střední vysoká MY máme už standardně nastavený rychlý měření že jo↑ ☺
[Mistr ukazuje kurzorem myši studentům, co má na mysli] (ř. 1–26, nahrávka

č. 1)

Obdobným příkladem je i následující ukázka, př.:

M: na druhou stranu to znamená že už o stoosumdesát stupňů a: to je ta chyba kdopak to sem chytal↑ ☺ Honzíku↑ ☺

[Přístroj se uvolnil]

H: Jarda

M: tady máte názorný příklad toho jak nám to pěkně zachránila ta guma že jo↑ ☺

[Mistr ukazuje na kolo automobilu], či hned následující situace, př.:

M: tak↑ **ted'kon** se dostáváme do situace↑ že jsme to dali jinak takže musíte musíte teda začít ZNOvu jo↑ malinko musíš zatáhnout jo↑ takže dáme si to zpátky jak se to dává zpátky↑ máte **tady** ___ že jo↑ musíme začít znovu protože **tady** o tenhleten krok je prostě důležitěj takže začneme znova na tý na tý druhý straně jo↑ ☺ a **ted'** ti to znovu ten přístroj načet takhle■ to už máme a ted' jdeme támhle ted' vám to nesmí spadnout hoši ___ to je ono zkusíme devadesát stupňů zmáčkneš zmodralo výborně o vostoosumdesát zpátky výborně a dáš ___ výchozí ___ potvrdíš zmodralo↑ vytáhneme kolíky↑ aby to bylo vodjištěný↑ tak a ted' budeme dělat a musíme to udělat na zadní nápravě že jo↑ ☺ takže předek máme hotovej co musíme udělat↑ ☺ musíme si auto co↑ ☺ pustit co↑ ☺

[Mistr ukazuje na tlačítko, kterým se spouští automobil dolů] (ř. 82–95, nahrávka č. 1)

Nakonec uvádím ještě jednu ukázku, jež je obdobná těm předchozím. Deiktické výrazy **ted'** (popřípadě nespisovná forma **ted'kon**) a **tady** zapřičiňují, že lokalizace je individuální a stále platná.

M: další **ted'kon** ti to říká že budou ty zákazníkovi uloženy takže jako potvrdíte ano↑ že jo↑ ☺ uložení tak **ted'** se ti to **tady** ukáže vo co šlo že jo↑ ☺

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku počítače]

M: **ted'kon** si dáme co↑ tisk jo↑ ☺ tiskárnu máme zaplout↑ že jo↑ ☺ dáme print a **ted'kon** ___ **tady** máte tabulku krásnou vlastně pomocí tý tiskárny vytisknout dáváme informaci že máme málo inkousnu já si myslím že se to ještě vytiskne úplně v pohodě↓ ty barvy do tý tiskárny jsou poměrně drahý ale

[Mistr ukazuje krouživým pohybem pomocí kurzoru myši na tabulku v

počítačij (ř. 320–325, nahrávka č. 1)

Podstatným je zde již zmíněné ukazovací gesto, které jsem v přepisu zaznamenala do komentáře. Bez tohoto doprovodného komentáře by byla tato situace pro nezúčastněného recipienta nejasná.

Zájmenné příslovce *tady* intenzionálně odkazuje k místu promluvy, to znamená, že mluvčí i adresát jsou přítomni na uvedeném místě.

M: tak eště jednou a uděláme to osvětlení za chvílku to budeme mít jo↑ ☺ _____ a ta takže co↑ ☺ to vypadá že tím to začalo porouchala se ___ a ta laguna byla ___ takže co↑ a je po něm _____ na základě tohohle auto neprošlo na technický prohlídce tak se divím že na to ještě mají věci na tyhle ty starý auta tady to funguje Pepo prosím tě prosím tě ty si tady musíš všimnout tahle žárovka ___ musíš to tam vytáhnout jo↑ ☺ i tu závitku Máro chytني to tam vzádu (ř. 75–80, nahrávka č. 2)

Extenzionálně však může výpověď odkazovat k jinému místu, či situaci. Uvádím příklad, v němž výraz *tam* odkazuje na možnou situaci, při níž by mohlo dojít k autohavárii. Extenze se může stejně tak jako reference měnit.

M: =takže když má šofér špatně volant a _____ tak je znamení že se tam asi něco stalo _____ na vobrubník havaroval nebo něco že jo↑ ☺ takže z toho se vychází ano↑ (ř. 141–143, nahrávka č. 1)

M: =během metru dvou by zatáčel doleva že jo↑ ☺ a tam by hrozilo nebezpečí že střetnutí se s protijedoucím autem ano↑ ☺ takže pro tu operaci my musíme _____ za prvé to znamená upravit kde se to upravuje jak se to dělá jo↑ ☺ (ř. 227–229, nahrávka č. 1)

6.1.3 Deixe časová

Index *ted'*, který vyjadřuje časovou deixi, se může vztahovat k okamžiku promluvy.

M: tak prostě bílý číslo hlavně bílý číslo už TED'kon už TED'kon sme dobře ale MY sme frajeři že jo↑ ☺ takže my to uděláme tak aby to bylo stejný že jo↑ ☺

J: to je pravda TED'

M: ted'kon jo↑ vidíte jo↑ ☺ ještě kousek vid'↑ ___ ta:k takže vidíme že se nám to změnilo do nějakých bílých čísel takle a v tyhle ty poloze se to musí co↑ ☺ (ř. 273–277, nahrávka č. 1)

M: *tak↑ výběr vozidla↓ _____ takže dáme rok výroby _____ ■■ devadesát devět↓ rok výroby↑ jo↑ ☺ devadesát devět rok výroby tak↓ takže renault laguna↓ takže si dáte laguna _____ to je důležitý najít _____ takže máme napsaný laguna↓ dáte najít _____ to je důležitý najít ted' si dáme popis tý laguny↓ jo↑ a **ted'kon ty laguny zase dělají** že ___ limuzína pikap nevím co ještě například ___ nevím co všechno s benzínovým motorem dieslovým motorem takže my se vlastně soustředíme na lagunu podle toho roku výroby a my máme ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak nějak odpovídala jo:↑ ☺ devadesát čtyry až nula jedna jo↑ takže tahle by to mohla bejt hledáme hledáme devadesát devět (ř. 1–10, nahrávka č. 1)*

V případě věty *Ted'kon ty laguny zase dělají...* obecně český výraz *ted'kon* sice zahrnuje okamžik promluvy, časový význam je však širší. Z důvodu toho, že je predikát *dělají* v přítomném čase, spadá deiktický výraz *ted'* do extenze.

Časová situační deixe, jak jsem již zmínila, označuje okamžik promluvy, pod výrazem *ted'* se však může skrývat i širší časový rozsah.

Př.

M: *=a vy potom jako budoucí fachmani ___ by ste to měli umět teda nastavit a seřadit jo↑ ☺ takže předvedeme↑ si takže Honziku↑ ___ přesně vyber si to deme na to tak výborně a my sme si říkali že **ted'** je mírně dobře a **ted'** je to tedy špatně takže abysme se orientovali na tý na tý obrazovce tady je jasný že je levá strana to znamená levá strana auta jo↑ ☺ zadní přední kolo zadní levý kolo pravá strana auta pravý přední pravý zadní ano↑ ☺ takže vidíme že tady sou ty prvky jak sme si támhle říkali než sme si nastavili tu sbíhavost zejtra si budeme vysvětlovat odklon kola jo↑ ☺ (ř. 160–167, nahrávka č. 1)*

V uvedeném příkladu výraz *ted'* vystihuje časový bod v rozsahu jedné vteřiny.

Další ukázka však ohraničuje delší časový úsek.

M: *=to má bejt v plusu takže **ted'kon** vašim úkolem vás budoucích mechaniků je že tohleto musíme dát do pořádku že jo↑ ☺ (ř. 212–213, nahrávka č. 1)*

Uvedený příklad vystihuje situaci, při níž úkolem studentů je upravit parametry kola automobilu tak, aby odstranili rozbíhavost. Vzhledem k tomu, že je okamžik promluvy shodný s komunikovaným dějem, je zaznamenaný materiál uveden v přítomném ději.

Nejen zájmena mohou odkazovat v textu. Odkazování je možné provádět pomocí časových adverbii. Toto tvrzení dokládám ukázkou, v které pomocí adverbia *zítra* (*zejtra*) mluvčí odkazuje „dopředu“. Tyto výrazy děj na časové ose lokalizují.

*M: takže to nám zůstane do **zejtra** my zatím teda zákazník ten vo tom ví tomu sem to už říkal on zná šéfa barumu von nám to prostě sežene* (ř. 123–124, nahrávka č. 2) (viz ukázka níže ř. 114, nahrávka č. 2)

Nejen výraz *zítra* (dále na ř. 166, nahrávka č. 1 či ř. 65, nahrávka č. 2) lokalizují děj na časové ose. Dále to mohou být adverbialní výrazy, které odkazují k přítomnému okamžiku k nejširšímu smyslu, př. *nyní*.

*M: takže **nyní** nás čeká vidíme že máme no bílý to ale dostáváme se do sbíhavosti vo kterou sme si **dneska** vysvětlovali a vidíme že ta sbíhavost je červená↑* (ř. 185–186, nahrávka č. 1)

Ve výše doložené ukázce se nachází i neutrální výraz, který odpovídá na otázku *Kdy?* Dalším výrazem, který patří do této oblasti, je například adverbium *ráno* (ř. 179 a 194, nahrávka č. 1).

Další skupinou časových adverbii jsou kvantifikující frekvenční výrazy, které odpovídají na otázku *Kolikrát?* a *Jak často?*

Nejčastěji užívaným výrazem byl výraz *vždycky* (ř. 136, 148, 178, nahrávka č. 1), který se zařazuje do kvantifikace neomezené.

M: nebo pootočít šroubem na tlumiči to je pouze u toho folsvagenu takže vždycky když budete dělat folskvagna a zjistíte že odklon je červenej musíte trošku popřemýšlet zda by ten odklon kola nechtěl malinko upravit nebo seřídít ano↑ ☺ (ř. 182–185, nahrávka č. 1)

Mezi kvantifikující výrazy patří i nespécifická kvantifikační adverbia frekvenční, na něž se nejčastěji ptáme otázkou *Jak často?* V zaznamenaném textu se nejčastěji objevovala adverbia *občas*, *jednou* (ř. 73, nahrávka č. 1), *znovu* (ř. 90 a 135, nahrávka č. 1)

M: =ono to občas stagnuje↑ i když je to kanon takže si jí ZAPneme tiskárnu uvidíme jak nám to vyběhne a máme to ____ protokol pro toho zákazníka↑
[Mistr zapíná tiskárnu.] (ř. 297, nahrávka č. 1)

V teoretické části jsem uvedla, že do této skupiny výrazů patří i sémanticky a

formálně výrazná skupina výrazů, jejichž základem je neurčité adverbium *-kdy*. Jmenuji výraz *někdy* (následující ukázka) či například časové adverbium *nikdy* (ř. 176 a 369, nahrávka č. 1).

M: jo↑☺ samozřejmě vono to taky někdy může bejt i eště odklonem kola že je příklon kola nebo odklon kola tohle by vypadalo jako na příklon kdy to kolo leží dovnitř opakem příklonu je odklon kola to si vyzkoušíme zejtra↑ ale eště tady to vypadá že teda je to na tu rozbíhavost jo↑☺ a: tohle to už je špatně co myslíš↑☺ dyž přídou policajti↑☺ tohle už je špatně tohleto že jo↑☺ (ř. 112–116, nahrávka č. 2)

M: to vy jako mechanici nemůžete nikdy nastavit že jo↑☺ (ř. 175–176, nahrávka č. 1)

Poslední skupinou jsou kvantifikující měrové výrazy, které podávají informace na otázku *Jak dlouho?* popřípadě *Na jak dlouho?* Tyto výrazy samy o sobě nelocalizují děj na časové ose, pouze specifikují rozměr neboli trvání děje. Do této skupiny patří například výrazy *rok* (ř. 127, nahrávka č. 1), *půl roku* (ř. 303, nahrávka č. 1), *za rok a půl* (ř. 362, nahrávka č. 1) nebo také *čtrnáct dní*.

M: zákazník ví že to má nastavený na tyhleto parametry to je takový jako pro nás i pro něj on může přijít za čtrnáct dní že ho táhne auto doprava a netáhlo (ř. 345–346, nahrávka. 1)

Důležité je zde zmínit, že časová lokalizace nemusí být vyjádřena pouze časovým významem predikátu, ale může být vyjádřena i explicitně pomocí adverbíí.

6.1.4 Deixe personální a deixe sociální

V této podkapitole se zaměřím nejen na účastníky komunikační události z hlediska deiktických zájmen, ale zhodnotím i jejich vyjadřovací schopnosti a sociální role. Oba záznamy, jež jsem pořídila na diktafon, mají podobu dialogu. Komunikace probíhala „tváří v tvář“, přesněji řečeno *tady* a *ted'*. Tento typ komunikace bývá označována jako horizontální sociální distance. Průběh každého zaznamenaného rozhovoru byl ovlivněn mnohými mimojazykovými činiteli. Hoffmannová a Müllerová zmiňují sociální role komunikantů, vzájemný vztah partnerů, dále je důležitý věk, stupeň vzdělání a komunikační dovednosti komunikujících. Stáří, vzdělání a dovednosti

jsou faktory, „které dost často mohou posilovat rozdíly v sociálních rolích, ovšem naopak mohou rozdíly mezi sociálními rolemi oslabovat [...]“. Dalšími podstatnými složkami jsou záměr a cíl komunikace a téma rozhovoru (HOFFMANNOVÁ – MÜLLEROVÁ, 1999, 13–14). Všechny zmíněné faktory, které jsou uvedeny v knize *Dialog v češtině*, ovlivňují vyjadřování účastníků komunikace. Některé faktory mohou zastíňovat jiné. Například v mém případě vystupují do popředí komunikační dovednosti komunikujících osob a sociální role komunikantů na rozdíl od tématu komunikace.

V dialogu se setkáváme s dvěma typy sociálních rolí – role v komunikativním (řečovém) aktu (udělovatele a příjemce) a role sociální. „Neustálá přeměna role sdělovatele a příjemce je základní podmínkou pro uskutečnění dialogu“ (HOFFMANNOVÁ – MÜLLEROVÁ, 1999, 13). V zaznamenané komunikaci přecházely role mluvčího a adresáta plynule z jednoho komunikujícího na druhého. Problémem zde však byla špatná slyšitelnost. Vyučující se snažil hovořit tak, aby mu bylo rozumět, bohužel to samé se nedá říci o studentech. Možným důvodem nebyl pouze hluk, ale domnívám se, že velkou roli zde hrála i nervozita a stud ze strany studentů. Co se týče sociálních rolí, existuje mezi mluvčím a adresátem určitá nadřazenost a podřazenost, která je podmíněna jejich vztahem. Jak jsem již mnohokrát zmínila, mluvčím v zaznamenané konkrétní komunikační události je vyučující a adresátem, v tomto případě adresáty, jsou studenti. Rozdílné sociální role mají vliv na vzájemné přizpůsobování jazyka mluvčích.

Vztah mezi těmito osobami je citově neutrální, není specifikován sympatiemi ani hlubším zájmem mluvčího o posluchače. Přesto je zde patrná úcta studentů k vyučujícímu a zároveň snaha vyučujícího přiblížit se studentům. Nepředpokládá se však, že by se mezi komunikanty vyvinul jakýkoliv vztah.

Z hlediska mé analýzy je záměrem rozhovoru předávání informací (vzdělávání studentů).

V rozhovorech učitele se studenty vyučující vždy setrvává na základní vyjadřovací bázi, jíž je hovorová čeština s některými obecně českými prvky.

Ukázka mluvy, jež proběhla mezi vyučujícím a studentem Jaroslavem:

M: **dolu** takže auto se pouští **dolů** ____ to už známe že **jo**↑ ☺ ____ tak **deme** na druhou stranu **pod'**↑ **vem** si ten hever a **pod'** na druhou stranu **pod'** mu tam pomoct Honzíku nápravu teď co musím udělat↑

J: **vodbrzdit**

M: **vodbrzdit** správně _____ aby se nám auto **co**↑ aby se nám auto **nerozjelo**↓

*takže zvedáme↑ máme ve vzduchu a ve finále **deme** dělat přesně to **samý** co **sme** dělali vepředu akorát na zadní nápravu (ř. 97–103, nahrávka č.1)*

Mluví mužského pohlaví mluvil tak, aby posluchači z jeho řeči porozuměli sdělovanému, proto se mluví staví na stejnou úroveň studentů. K tomu, aby studenti v poměrně krátké době a bez delšího vysvětlování pochopili, oč jde, užívá učitel hovorovou češtinu (př. *ukazujou* (ř. 119, nahrávka č. 1)), ale i obecně české výrazy (př. *vono* (ř. 91, nahrávka č. 1), *vopatrně* (ř. 45, nahrávka č.1), *ted'kon* (ř. 33, 74, 86, 117, 126..., nahrávka č.1)).

Př.

*M: tak tam to funguje dobře **zatim**↑ tak máme ___ co nám říká ___ **sme** splnili že jo↑ takže v tom budeme pokračovat dál takže další dáme si další že jo↑ další další **ted'kon** ted' si všimněte někdo je v záběru↑ ted' se to musí načíst jo↑ ⊙ ted' se to načetlo↑ jo↑ ⊙ ted' nám to říká červený to je chyba ___ ty čísla nám **ukazujou** jakoby doprava že jo↑ ⊙ na kolo■ aby si to nepřehnal■ eště kousek ___ ted' sem to přehnal jo↑ ⊙ budu se muset polepšit a ted' sem dobře jo↑ ⊙ a ted' to na to na to je ještě chvilku čas Honziku↑ (ř. 115–127, nahrávka č. 1)*

Používání spisovných tvarů by v těchto promluvách mělo převažovat, ale s přihlédnutím k dané situaci se dá pochopit, že je to víceméně nemožné. Vyučující se snaží svým vyjadřováním přiblížit studentům.

Shrnuli teoretické podklady o personální deixi, půjde v této části kapitoly především o účastníky komunikace. Zájmena 1. a 2. osoby singuláru identifikují účastníky komunikační události jednoznačně. V případě plurálu však může nastat několik situací. V prvním případě *my* označuje nejen mě, ale i ostatní se mnou. Takový způsob bývá označován jako inkluzivní. V praxi to pak vypadá následovně.

*M: a: no↑ **my** si ten lautr **zvedneme**↑ **abychom** se na něj **dostali** a první co si **musíme překontrolovat** je tlak v pneumatikách jo↑ jak **jsme si říkali** jo↑ ⊙ (ř. 40–41, nahrávka č. 1)*

Pod zájmenem *my* se skrývá mluví (pan mistr Příbyl) a adresáti (v konkrétním případě student Jaroslav a Jan. Dalším možným způsobem nazývaným exkluzivní je označování skupiny, jež nezahrnuje tebe/vás.

*M: tak je to výborný↑ _____ **my měli** ve škole ruštinu **TAK** dobrý takže my si dáme zákaznický číslo zákaznický číslo znamená že si tam dáme méno zákazníka↑ jo↑ dáme si tam méno zákazníka méno máme to máme v autě takže uděláme takovouhle věc že si ted'kon vodjistíme ___ (ř. 307–310, nahrávka č. 1)*

V ukázce tučně zvýrazněné *my* zahrnuje nejen učitele, ale i jeho spolužáky, se kterými v mládí studoval ruštinu. Vyučující poté ve své výpovědi zahrnuje i své studenty.

Převážně v celém textu nalézám především inkluzivní způsob personální deixe, protože mluvčím se stává nejčastěji vyučující, který pod zájmeno 1. osoby plurálu zahrnuje sebe i své žáky.

Co se týče sociální distance a s ní související problematiky tykání a vykání, nelze ze zaznamenaného materiálu usoudit, zda studenti vyučujícímu vykali. Naopak učitel se studenty hovořil velmi vlídně a přátelsky. Studentům tykal a oslovoval je zdvořilými osobními jmény.

M: *Honzíku↑ můžeš v rovný pozici* (ř. 146, nahrávka č. 1)

Přestože nemůžu své tvrzení doložit ukázkou, mohu zde uvést, že studenti vyučujícímu vykali a chovali k němu patřičnou úctu. Bohužel z důvodu nekvalitního záznamu jsou výpovědi studentů skoro ve všech případech špatně slyšitelné.

Zájmena 3. osoby byla často užívána deikticky.

M: *=a kvůli tomu se stala spousta nehod že jo↑ ☺ a ten dobřej technickej stay díky tomu že to mělo nastavený správně že třeba za tu vteřinu ujede třeba nevím dvacet metrů jo↑ a von těch dvacet metrů jel rovně* (ř. 221–223, nahrávka č. 1)

Častěji jsou však zájmena 3. osoby uplatňována anaforicky. Výrazy mohou referovat k živým bytostem, já uvádím příklad referování k neživému objektu.

M: *ta:k finální náš produkt musí být ten že po zajištění↑ PO zajištění↑ to musí zůstat stejný■ no vida↑ ted' povídám o tom ted' už tam mám čtyřicetčtyři takže kousek musím počkejte takle _____ ■ no: tak co říkáte↑ eště kousek vid'↑ ☺* (ř. 281–283, nahrávka č. 1)

Tento způsob referování bývá zpravidla doprovázen gestem. Pro snazší pochopení jsem vybrala ukázkou, jež obsahuje celou výpověď vyučujícího. Pan Příbyl sice neukazuje přímo na automobil značky laguna, ukazuje však studentům na obrazovce na daný typ automobilu, který je shodný s opravovaným automobilem.

M: *tak↑ výběr vozidla↓ _____ takže dáme rok výroby _____ ■■ devadesát devět↓ rok výroby↑ jo↑ ☺ devadesát devět rok výroby tak↓ takže renault laguna↓ takže si dáte laguna _____ to je důležitý najít _____ takže máme napsaný laguna↓ dáte najít _____ to je důležitý najít ted' si dáme popis tý laguny↓ jo↑ a ted'kon ty laguny zase dělají že _____ limuzína pikap nevím co ještě například _____ nevím co všechno s benzínovým motorem dieslovým motorem takže*

*my se vlastně soustředíme na lagunu podle toho roku výroby a my máme ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak nějak odpovídala jo:↑ ☺ devadesát čtyry až nula jedna jo↑ takže **tahle** by to mohla bejt hledáme hledáme devadesát devět (ř. 1–10, nahrávka č. 1)*

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.]

Výše zmíněná praktická část obsahuje rozbor deixe, jež bývá zprostředkována především indexy (*zde/tady, teď*), demonstrativy (*ten, tenhle, tento*), prostředky, které vyjadřují čas (př. koncovky slovesných tvarů), či prostředky identifikující účastníky komunikace. Nyní zde naváží na ostenzivní způsob ukazování.

6.2 Ostenzivní způsob ukazování

Níže uvedená ukázka zaznamenaného materiálu dokládá podle mého názoru obdobnou situaci, kterou uvedla Hirschová ve své knize *Pragmatika v češtině*. Mám na mysli jazykovou výpověď (*Tady si uděláme zastávku, tady půjdeme na oběd...*), jež je doprovázená ukázáním na mapě (viz HIRSCHOVÁ, 2006, 41). Mnou doložená ukázka vystihuje situaci, v níž vyučující vysvětluje studentům, že je nutné vybrat v počítačovém programu vhodný typ automobilu, kterému budou studenti za přítomnosti pana Příbyla provádět geometrii kol. Toto jazykové vysvětlení obsahuje nejen deiktické ukazování/odkazování, ale je doprovázené ukázáním nejprve pomocí prstu vyučujícího, poté k ukázání vyučující využívá i kurzor myši. Zmiňované ukázání popisují v komentářích. Během nahrávání dané komunikační situace jsem se domnívala, že se zde jedná o ostenzi. Avšak poté, co jsem se problematikou ostenze a deixe zabývala hlouběji, musím konstatovat, že zde jde o deixi. Důvodem, proč zastávám tento názor, je přítomnost jak verbální, tak i neverbální komunikace. Gesto pouze doprovází slovní projev. Věc zde neslouží k ukázání vlastního sdělení, sdělení zde probíhá prostřednictvím jazykového vyjádření a ukazovacího gesta. Sdílím názor Milady Hirschové, že v tomto případě se jedná o deixi, a ne o ostenzi.

M: tak↑ výběr vozidla↓ _____ takže dáme rok výroby _____ ■■ devadesát devět↓ rok výroby↑ jo↑ ☺ devadesát devět rok výroby tak↓ takže renault laguna↓ takže si dáte laguna _____ to je důležitý najít _____ takže máme napsaný laguna↓ dáte najít _____ to je důležitý najít teď si dáme popis tý laguny↓ jo↑ a teďkon ty laguny zase dělají že ___ limuzína pikap nevím co ještě například ___ nevím co všechno s benzínovým motorem dieslovým motorem takže

my se vlastně soustředíme na lagunu podle toho roku výroby a my máme ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak nějak odpovídala jo:↑☺ devadesát čtyry až nula jedna jo↑ takže **tahle** by to mohla bejt hledáme hledáme devadesát devět

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.]

M: kouknem se dál jo↑☺ ____ devadesát devět nula jedna■ ____ devadesát čtyři■ devadesát pět■ devadesát dva■ __ jo↑☺ vyberete si to tak že na to dvakrát kliknete jo:↑☺ dvakrát ráz↑ dva↑ ted' si v systému najdeme eskáté dva šestka dvě celé dva diesel↓ tak to vona neni↓ to vám můžu říct↓ že to neni↓ takže si dáte zpátky↓ a budeme hledat jinou protože vé šestka to neni jo↑☺ takže si DÁme poslední a hledáme dál tady na tý straně si musíte dát že hledáme **tu** lagunu ____ laguna ____ klikni **tady** na **tu** lagunu

[Mistr ukazuje prstem na

obrazovku.]

M: ted' tady to první co se dělá tady se řeší kolika palcový kol↑ jakej tam máš průměr kola↑☺ když se podíváš na pneumatiku patnácky vid'↑☺ tam sou↑☺

J: hm↑

M: hm↑

takže tady si to musíte dát na průměr patnáct když se na to podíváš když vy to umíte možná lepší než já ty počítače podívej takle jo↑☺ vymažu __ dám tam patnácky jo↑☺ ted'kon **tady** jsou nějaký hodnoty který mě nezajímají my si dáme dál měření jo↑ dáme si dál že budeme měřit ted' **tady** máš výběr měření rychlé střední vysoká MY máme už standardně nastavený rychlý měření že jo↑☺

[Mistr ukazuje kurzorem myši studentům, co má na mysli.](ř. 1–26, nahrávka č. 1)

V případě, že by v této ukázce nebylo jazykové vyjádření (tady, tu, tahle), jednalo by se o ostenzi. Tento typ ukazování, možná by bylo lepší užít výrazu odkazování, definuji jako ostenzivní deixi. Jedná se zde o deixi, která má však ostenzivní složku. Osol SOBě hovoří o existujícím zákonu nevyhnutelnosti ostenze (OSOLSOBĚ, 2007, 89). S tímto tvrzením souhlasím.

Komentáře, které jsou zaznamenané tučně v závorkách v doložených ukázkách mého výzkumu, slouží především k lepší orientaci a k pochopení textu. Domnívám se, že ostenze tvoří smysl textu, tudíž bez kontextu by byl text nepochopitelný. Vzhledem k tomu, že jsem si vymezila ostenzi jako podoblast deixe, vztahuje se tato domněnka i

na vnětextovou deixi neboli na exoforu.

Úvod této kapitoly jsem věnovala překvapivě ukázce, která nezachycovala ostenzi. Nyní bych ráda uvedla příklad čisté ostenze, již jsem zaznamenala ve výuce na Střední průmyslové škole automobilní a technické.

*M: tak↑ ted'kon se dostáváme do situace↑ že sme to dali jinak takže musíte musíte teda začít ZNOvu jo↑ malinko musíš zatáhnout jo↑ takže dáme si to zpátky jak se to dává zpátky↑ máte tady ___ že jo↑ musíme začít znovu protože tady o tenhleten krok je prostě důležitěj takže začneme znova na tý na tý druhý straně jo↑ ☺ a ted' ti to znovu ten přístroj načer takle■ to už máme a ted' deme támhle ted' vám to nesmí spadnout hoši ___ to je vono zkusíme devadesát stupňů zmáčkneš zmodralo výborně o vostoosundesát zpátky výborně a dáš ___ výchozí ___ potvrdíš zmodralo↑ vytáhneme kolíky↑ aby to bylo vodjištěný↑ tak a ted' budeme dělat a musíme to udělat na zadní nápravě že jo↑ ☺ **takže předeek máme hotovej co musíme udělat↑ ☺ musíme si auto co↑ ☺ pustit co↑ ☺**
[Mistr ukazuje na tlačítko, kterým se spouští automobil dolů.] (ř. 86–95, nahrávka č.1)*

Tlačítko, které slouží ke spouštění automobilu ze zdviže, zde slouží jako věc, která svou podstatou sděluje, k čemu slouží. Ukazuje samo sebe. Samotné ukázání věci není v tomto případě doplněno o jazykové vyjádření, tudíž se zde opravdu jedná o ostenzi, nikoli o deixi či ostenzivní deixi. Mistr však samotné sdělení podpořil ukazovacím gestem.

Další čistou ostenzí byl samotný automobil, na kterém si studenti vyzkoušeli nejen geometrii kol, ale i výměnu čepů. Zde bych však ráda podotkla, že se jedná o nevědomý způsob ukazování. Automobil svou podstatou sděloval, nikdo z přítomných osob si však toto sdělení neuvědomoval. Na základě této dedukce musím konstatovat, že je vhodné, ba přímo nutné rozlišovat ostenzi vědomou a nevědomou (Osolsobě místo vědomé ostenze užívá termínu záměrná neboli přímá ostenze a nevědomou ostenzi označuje jako nezáměrnou, bezděčnou). Automobil byl tedy v této situaci nevědomou ostenzí. Za vědomou ostenzi považuji například již několikrát zmíněný obraz či sochu sloužící k výstavě. Obraz svou podstatou také sděluje. Dochází zde k předložení uměleckého díla před zrak recipienta.

Oba doložené příklady ostenze splňují podmínky související s gramatikou ostenzivního jazyka – existují zde tři pády (kdo, komu, koho – co), přítomný čas – ted' a

jediné místo – zde. Ostenze se v těchto případech děje pouze teď a tady. Zároveň je podmíněna oznamovacím způsobem.

Uvádím další příklad, který však přímo nesouvisí s nahranými ukázkami vlastního výzkumu a který se na první pohled jevil jako ostenze. Po hlubším zkoumání musím však opět konstatovat, že se zde nejedná o již zmiňovaný způsob ukazování. Příkladem, o němž jsem zprvu uvažovala, jsou obrázky ve výkladových slovnících. Jak jsem již uvedla v teoretické části, mám na mysli například *Orbis pictus sensualium* Jana Ámose Komenského.

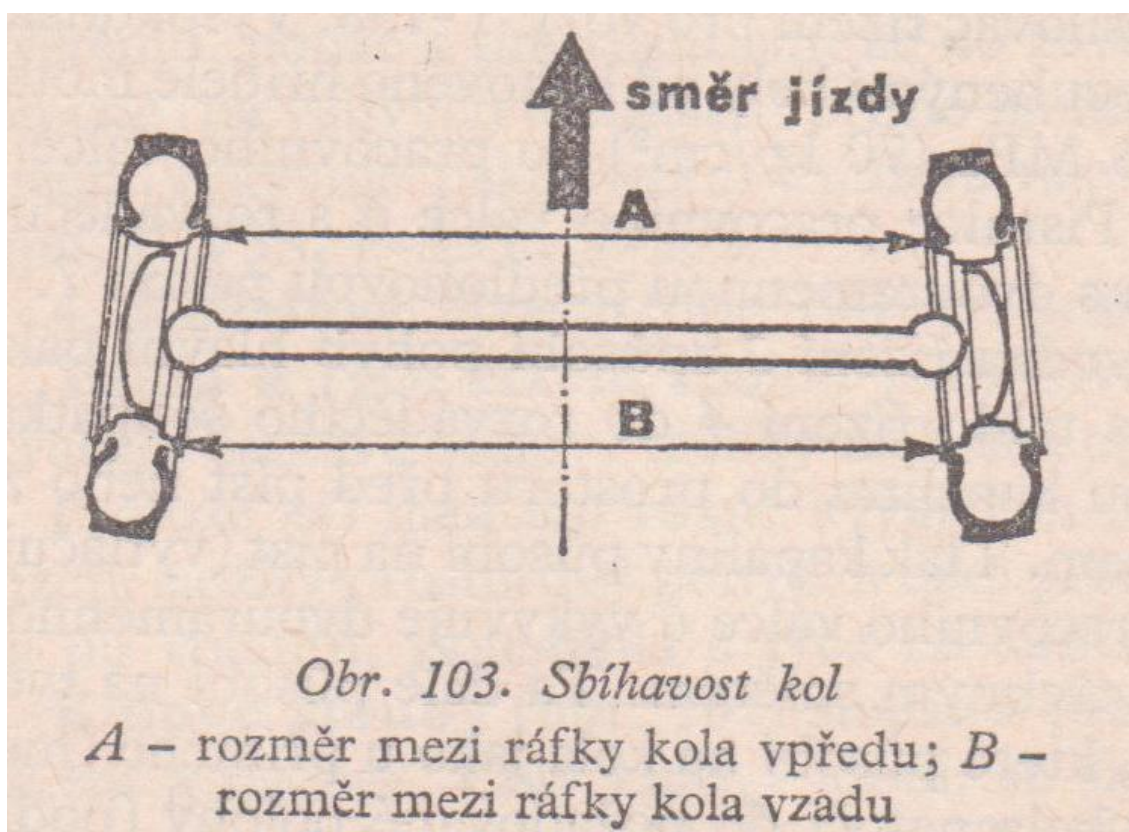

Obrázek z latinské knihy *Orbis pictus sensualium* (www.wikipedis.cz)

Opět zde dochází k ukázání vlastního sdělení nejen pomocí jazykového

vyjádření, ale i formou obrázku. Sdělení probíhá na určitém místě (*zde*) a v určitou dobu (*ted*). Jak jsem však již uvedla v kapitole Sémiotika – nauka o znacích, fotografie či obrázek mají ikonickou povahu, zatímco *deixis* a *ostenze* jsou indexem. Podobným příkladem jako obrázek v *Orbis pictus sensualium* je i mapa související se situací, jež uvádí Hirschová (HIRSCHOVÁ, 2006, 41). Mapa je zde znakem, ikonem. Tento znak není symbolický, nýbrž ikonický vyjadřující nápodobu. Zmínila bych zde i domněnku, že z díla Jana Ámose Komenského vycházejí i ostatní příručky (mám na mysli učebnice, výkladové slovníky,...), které využívají obrázku jako doprovodného prostředku k lepšímu uvedení a porozumění dané problematiky.

Další příklad, který bych zde ráda uvedla, jsem nezaznamenala původně při nahrávání na Střední průmyslové škole automobilní a technické 13. prosince 2012, přesto uvedený obrázek s vlastním výzkumem úzce souvisí. Uvádím zde obrázek Sbíhavosti kol z knihy *Učebnice pro autoškoly* (HYNEK, 1976).

Obrázek sbíhavosti kol (HYNKA, 1976, 164)

Výše přiložený obrázek slouží nejen k lepšímu pochopení dané problematiky, ale i k jazykové ekonomii, díky níž mluvčí usiluje o co nejmenší námahu při užívání řeči.

Domnívám se, že v tomto případě, je obrázek vhodnějším prostředkem k vysvětlení sbíhavosti kol než slovní popis této situace. Pan Příbyl se snažil toto téma studentům vysvětlit prostřednictvím jazykového sdělení. K vysvětlení mu také posloužil počítač. Uvádím příklad zaznamenaného momentu, při němž vyučující diskutoval na téma sbíhavost a rozbíhavost kol.

*M: =takže záklon kola máme ho bílej nebo vždycky deme do odklonu kola tady u tohoto vozidla je náprava typu mekperson že jo↑ ☺ a my sme si říkali ráno na nástupu že v devadesáti procentech to nejde seřídít a v deseti procentech jo↑ tady je těch devadesát procent že ten mekperson je prostě daný tou montáží tý nápravy a nemůže se vám posunout žádným ___ nebo pootočit šroubem na tlumiči to je pouze u toho folsvageny takže vždycky když budete dělat folskvagna a zjistíte že odklon je červenej musíte trošku popřemýšlet zda by ten odklon kola nechtěl malinko upravit nebo seřídít ano↑ ☺ takže nyní nás čeká vidíme že máme no bílý to ale dostáváme se do sbíhavosti vo kterou sme si dneska vysvětlovali a vidíme že ta sbíhavost je červená↑ a my sme si říkali že je to jedna z mála věcí která se udává i výrobce to většinou udává v milimetrech že jo↑ ale tenhle ten přístroj to zaznamenává taky i ve stupních a milimetrech když si to přepočteme nebo zjistíme nebo dáme informaci tomu počítači aby nám to vyved v milimetrech udělá se to následovně tak že si zmáčknete enko a už to máte v milimetrech a my už víme že na levý protože tohleto vokýnko je pro levou stranu **NENÍ** sbíhavost protože pro nás sbíhavost je plusová hodnota↑ a jestli ste si ráno ještě vzpomínáte tak sme mluvil(sic.) vo vopaku vo tý rozbíhavosti a rozbíhavost je pro nás minusová hodnota jo↑ to znamená že _____ takže my sme zjistili že když tady máme mínus že na týchletý straně máme co **Honzíku**↑ ☺*

H: roz rozbíhavost

M: správně tak rozbíhavost na druhé straně máme↑ ☺

H: taky rozbíhavost

M: to teda nemáme

H: =sbíhavost

M: Tady máme sbíhavost máte to tady znázorněný mínus je rozbíhavost a plus je sbíhavost a máte to tady i v tom znamínku takže ve finále tyhle ty dvě hodnoty se porovnaj sečtou se a tady máte výsledná výsledná vlastně sbíhavost nebo výsledná respektive v našem případě nesbíhavost ale rozbíhavost a my víme

když se porovnaly ty hodnoty s těma vod toho výrobce a Vidíme že je to špatný že jo↑

H: =jo↑ (ř. 178–208, nahrávka č. 1)

V tomto případě by se jako ostenzivní sdělení dalo považovat ukázání počítače, který pomocí tabulky se změřenými čísly informuje studenty i vyučujícího o možné sbíhavosti či rozbíhavosti kol, tzn. o tzv. geometrii kol.

Závěrem mohu pouze dodat, že očekávaný vyšší výskyt ostenze v konkrétním mluveném materiálu se nepotvrdil. Jak se však potvrdilo již v teoretické části, jedná se v zaznamenaném materiálu především o deixi a o ostenzivní deixi. Čistá ostenze se potvrdila pouze ve dvou případech.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo komplexní vymezení vztahů verbálních a neverbálních složek konkrétní komunikační události. Posuzován byl nejen text, resp. přepis zvukového záznamu, který jsem pořídila 13. prosince 2012 na Střední průmyslové škole automobilní a technické, ale i komunikační událost je analyzována s přihlédnutím k jejím sémantickým a pragmatickým složkám. Důraz byl kladen především na způsoby ukazování/odkazování, které se v češtině nazývají deixí a ostenzí. Zmiňovaný zvukový záznam jsem pořídila na diktafon, a poté jej přepsala podle zásad přepisu zvukového materiálu. Obě nahrávky jsou k dispozici v příloze.

Důležité pro tento výzkum bylo vlastní vymezení pojmů ostenze a deixe, protože způsoby ukazování jsou stále ne příliš probádaným jevem. Na základě získaných informací jsem si stanovila definice a rozdělení těchto pojmů a poté jsem je aplikovala na zkoumané nahrávky.

Dne 13. prosince 2012 jsem se zúčastnila praktického vyučování oboru Mechanik opravář motorových vozidel. Tématem vyučování bylo praktické nacvičení geometrie kol a výměna čepů u automobilu. Vyučování se zúčastnil vyučující Jaroslav Příbýl, dále pak studenti Jaroslav, Jan a Marek.

Dříve než jsem se začala zabývat samotnými pojmy deixe a ostenze, bylo nutné zpracovat kapitolu o sémiotice a řečových aktech. Sémiotika je věda o znakových systémech. Jelikož je jazyk systémem jazykových znaků, je tedy součástí a předmětem nauky o znacích. Ostenze se vztahuje k sémiotice, zatímco deixí se zabývá pragmalingvistika, protože v případě deiktických slov jde o prominentní prostředek vyjadřující vztah jazyka k okolnostem jeho užívání. Oblastí, kde se sémantika a pragmatika stýkají, je právě oblast deixe a reference.

Mluvní akty, jež jsou omezeny na výraznější případy, jsou užší proti původnímu nespécifickému pojetí Ferdinanda de Saussura, který aktem mínil jen prostý výskyt parole jakožto realizaci langue. Z dosavadních získaných poznatků vyplývá, že řečový akt je termín širší, protože pokrývá všechny typy složek, které konstituují řečové jednání, zatímco ilokuce je akt, který je specifickou složkou tohoto jednání. Při ilokuci mluvčí říká to, co dělá. Vzhledem ke konkrétním komunikačním situacím, které jsem zaznamenala, se ilokuce v textu vyskytovala hojně. S tím souvisel především způsob výuky vyučujícího. Mistr popisoval slovy studentům vše, co společně dělali. Mluvní akt

dále tvoří lokuce, tzv. vlastní pronesení jazykových prvků v určitém pořadí, a perlokuce neboli perlokuční akt vyvolání účinku na posluchače vysloveném promluvy. Opět zde mohu potvrdit přítomnost perlokučních aktů, a to například apelování a přání vyučujícího.

Pro mé bádání bylo podstatné vymezení pojmů deixe a ostenze, dále pak vlastní rozlišení na deixi, ostenzivní deixi, čistou ostenzi a v rámci ostenze pak na ostenzi vědomou a nevědomou. Domnívám se, že bez striktního rozlišení těchto pojmů je aplikace teorie ukazování v praxi nemožná.

Problematika deixe souvisí rovněž s referencí. Reference a deixe je ukazování a odkazování k jednotlivým komponentům aktuální komunikační situace. Specifickou oblastí textové deixe je reference anaforická, která je případem endofory, tzv. vnitrotextového odkazování. V mluveném dialogu se nachází zvýšený výskyt prostředků, které zajišťují odkazování k předchozí části sdělení. Takovému typu reference se říká anafora. Anaforické navazování je možno zaznamenat v průběhu celého textu. V textu jsem zaznamenala například anaforické odkazování na substantivum *přístroje*, které využívalo nevyjádřeného předmětu, zájmena *je* a zájmena *to*. Druhým typem je méně časté navazování kataforické, které odkazuje v textu k tomu, co bude teprve řečeno, odkazuje tedy dopředu.

Deixi se mívá lokalizace a identifikace osob, objektů, událostí, procesů a aktivit, o nichž se mluví nebo k nimž se referuje. Rozděluje se na deixi prostorovou, která využívá indexy *zde*, *tady* (ř. 16, nahrávka č. 1) a *ted'* (ř. 162, nahrávka č. 1), které jsou přítomny v celém textu. *Zde* i *ted'* se vztahují k časoprostorové lokalizaci. Dalšími prostředky, jimiž se realizuje prostorová deixe, jsou poziční výrazy *tady* (ř. 203, nahrávka č. 1), *tam* (ř. 98, nahrávka č. 1) a dimenzionální výrazy *dolů*, popřípadě obecně český a panem Příbylem často používaný výraz *dolu* (ř. 45, nahrávka č. 1), *zpátky* (ř. 107, nahrávka č. 1). V rámci prostorové deixe se rozlišují i statické (*vepředu* (ř. 103, nahrávka č. 1)) a dynamické vztahy (*nahoru* (ř. 29, nahrávka č. 2)). Zmíněné prostředky mohou být doprovázeny i ukazovacím gestem, jenž je uveden v přepise zvukového záznamu v hranatých závorkách. Bez komentáře by byly zaznamenané konkrétní situace pro nezúčastněného čtenáře nejasné. Dalším typem deixe je deixe časová. Ta bývá vyjadřována indexem *ted'* (ř. 287, nahrávka č. 1). Pod výrazem *ted'* se však může skrývat i širší časový rozsah (rozsah jedné vteřiny či delší časový úsek). Odkazování je možné provádět i pomocí časových adverbíí, např. *zítra* (*zejtra*) (ř. 123, nahrávka č. 2), *vždycky* (ř. 136, nahrávka č. 1), *znovu* (ř. 90, nahrávka č. 1) a jiné.

Důležitou roli zde hraje i deixe personální a deixe sociální, u nichž je nutné věnovat pozornost účastníkům komunikace z hlediska deiktických zájmen, ale i vyjadřovacím schopnostem a sociálním rolím komunikantů. Zaznamenaná komunikace probíhala *ted'* a *tady*, „tváří v tvář“. Mezi mluvčím a adresátem byl vztah vyučujícího a studenta. Vztah mezi těmito osobami byl citově neutrální, nebyl specifikován žádnými sympatiemi či hlubším zájmem mluvčího o adresáta. Z hlediska mé analýzy byl záměrem rozhovoru předávání informací, přesněji řečeno vzdělávání studentů. Učitel užíval hovorovou češtinu s některými obecně českými prvky (např. *vopatrně* (ř. 45, nahrávka č. 1), *ted'kon* (ř. 74, nahrávka č. 1)). Zájmena 1. a 2. osoby singuláru identifikují účastníky komunikace jednoznačně. V případě plurálu nastává hned několik situací. V prvním případě *my* označuje nejen mě, ale i ostatní – inkluzivní způsob. V zaznamenaném materiálu zájmeno *my* označuje vyučujícího spolu se studenty. Druhým způsobem je exkluzivní způsob, který označuje skupinu, která nezahrnuje tebe/vás. I tento způsob jsem zaznamenala v ukázkách (viz. ř. 307–310, nahrávka č. 1). V celém textu se převážně vyskytuje inkluzivní způsob personální deixe. Zájmena 3. osoby opět souvisí s anaforickým odkazováním.

Ostenze neboli prezentace se vyskytuje pouze u věcí, osob a událostí, které jsou přítomny. Jsou přítomní v časovém a v prostorovém smyslu – čas přítomný (*ted'*), jediné místo (*zde*). Ostenze není schopna vyjádřit zápor, minulost ani budoucnost. Ostenzivní jazyk užívá pouze indikativu (oznamovacího způsobu), využívá tři osoby (kdo, komu, co) a nominativ (první pád). Ostenze je způsob komunikace, která postrádá verbální složku, a také gesta, dokonce i prosté ukázání. Je nutné odlišovat ostenzi od komunikace pomocí gest, protože při ostenzi se sdělují informace pomocí věci samotné. Pomocí ostenze lze sdělovat pouze to, co je k dispozici. Je tedy potřebný bezprostřední kontakt s poznávaným předmětem. Čistou ostenzi jsem zaznamenala pouze ve dvou případech. Prvním bylo tlačítko, které slouží ke spouštění automobilu dolů ze zdviže. V tomto případě zde toto tlačítko slouží jako věc, která svou podstatou sděluje. Ukazuje samo sebe. Druhou ostenzí je samotný automobil sloužící k praktickému vyučování. Zde se jedná o nevědomý způsob ukazování, přesto i v tomto případě se jedná o ostenzi, která splňuje všechny potřebné podmínky pro její vznik.

Deixe i ostenze mají společné indexy *já*, *ty*, *ted'* a *zde* (u ostenze jde o jeden způsob – indikativ), ale deixe navíc disponuje demonstrativy, zájmeny, prostředky vyjádření času, časovými a lokálními adverbii, prostředky identifikujícími účastníky nebo neúčastníky komunikace (personální deixe) aj. Protože mezi deiktické kategorie

patří i osoba a čas, mají deiktickou funkci také slovesné koncovky, které tyto významy kumulovaně vyjadřují. V případě, že nastane situace, v které jsou shodné podmínky jak pro deixi, tak i ostenzi splněny, nabízí se otázka, zda se jedná o ostenzi či deixi? Na základě zjištěných informací, je deixe širší pojem než ostenze. Ostenze je založena na přímém ukázání. Ukazuje na reálné objekty, zatímco deixe ukazuje dvěma možnými způsoby. A to buď prostřednictvím ostenze (tzv. ostenzivní deixe) nebo kontextově. K ukazování kontextovému využívá deiktické prostředky. Ostenzivní deixe je taková deixe, při níž sdělování obsahuje jazykovou složku, popřípadě i ukazovací gesto a zároveň zde dochází ke sdělování věci samotné. Příkladem, který jsem uvedla v praktické části, byla situace, v které vyučující vysvětloval studentům postup výběru vhodného typu automobilu pomocí kurzoru myši na obrazovce počítače.

Pro vlastní bádání je podstatný fakt, že očekávaný vyšší výskyt ostenze v konkrétních komunikačních situacích se nepotvrdil. V mluveném materiálu se nachází v hojné míře deiktické odkazování spolu s ostenzivní deixí, čistá ostenze se potvrdila pouze ve dvou doložených případech.

Bibliografie

ČERMÁK, F. (1997): *Jazyk a jazykověda*. Praha: Pražská imaginace.

ČERNÝ, J. (1996): *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia.

Encyklopedický slovník češtiny (2002). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

DE SAUSSURE, F. (1996): *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Akademie věd České republiky.

GREPL, M. - KARLÍK, P. (1998): *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.

HIRSCHOVÁ, M. (2006): *Pragmatika v češtině*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

HLAVSA, Z. (1975): *Denotace objektu a její protředky v současné češtině*. Praha: Akademie věd České republiky

HOFFMANNOVÁ, J. - MÜLLEROVÁ, O. (1999): *Dialog v češtině*. Mnichov: Verlag Otto Sagner.

HYNEK, F. (1976): *Učebnice pro autoškoly*. Praha: Naše vojsko.

JANOŠEK, J. (1968): *Sociální komunikace*. Praha: Svoboda.

KOŘENSKÝ, J. - HOFFMANNOVÁ, J. - JAKLOVÁ, A. - MÜLLEROVÁ, O. (1979): *Komplexní analýza komunikačního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta.

MÜLLEROVÁ, O. - HOFFMANNOVÁ, J. - SCHNEIDEROVÁ, E. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Praha: H+H.

OSOLSOBĚ, I. (2002): *OstENZE hra, jazyk : Sémiotické studie*. Brno: Host.

OSOLSOBĚ, I. (2007): *Principia parodice Posbírané papíry převážně o divadle*. Praha: Nakladatelství AMU.

Příruční mluvnice češtiny (2008). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

PLATON (1994): *Kratylos*. Praha: ISE.

SVOBODA, K. (2000): *Estetika svatého Augustina a její zdroje*. Praha: Karolinum.

Kvalifikační práce:

TAMPÍROVÁ, P. (2011): *Specifika komunikace v hodinách praktické výchovy*. Nепublikovaná bakalářská práce FF JU, České Budějovice 2011.

Dostupné <https://wstag.jcu.cz/portal/prohlizeni/index.jsp>.

Internetové zdroje:

http://www.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/vzdelavani/vedecky_titul_doktor_ved/files_obhajoby/hirschova_teze.pdf

<http://kramerius.lib.cas.cz>

http://cs.wikipedia.org/wiki/Orbis_pictus

Příloha 1

Nahrávka č. 1

1 M: tak↑ výběr vozidla↓ _____ takže dáme rok výroby _____ ■■ devadesát devět↓
2 rok výroby↑ jo↑ ☺ devadesát devět rok výroby tak↓ takže renault laguna↓ takže
3 si dáte laguna _____ to je důležitý najít _____ takže máme
4 napsaný laguna↓ dáte najít _____ to je důležitý najít teď si dáme popis tý
5 laguny↓ jo↑ a teďkon ty laguny zase dělají že ___ limuzína pikap nevím co ještě
6 například___ nevím co všechno s benzínovým motorem dieslovým motorem
7 takže my se vlastně soustředíme na lagunu podle toho roku výroby a my máme
8 ročník devadesát devět takže hledáte laguna která by se mohla přibližně tak
9 nějak odpovídala jo:↑ ☺ devadesát čtyři až nula jedna jo↑ takže tahle by to
10 mohla bejt hledáme hledáme devadesát devět

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.]

11 M: kouknem se dál jo↑ ☺ _____ devadesát devět nula jedna■ _____ devadesát
12 čtyři■ devadesát pět■ devadesát dva■ ___ jo↑ ☺ vyberete si to tak že na to
13 dvakrát kliknete jo:↑ ☺ dvakrát ráz↑ dva↑ teď si v systému najdeme eskáté dva
14 šestka dvě celé dva diesel↓ tak to vona neni↓ to vám můžu říct↓ že to neni↓
15 takže si dáte zpátky↓ a budeme hledat jinou protože vé šestka to neni jo↑ ☺
16 takže si DÁme poslední a hledáme dál tady na tý straně si musíte dát že
17 hledáme tu lagunu ___ laguna _____ klikni tady na tu lagunu

[Mistr ukazuje prstem na obrazovku.]

18 M: teď tady to první co se dělá tady se řeší kolika palcový kol↑ jakej tam máš
19 průměr kola↑ ☺ když se podíváš na pneumatiku patnácky vid'↑ ☺ tam sou↑ ☺

20 J: hm↑

21 M: hm↑

22 takže tady si to musíte dát na průměr patnáct když se na to podíváš když vy to
23 umíte možná lepší než já ty počítače podívej takle jo↑ ☺ vymažu ___ dám tam
24 patnácky jo↑ ☺ teďkon tady jsou nějaký hodnoty který mě nezajímají my si dáme
25 dál měření jo↑ dáme si dál že budeme měřit teď tady máš výběr měření rychlé
26 střední vysoká MY máme už standardně nastavený rychlý měření že jo↑ ☺

[Mistr ukazuje kurzorem myši studentům, co má na mysli.]

27 M: ____ jsme profíci že jo↑☺ nebudeme se zabývat nějakýma nějakou todleto takže
28 si dáme rychlé měření protože zákazník chvátá ale to není náš problém NÁŠ
29 problém je dělat to správně kvalitně tak nějak aby to fungovalo jo:↑☺ takže si
30 dáme další a teď tady nám říká ta obrazovka nějaký prvky vidíte↑☺ že tady
31 budeme dělat kompenzaci házivosti předního kola a tady zjistíte že až potom co
32 to budeme dělat co říká ten počítač budete poslouchat to co vám povídám JÁ ale
33 to co vám budu povídat JÁ si přečtete na obrazovce jo↑☺ takže my teď kon
34 musíme udělat jednu takovou věc ty přístroje musíme nasázet na to kolo abysme
35 je↑ jak jsem vám vlastně říkal připravili na to aby ty přístroje seděly na lagunu
36 že jo↑ jinak budou sedět na mercedesa na opla takže ty přístroje jsou specifický
37 kluci: jeden ten přístroj je třístapadesát tisíc nikdy nesmíte připustit že vám to
38 spadne z auta ještě to nech musíme si připravit __ zvedneme to auto

39 J: _____

40 M: a: no↑ my si ten lautr zvedneme↑ abychom se na něj dostali a první co si musíme
41 překontrolovat je tlak v pneumatikách jo↑ jak jsme si říkali jo↑☺ protože aby
42 nám auto nestálo nakřivo ____ tohle auto se bude foukat na dva a půl atmosféry
43 jo↑☺ zimní pneumatiky se foukají o dvě desetiny víc než letní takže dofoukneme
44 připravíme si hever _____ dva a půl ■■■ TAK mládenci↑ teď si zkusíte ____ tak
45 ta náprava vopatrně nahoru a dolu překontrolujeme to nahoru a dolu
46 překontrolujeme vnitřní čepy vůli jinak bys to nemohl měřit jo↑ takže předvedu
47 nahoru dolu vidíte↑ že se to ani nehne pak to zkusím do strany tím vlastně
48 zkusím veškerý řízení↓ jo↑☺ hele↑ do strany perfektní prohlédnete si v jakém
49 stavu sou tlumiče my už máme pořádný tlumiče tam už vidíte že už je tam nějaká
50 ____ že jo↑ a tak dále↓

[Mistr kontroluje kola automobilu.]

51 J: _____

52 M: _____ takže tady ta strana celkem vyhovuje musíme to zopakovat i na tý
53 druhý straně■ no↑ celkem docela se i trefil vid'↑☺ zákazník↑ že jo↑☺ ____
54 nahoru a dolu↓ do strany Jardo↑ výborně↑ jo↑☺ nezapomeneme tam vrátit tu
55 čepičku jo↑ tak↑ takže jsme zjistili↑ že to auto můžeme úspěšně změřit máme ho
56 vybraný na počítači nastává operace■ kdo tam bude sázet tam ty přístroje↑☺
57 tak↑ Honzo pod'↑ pod' se podívat na tom přístroji máš cedulku ta cedulka ti říká
58 kam ten přístroj přide

59 H: jo↑

60 M: jo↑☺ takže tohle je levej předeček↓ levej zadeček↓ a tak dále↑ ____ takže
61 předvedu pod' se podívat chytá se to mezi ráfek a gumu tímto způsobem nikdy
62 nesmíte připustit↑ aby vám to spadlo tady máš tady toto hrozí že to ____ ujisti se
63 že to tam drží a kdyby NÁhodou↑ tak je takováhle záchrana tady je tady
64 takováhle guma takový zachycovadlo který si chytíš tadyhle za ten ráfek__ v
65 horním místě takle↑ jo↑☺ kdyby to letělo tak by to mělo tendenci že to neklepne
66 o ten beton jo↑☺ když to namontuješ tady máš spínák který si zapneš ono ti to
67 poděkuje jo↑ hele dívej↑ jo↑ zapípalo to řeklo ti to jestli svítí kontrolka stav
68 nabití baterky je dobrej↓ _____ to samý uděláme čtyřikrát ____ dáme na zadní
69 kolo Honzo↑ musíš si to chytit jo↑ ted' jsi tady vlastně nebyl tak si o to přišel↓
70 _____ jo↑■ __ zapneš poděkovalo a hotovo tak↑ ted' se koukneme na ten
71 _____ takže jdeme k tomu levýmu přednímu kolu __ a budeme dělat co↑
72 tohle chytí za kolo CHYTni za kolo __ by si mohl sundat a otočit ho o
73 devadesát stupňů po směru hodinových ručiček takže eště jednou dva takle
74 v pohodě jo↑ a viděl si↑ zmodralo to jo↑☺ Honzo ted'kon to uděláš zase za
75 gumu ne o devadesát ale o stoosumdesát na druhou stranu dáš impuls tomu
76 zmodralo↓ a dáš vrátíš se do výchozí pozice přesně je to TAM zmodralo to
77 _____ aby to bylo připravený na to měření tak↑ takle↑ a co nám říká
78 displej↑☺ displej nám říká že to co sme dělali na levý straně Honzo↑ musíme
79 udělat na pravý straně pod' si to zkusit pod' na pravou stranu tak↑ směr
80 hodinovejch ručiček o devadesát stupňů supr potvrdíš koukáš na displej JE to
81 tam jo↑ zmodralo to jo↑

[Mistr ukazuje správný postup nasazení přístroje na kola automobilu.]

82 M: na druhou stranu to znamená že už o stoosumdesát stupňů a: to je ta chyba
83 kdopak to sem chytal↑☺ Honziku↑☺

[Přístroj se uvolnil.]

84 H: Jarda

85 M: tady máte názorný příklad toho jak nám to pěkně zachránila ta guma že jo↑☺

[Mistr ukazuje na kolo automobilu.]

86 M: tak↑ ted'kon se dostáváme do situace↑ že sme to dali jinak takže musíte musíte
87 teda začít ZNOvu jo↑ malinko musíš zatáhnout jo↑ takže dáme si to zpátky jak se
88 to dává zpátky↑ máte tady ____ že jo↑ musíme začít znovu protože tady o
89 tenhleten krok je prostě důležitěj takže začneme znova na tý na tý druhý straně
90 jo↑☺ a ted' ti to znovu ten přístroj načet takle■ to už máme a ted' deme támhle

91   *ted' vám to nesmí spadnout hoši ____ to je vono zkusíme devadesát stupňů*
92   *zmáčkneš zmodralo výborně o vostoosumdesát zpátky výborně a dáš ____ výchozí*
93   *____ potvrdíš zmodralo↑ vytáhneme kolíky↑ aby to bylo vodjištěný↑ tak a ted'*
94   *budeme dělat a musíme to udělat na zadní nápravě že jo↑ ☺ takže předek máme*
95   *hotovej co musíme udělat↑ ☺ musíme si auto co↑ ☺ pustit co↑ ☺*
              [Mistr ukazuje na tlačítko, kterým se spouští automobil dolů.]
96   *J: dolu (potichu)*
97   *M: dolu takže auto se pouští dolů ____ to už známe že jo↑ ☺ ____ tak deme na*
98   *druhou stranu pod'↑ vem si ten hever a pod' na druhou stranu pod' mu tam*
99   *pomocť Honzíku nápravu ted' co musím udělat↑*
100   *J: vodbrzdit*
101   *M: vodbrzdit správně _____ aby se nám auto co↑ aby se nám auto nerozjelo↓*
102   *takže zvedáme↑ máme ve vzduchu a ve finále deme dělat přesně to samý co sme*
103   *dělali vepředu akorát na zadní nápravu aby _____ devadesát nám tam*
104   *zmodralo to kolečko ano _____ no _____ hele kluci: už nám to*
105   *zmodralo ale jo _____ máme jo↑ vytáhneme ty ____ tak a poslední kolo*
106   *____ příprava zadního kola takže zase o těch devadesát tak↑ je to tam↑ o*
107   *vostoosumdesát zpátky je to tam↑ a do roviny máme když budete chytrý tak*
108   *přístroj vám říká že máme vodbrzdit jo↑ jo↑ ☺ ____ vodjistit udělat to co nám*
109   *říká přístroj TAKže vyndáme ____ sjedeme dolu↓ pomaličku přesně tak eště eště*
110   *dobrý neboj se takle tak tak a přístroj nám říká co počítač že máme*
111   *J: zapérovat*
112   *M: tak pod'te zapérujem ta:k eště zadek■ Honzíku↑ jak to tam*
113   *de↑ potřebujete pomocť s něčím↑ ☺*
114   *H.   ne:*
115   *M: tak tam to funguje dobře zatim↑ tak máme ____ co nám říká ____ sme splnili že*
116   *jo↑ takže v tom budeme pokračovat dál takže další dáme si další že jo↑ další*
117   *další ted'kon ted' si všimněte někdo je v záběru↑ ted' se to musí načíst jo↑ ☺ ted'*
118   *se to načetlo↑ jo↑ ☺ ted' nám to říká červený to je chyba ____ ty čísla nám*
119   *ukazujou jakoby doprava že jo↑ ☺ na kolo■ aby si to nepřehnal■ eště kousek*
120   *____ ted' sem to přehnal jo↑ ☺ budu se muset polepšit a ted' sem dobře jo↑ ☺ a*
121   *ted' to na to na to je ještě chvilku čas Honzíku↑ chvilku počkej a říká nám to že*
122   *máme zmáčknot ____ takže jednou zmáčkneš ____ tím se to jakoby potvrdí↑*
123   *ted' je to tam↑ ted' to bude načítat druhá strana JE to načtený jo↑ ☺ ted'kon*

124 *vlastně se to načetlo do toho přístroje se to načetlo ty informace↑ to přeřizení*
125 *jak sme dělali↑ ten přístroj se seřídil s tím kolem a načetlo se to do tý paměti*
126 *toho přístroje ano↑☺ tak teďkon nám přístroj říká že si musíme nastavit*
127 *_____ vyzkoušet že jo↑☺ tebe to bude čekat až za rok to do tý doby*
128 *zapomenete že jo↑☺ takže se koukneme tady máme ____ a vono nám to říká že*
129 *máme votočit na deset stupňů že jo↑☺ doprava jo↑☺ takže deme na deset*
130 *stupňů _____ vono si to tam načetlo nejprve byste měli točit na deset stupňů*
131 *doprava tak na deset stupňů doleva takle potvrdit je to tam teď se vrátím zpátky*
132 *na nulu a teďkon nastává ta nejdůležitější operace toho našeho počínání protože*
133 *do TEDka kdybyste udělali chybu jako že se NÁM to TAM stalo↑ že nám _____*
134 *tak to musíme začít znovu tady někdy u tohohle přístroje se vrátíme musíme začít*
135 *znovu a na TOHleto nesmíte nikdy zapomenout jo↑☺ nikdy nesmíte zapomenout*
136 *je to že si musíte zajistit volant v rovném stavu protože v tom volantu je vždycky*
137 *erbeg a ve fabrice ten volant montujou tak aby to bylo rovně a každému šoferovi*
138 *je jistě nepříjemný když má křivě volant že jo↑ ve fabrice byl namontovanej*
139 *rovně že jo↑☺*

140 *J: =@*

141 *M: =takže když má šofér špatně volant a _____ tak je znamení že se tam asi něco*
142 *stalo _____ na vobrubník havaroval nebo něco že jo↑☺ takže z toho se vychází*
143 *ano↑*

144 _____

145 *M: jo↑ můžeš _____*

[hluk]

146 *M: Honziku↑ můžeš v rovný pozici ____ devadesát procent žáků když dělají závěrečný*
147 *zkoušky do TÝHletý fáze to dělají pomalu na jedničku a při TÝHletý fázi v týhletý*
148 *fázi zapomenou vždycky si na to vzpomeňte jo↑☺ že se vždycky než začnete něco*
149 *měřit něco hlavně když vezmete ten klíč do ruky tak že musíte mít jistotu že ten*
150 *volant je FAKT zablokovanej v tý rovný poloze a vy ne: že jenom to uděláte VY to*
151 *tomu přístroji musíte říct a tomu přístroji to řeknete tím že zmáčknete písmeno*
152 *_____ podívej jo↑ je to tam takže do týhletý chvíle byly takzvaný přípravný práce*
153 *že jsme kontrovali auto jestli můžeme měřit nebo nemůžeme že jo↑ nafukovali*
154 *jsme kola↑ _____ přístroje vybrali jsme si auto v tabulce ty kola ty přístroje jsme*
155 *seřídili že jo↑☺ na ten na tu nápravu a zjistili sme že můžeme a teďkon nastává*
156 *ta ta druhá operace že ty vaše parametry který sme vyměřili se porovnaj s těma*

157 parametrů který jsou na té disketě nebo vlastně v tom počítači a tam se nám
158 objeví ten rozdíl co je dobře a co je špatně

159 J: =@

160 M: =a vy potom jako budoucí fachmani ___ by ste to měli umět teda nastavit a
161 seřídít jo↑☺ takže předvedeme↑ si takže Honzíku↑ ___ přesně vyber si to deme
162 na to tak výborně a my sme si říkali že teď je mírně dobře a teď je to tedy špatně
163 takže abysme se orientovali na tý na tý obrazovce tady je jasný že je levá strana
164 to znamená levá strana auta jo↑☺ zadní přední kolo zadní levý kolo pravá
165 strana auta pravý přední pravý zadní ano↑☺ takže vidíme že tady sou ty prvky
166 jak sme si támhle říkali než sme si nastavili tu sbíhavost zejtra si budeme
167 vysvětlovat odklon kola jo↑☺ včetně obrázku a takový nějaký definice takže tady
168 máme záklon třeba například a vidíme že je bílej na levý straně že je tam
169 nějakých pět stupňů ___ jo↑ například a to je důležitý pro ten celkovej protože
170 tyhle dvě hodnoty se sečtou jakoby a máte výslednou vidím že to řešit nemusíme
171 jen tak pro vaší informaci ten záklon kdyby byl červenej tak ho nemůžeme seřídít
172 i kdyby si povolil nějakou matici je to většinou tak že by se to auto muselo úplně
173 rozebrat do šroubků vyndat prostě převodovka motor všechno dalo by se to na
174 stolicí VOD renaulta na stolicí a tam by se to prostě _____ změřilo a pak by
175 se _____ hydroštemem _____ podběhem _____ to vy jako mechanici nemůžete
176 nikdy nastavit že jo↑☺

177 H: =hm

178 M: =takže záklon kola máme ho bílej nebo vždycky deme do odklonu kola tady u
179 tohoto vozidla je náprava typu mekperson že jo↑☺ a my sme si říkali ráno na
180 nástupu že v devadesáti procentech to nejde seřídít a v deseti procentech jo↑
181 tady je těch devadesát procent že ten mekperson je prostě daný tou montáží tý
182 nápravy a nemůže se vám posunout žádným ___ nebo pootočit šroubem na
183 tlumiči to je pouze u toho folsvageny takže vždycky když budete dělat folskvagna
184 a zjistíte že odklon je červenej musíte trošku popřemýšlet zda by ten odklon kola
185 nechtěl malinko upravit nebo seřídít ano↑☺ takže nyní nás čeká vidíme že máme
186 no bílý to ale dostáváme se do sbíhavosti vo kterou sme si dneska vysvětlovali a
187 vidíme že ta sbíhavost je červená↑ a my sme si říkali že je to jedna z mála věcí
188 která se udává i výrobce to většinou udává v milimetrech že jo↑ ale tenhleten
189 přístroj to zaznamenává taky i ve stupních a milimetrech když si to přepočteme
190 nebo zjistíme nebo dáme informaci tomu počítači aby nám to vyved

191 v milimetrech udělá se to následovně tak že si zmáčknete enko a už to máte
192 v milimetrech a my už víme že na levý protože tohleto vokýnko je pro levou
193 stranu NENÍ sbíhavost protože pro nás sbíhavost je plusová hodnota↑ a jestli ste
194 si ráno ještě vzpomínáte tak sme mluvil vo vopaku vo tý rozbíhavosti a
195 rozbíhavost je pro nás minusová hodnota jo↑ to znamená že _____ takže
196 my sme zjistili že když tady máme mínus že na týchletý straně máme co
197 Honziku↑ ☺

198 H: roz rozbíhavost

199 M: správně tak rozbíhavost na druhé straně máme↑ ☺

200 H: taky rozbíhavost

201 M: to teda nemáme

202 H: =sbíhavost

203 M: Tady máme sbíhavost máte to tady znázorněný mínus je rozbíhavost a plus je
204 sbíhavost a máte to tady i v tom znamínku takže ve finále tyhlety dvě hodnoty se
205 porovnaj sečtou se a tady máte výsledná výsledná vlastně sbíhavost nebo
206 výsledná respektive v našem případě nesbíhavost ale rozbíhavost a my víme když
207 se porovnaly ty hodnoty s těma vod toho výrobce a Vidíme že je to špatný že jo↑
208 H: =jo↑

209 M: =protože máme mínus dvě a vono to mínus dvě celý a půl nemá být na tý laguně
210 na tý laguně to může být v rozmezí vod nuly do plus no ale my sme v mínusu

211 J: =hm

212 M: =to má bejt v plusu takže ted'kon vaším úkolem vás budoucích mechaniků je že
213 tohleto musíme dát do pořádku že jo↑ ☺ jo↑ tady je vlastně _____ se kolo
214 snížilo vlastně jakoby zevnitř jo↑ ☺ takže a tady je sbíhavost takže ve finále a
215 tady si můžeme říct že ten kdo s tím autem jel tady a malinko by pustil volant
216 jo↑ ☺ tak malinko jo↑ ☺ takže by to auto táhlo co↑ ☺ nalevo protože tohleto
217 přední kolo levý máš takle a tohleto máš takle v rovným stavu takže kdybys pustil
218 volant tak by to auto šlo malinko doleva když si nalevo protože pro to vona
219 existuje taková věc na dálnici mikrospánek říkaj jo↑ ☺

220 J: =hm

221 M: =a kvůli tomu se stala spousta nehod že jo↑ ☺ a ten dobrej technickej stav díky
222 tomu že to mělo nastavený správně že třeba za tu vteřinu ujede třeba nevim
223 dvacet metrů jo↑ a von těch dvacet metrů jel rovně

224 J: =hm

225 M: von kdyby s timhle autem usnul klimbnul si takže by asi rovně nejel
 226 J: =hm
 227 M: =během metru dvou by zatáčet doleva že jo↑☺ a tam by hrozilo nebezpečí že
 228 střetnutí se s protijedoucím autem ano↑☺ takže pro tu operaci my musíme __ za
 229 prvé to znamená upravit kde se to upravuje jak se to dělá jo↑☺
 230 H: já jdu pro nářadí
 231 M: SPRÁVNě Honzíku teda Jardo↑ dojde nám pro to a my si zvedneme auto __ my
 232 si to zvedneme přepneme si to a deme nahoru abychom se pod to auto vešli

[Zvedání automobilu]

233 M: tak tak co Honzíku↑ není lepší hrát ten fotbal↑ to je velkej sportovec
 234 H: =@
 235 M: =akorát že měl při fotbale velkej úraz vid'↑☺ otřes mozku to sis dal vid'↑☺ to se
 236 říká sportem k trvalý invaliditě vid'↑☺ co↑☺
 237 H: jo
 238 M: tak doufám že to přežiješ ____ a co by si rád dělal profifotbal a nebo s autama
 239 dělal↑
 240 H: podnikal
 241 M: podnikal↑☺ TAKže by si podnikal s autama a ve volný chvílce by si hrál fotbal
 242 že jo↑
 243 H: _____

244 M: **[Konverzace probíhá pod automobilem – špatná slyšitelnost]** to by bylo nejlepší
 245 tak hele takle musíme to zajistit samozřejmě aby nám to nespadlo na hlavu
 246 _____ si to srovnáme ale musíte tomu _____ zajištěný hele↑
 247 jo↑☺ ted' už se nemusíme bát pod to vlézt že jo↑ ta:k no: a tady máme co↑☺
 248 pod' se podívat máme tady krásně _____ a touhle tyčkou se musí točit
 249 takže na pravý straně máme pluh a tady na druhý straně máme ____ když to
 250 potřebujeme co s tou kličkou budeme dělat točit jako kovboj ____

251 _____
 252 M: co to znamená to znamená _____ a uděláš tu sbíhavost že jo↑☺ jako kdyby
 253 tam byla rozbíhavost protože my tam nemáme sbíhavost ale rozbíhavost
 254 Honzíku↑ ty si nám přinesl teda Jardo jo↑ _____ ted' si vezmeme голу
 255 _____ dvanáct let starý
 256 _____

[Mistr odběhl.]

257 M: když budete dělat starší auto tak vono platí musíte mít vozový papír čtrnáct let
258 tak si to představ jo↑ pudeš do obchodu ___ nový auto si nekoupíš ___ deset let
259 nebo dvanáct let starý jo↑ ___ tady už se to povedlo vyndat tady takže ted'kon si
260 heleď Jardo↑ povolíme povolíme ten zajišťovací šroub ___ já jsem si vzal ofiku
261 to bude asi tenhleten vid'↑ ☺

262 J: jo↑

263 M: SPRÁvně↑ hele povolíte si tady ty matice a i tam musíte dávat pozor nesmí se to
264 ulomit jo↑ ■■ ___ budeme upravovat obě dvě strany■ takhle↑ tak správně můžeš
265 _____ dvanáctka vid'↑ ☺ nebo tak hm a VOno to de krásně tadysto takže
266 tady budeme dělat co↑ to máme tu голу takže trochu to zmenšíme máme to moc
267 velký jestli budete s tím tak musíte koukat jenom na ty ___ HEle už sme bílý
268 vid'↑ ☺ skoro viděl si↑ ☺ hele■ HEle jo↑ ☺ tady se nám to na tý pravý straně
269 ted'kon se to musí povíst na tý druhý straně budeme vytáčet vidíte↑ vytáčíme↑ a
270 zjistíte to podle toho že se vám to bude zmenšovat už tam máme mínus dva hele
271 mínus jedna nula a co my potřebujeme↑ Jardo↑ ☺

[Mistr se spolu se studenty snaží nastavit správné parametry automobilu pomocí nářadí.]

272 J: _____

273 M: tak prostě bílý číslo hlavně bílý číslo už TEĎkon už TEĎkon sme dobře ale MY
274 sme frajeři že jo↑ ☺ takže my to uděláme tak aby to bylo stejný že jo↑ ☺

275 J: to je pravda TEĎ

276 M: ted'kon jo↑ vidíte jo↑ ☺ ještě kousek vid'↑ ___ ta:k takže vidíme že se nám to
277 změnilo do nákových bílých čísel takle a v týhletý poloze se to musí co↑ ☺

278 J: =zajistit

279 M: =ZAJistit jo↑ zajistit a VOno je nebezpečný to že když se to zajišťuje↑

280 J: _____

281 M: ta:k finální náš produkt musí být ten že po zajištění↑ PO zajištění↑ to musí zůstat
282 stejný■ no vida↑ ted' povídám o tom ted' už tam mám čtyřicetčtyři takže kousek
283 musím počkejte takle _____ ■ no: tak co říkáte↑ eště kousek vid'↑ ☺

284 J: =hm

285 M: =ale _____

286 J: _____

287 M: _____ ted' sme dokonce červený vidíme _____ hlavně musíš
288 dávat pozor při tom dotahování při tom dotahování je nebezpečný že se něco

289 uvolní nebo _____ takže sme viděli že to máme nastavený správně jo↑kdyby to
290 nebylo dotažený tadyhle jo↑ tak to vypadá↑ nebudeme se tam vo to vopírat jo↑
291 no↑ je to tam my ted'kon co ted' budeme dělat↑☺ my ted' potřebujete DŮkaz
292 jinak pro svojí kontrolu jinak pro případ reklamace ale my sme profíci že jo↑☺
293 my žádný reklamace neznáme nemáme ale potřebujeme to↑ vytisknout jo↑☺
294 potřebujeme to vytisknout takže k tomu všemu my tady máme tiskárnu klucí tu
295 tiskárnu musíte zapnout těsně před tím než chcete tisknout jo

296 J: =hm↑

297 M: =ono to občas stagnuje↑ i když je to kanon takže si jí ZAPneme tiskárnu uvidíme
298 jak nám to vyběhne a máme to _____ protokol pro toho zákazníka↑

[Mistr zapíná tiskárnu.]

299 M: takže vy mu ukážete a vysvětlíte mu v jakým stavu to měl před měřením↑ a
300 v jakým stavu to má po měření že jo↑☺ co pro to musíme udělat↑☺ Honzo↑ tys
301 tady nebyl _____ měření si dáš ted' ti to tady říká jestli to chceš uložit _____ do
302 přístroje URčitě pro naši kontrolu kdyby náhodou přijel za půl roku mě se sjeli
303 pneumatiky vy ste my nedělali geometrii jenže za půl roku vymete desetkrát
304 nějaký kanál třeba↑ jo↑☺ my si dáme jes URčitě MÁte ve škole angličtinu↑
305 nebo němčinu↑

306 J: angličtinu (**potichu**)

307 M: tak je to výborný↑ _____ my měli ve škole ruštinu TAK dobrý takže my si dáme
308 zákaznický číslo zákaznický číslo znamená že si tam dáme méno zákazníka↑ jo↑
309 dáme si tam méno zákazníka méno máme to máme v autě takže uděláme
310 takovouhle věc že si ted'kon vodjistíme _____

[Odjištění automobilu]

311 M: to máme na tom zakázce takže se koukneme↑ jak se vlastně zákazník menuje

312 _____

313 M: ano↑ _____ světlo máte @ počkej tadyhle_____ je to úvé lampa

314 _____

[Mistr odběhl za dalšími studenty, kteří pracují na jiném automobilu.]

315 M: pod'te napsat zákaznický číslo pod'te _____ napíšete zákaznický číslo takže do
316 počítače napište _____ dej mu že to je pan výborně _____ je to jedno ještě mu
317 dejte že to je Jirka Dvořák Jiří VÝborně tak co dál↑ _____ dvacetčtyři pauza
318 nula pauza té nula tři SPRÁvně jo↑ supr takže si dáte další jo↑

319 H: =hm

320 M: další ted'kon ti to říká že budou ty zákazníkovi uloženy takže jako potvrdíte ano↑
321 že jo↑☺ uložení tak ted' se ti to tady ukáže vo co šlo že jo↑☺
[Mistr ukazuje prstem na obrazovku počítače]

322 M: ted'kon si dáme co↑ tisk jo↑☺ tiskárnu máme zaplout↑ že jo↑☺ dáme print a
323 ted'kon ____ tady máte tabulku krásnou vlastně pomocí tý tiskárny vytisknout
324 dáváme informaci že máme málo inkousnu já si myslim že se to ještě vytiskne
325 úplně v pohodě↓ ty barvy do tý tiskárny jsou poměrně drahý ale
[Mistr ukazuje krouživým pohybem pomocí kurzoru myši na tabulku v počítači.]

326 J: =hm↓

327 M: snad to bude fungovat jo↑ hele se to připravuje■ ted'kon ve finále ■ ____
328 trpělivost malinko

329 J: netiskne to

330 M: no netiskne to _____ ale už jo↑ tady musíte chvíličku jo↑ jo↑ takle vám
331 vyběhne ten protokol takle ten protokol vypadá a vy byste se v něm měli
332 orientovat a tady máte jaký auto ste jakýho zákazníka ste řešili↑ řešili a tady
333 máte vlastně ty vod výrobce to je na TÝ disketě v tom přístroji↑ protože tady
334 máte co ste vlastně měřili↑ vlevo↓ vpravo↓ takže tady máte znázorněný
335 ____

336 M: ano↑ PŘESně tak tady máš před seřizením mínus nula celá ____ jo↑☺ a po
337 seřizení nula celá nula sedum jo↑ ____ takže jedinou věc kterou sme upravovali
338 je sbíhavost protože TO sme si říkali že je to odklon kola nebudeme řešit
339 náprava mekperson a byl dobrej že jo↑☺ tady máte znázorněný že doopravdy
340 dobrej byl jo↑

341 J: ehm↑

342 M: takže když vám vyjede takovejhle protokol↑
[Mistr ukazuje studentům zmiňovaný protokol.]

343 M: tenhle protokol se předává zákazníkovi spolu se za zakázkou jo↑☺

344 H: jo (potichu)

345 M: zákazník ví že to má nastavený na tyhleto parametry to je takový jako pro nás i
346 pro něj on může přijít za čtrnáct dní že ho táhne auto doprava a netáhlo

347 J: aha (potichu)

348 M: to auto doprava jo↑ že se to jako porovná kde jako nastala chyba nebo tak dále↑
349 a tak dále↑ jo↑☺ táhlo takže že je to jako pro takovou vaší takovou jako kontrolu

350 jo↑☺ takže tímto způsobem se dělají geometrie samozřejmě ty geometrie se
351 dělají i zadní nápravy ____ to není náš případ _____
352 náprava je takovýmhle způsobem se dělá geometrie přístroje a měl by přijímací
353 technik vozkoušet jestli je volant zaprvý v přímým směru jo↑ jestli to netáhne
354 jestli tam prostě není nějaký problém ano↑☺ tak chcete se zeptat na něco↑☺
355 ____ takže tenhle den zase ____ auto předáme zákazníkovi tamhle tu fabii tam si
356 to zase zkusí voni to samý vy budete asistovat POpřípadě už můžete i poradit
357 ____ třeba vám to bude jasný↑ a samozřejmě ____ máme připravenou fa: felicii
358 tak si to už zkusíte už trošičku samostatně tam už na vás budu jenom koukat
359 jo↑☺ s tím že samozřejmě když vám něco nepude tak se budete ptát

360 J: jo (potichu)

361 M: dvakrát třikrát jo↑☺ klidně mě i ____ to je jedno↓ hlavně abyste to pak uměli
362 protože tady nejde vo to že @@ to budete mít třeba ke zkouškám za rok a půl že
363 jo↑☺ ve třetáku ale tady de vo to _____ že jo třeba na bázi toho
364 lezru a kamery a takovýhle věci takhle to prostě funguje jo↑☺ takže dobrý↑☺
365 ano↑☺ první co uděláme je že vypněte ty baterie↑ aby se nám nevybily ty
366 baterky _____ a sundáme ____ z toho držáku

[Mistr odběhl do kanceláře.]

367 M: ještě že nám to nespadlo na tu zem to je třístapadesát tisíc když to spadne tak je
368 po geometrii že jo↑☺ takže musíte na to dávat taky pozor jo↑☺ _____ vodjistit
369 vodjistí se to že jo↑☺ _____ a deme dolu↓ tak _____ tak na to nikdy
370 nezapomínejte jo↑☺

[Mistr odváží automobil.]

Příloha 2

Nahrávka č. 2 (zhruba prvních 21 minut)

1 M: pokusíme se to zvednout dáme pozor mohlo by to bejt shnilý jo↑☺ TAK hele
2 poslouchejte mě dobře jo↑☺ _____
3 máte mejdlovou vodu↑ ____ že jo↑☺ TAKže

[Hluk]

4 _____
5 M: nejni že ne↑☺ počkejte _____ vidíte to↑ jo↑☺ prosim tě hele takže
6 NAšim úkolem prvořadým úkolem je že sundáme všechny kola a budeme
7 demontovat přední čepy i ty spodní jsou tam dva typy jeden je průměr os
8 sedmnáct a druhý je průměr devatenáct musíme zjistit jaký tam je to znamená
9 nějakým posuvným měřítkem změříme průměr jo↑☺ to potřebuju vědět TEĎkon
10 hele poslouchejte mě @ Máro↑ ty máš za sebou _____ hele podívej se
11 _____ jelikož si _____ to bude tvoje
12 starost

13 Ma: jo

14 M: ostatní si položí přední kola podložíme↑ přední kola nafoukáme a já vám přesně
15 ukážu přesně ukážu co budete dělat čím se budete zabývat ted'kon ano↑☺ co
16 vy↑☺ Honzo de vám to↑☺ už jste to smontovali jo↑☺

17 H: _____

18 M: jo takže Jardo↑ jo↑☺ funguje to tady de vám to od rukou
19 _____ jo↑☺ tak
20 _____ ten zadek _____ eště
21 jednou _____ takle na střed _____ TAK a zkusíme povolte přední kola↑ zkuste
22 povolit přední kola Pepo LEHce LEHce eště eště kousek pojed' eště pojed' eště
23 eště eště eště dobrý stačí šlápní mu brzdu šlápní mu brzdu ____ tak ____ pod' je
24 to dobře

[Student Josef se snaží zajet s automobilem na zdviž.]

25 _____

26 _____

27 M: tak Máro _____

28 _____

- 29 *nahoru dáme Máro*
- 30 *Ma: no↑*
- 31 _____
- 32 *M: supr tak jedeme nahoru↑*
[Zvedání automobilu]
[Rozhovor probíhá v pozadí mezi více komunikanty.]
- 33 *M: já vim ____jo↑☺ potom si s tím pohraješ jo↑☺ tak supr ____ tak jedeme nahoru*
[Zvedání automobilu]
- 34 *M: _____ by to bylo perfektní jo↑☺ máme to tak*
 35 *____ tady je ____ prostě ano↑☺*
- 36 *Ma: Pepo↑☺*
- 37 *M: jo↑☺ tak hele povolíme ten šroub vyklepeme ho já vám to vysypu pak to ____*
 38 *z tý trouby a teď se to takle vyklepe z toho ramene ano↑☺*
- 39 *H: jo↑*
- 40 *M: pochopili ste to↑jo↑☺*
- 41 *H: jo↑*
- 42 *M: už ste to dělali↑☺ jo↑ tak supr že se ptám dyž ste to už dělali*
- 43 *Jo: my sme si to jenom _____*
- 44 *M: no je to trošičku jiný jinejší u tohoto auta jo↑☺ na obouch dvou stranách*
 45 *_____ Pepo Pepo pod'te hele ty budeš dělat pravou ____ to znamená že tady je*
 46 *matice vyklepeme ten šroub PÁkou vám to vycepuju a pak použijete všechny ty*
 47 *šrouby a vyndáte já vim budeme je měnit a potřebuju ho změřit ten ten čep jo↑☺*
 48 *sou dva typy co se týče průměru ano↑☺ když vám to nepude řekněte _____*
 49 *tahle ta šestnáctka na šestnáctku matku tadyhlenstu pod' se podívat*
 50 *_____ nemam děkuju*
- [Hluk]**
- 51 *M: klucí zkusíte tu matku zezadu jo↑ matku budete povolovat jo↑*
- 52 _____
- 53 *M: tady blatníky jeden _____*
[Hluk, rozhovor probíhá mezi více komunikanty]
- 54 *M: matku povolit matku tak já vám to pomůžu vyrazit to nejde votáčet vid'↑☺*
 55 *Máro↑☺ co to nejde co ty Honzíku↑☺ to musíš vyrazit ty šrouby těmi šrouby je*
 56 *to zajištěný*
- 57 *H: vyklepnout*

- 58 M: jako první to vyrazíme jo↑ ☺ to úplně ne ale máte tady vyrážeč ježiš hele jo↑ ☺
59 stejně to pude ještě ještě ještě to je vono máte ho venku tak takhle si to zapněte
60 Honzo pod' tady máš program pod' _____
- 61 H: _____
- 62 M: čeho pod' čeho hele ty šrouby povolit hele šup stranou a máte vyndáno ty šrouby
63 povolit _____ výborně výborně tak takhle vezmeme to rameno a musíme ho
64 vypáčit dolů ____ takhle správně vid'↑ ☺ de to je to naše vidíte na to světlo↑ ☺
65 to je vono aspoň mi posviť na to dolní vyměníme čepy _____ desítka zejtra
66 jí budem potřebovat a já ještě zapáčím dolu _____ ten čep ta:k to je vono
67 _____
- 68 _____
- 69 M: to právě nevím protože sou dva hele tohle je asi blbý sedmnáct tak klucí takle
70 vypadají spodní čepy
**[Mistr ukazuje studentům spodní čepy, které jsou umístěny na rameni
nápravy.]**
- 71 M: závada _____ je TAM TÁkováhle vůle todlensto
[Mistr ukazuje čep.]
- 72 H: jo↑
- 73 M: vybitej takže změříme sou dva typy _____ ■■■■
74 _____
- [V pozadí je slyšet smích.]**
- 75 M: tak ještě jednou a uděláme to osvětlení za chvílku to budeme mít jo↑ ☺ _____ a ta
76 takže co↑ ☺ to vypadá že tím to začalo porouchala se ____ a ta laguna byla ____
77 takže co↑ a je po něm _____ na základě tohotole auto neprošlo na technický
78 prohlídce tak se divím že na to ještě mají věci na tyhlety starý auta tady to
79 funguje Pepo prosím tě prosím tě ty si tady musíš všimát tahle žárovka ____ musíš
80 to tam vytáhnout jo↑ ☺ i tu závitku Máro chytni to tam vzádu
- 81 M: _____ ■■
- 82 _____ jo↑ ■■
- 83 M: tak Jaroušku jako vždycky
- 84 Ja: _____
- 85 M: já sem tu byl ale já je nemám devatenáct jo↑ ☺ dobrý↑ ono se to měnilo
- 86 Ja: by se to lámalo jo↑ ☺ za půl hodinky jsem tu ne: mám tam oba dva
- 87 M: takže co tu máme ještě↑ ☺ žárovku potřebujeme↑ klucí prosím vás ještě heled'te

- 88   *koukněte se jenom jestli*
- 89   _____
- 90   M: *no: ty parkovačky ty tam ještě nemáme podívejme se na ____ takže jenom čepy no*
- 91   *to je vid'↑ ☺ to je bordel takže tam je všechno v pořádku vid'↑ ☺ a tam↑ prostě*
- 92   *něco musí bejt zrovna vid'↑ ☺ jak tam to bylo namontovaný↑ ☺ takhle tak a je to*
- 93   *seřizený a co by si mi řek jako majiteli toho auta↑ ☺*
- 94   Ma: *majitel↑ ☺*
- 95   M: *no já sem majitel pane mistr prosim vás*
- 96   H: *=já sem majitel↑*
- 97   M: *ne: já SEM majitel vysvětlete mi to jak je to možný že se mi to*
- 98   *takle sběhlo↑ ☺ čím to je špatně↑ ☺*
- 99   Ma: *špatný disky*
- 100 M: *nebo je nebo je*
- 101 Ma: *=@@ rozbíhavost no @ sbíhavost no:*
- 102 M: *správně↑ jo je to velká rozbíhavost ted' sme zase u toho↑ ve finále taky by to*
- 103   *mohly bejt ty čepy samozřejmě protože dyž tam dáme ty čepy tak ta náprava sedí*
- 104   *a můžeme udělat geometrii můžeme udělat geometrii ale proč to takle nesedí↑ ☺*
- 105   *protože ty kola protože dyž je to dobře tak to takle roluje že jo↑ ☺ zevnitř a takže*
- 106   *my tady na tom autě se musíme zaměřit na to co změříme na tu sbíhavost udělat*
- 107   *tu vnitřní sbíhavost že jo↑ ☺*
- 108 Ma: *=@*
- 109 M: *sbíhavost dyž byla ta sbíhavost a to kolo bylo takhle a dyž jede dopředu tak by to*
- 110   *____ bylo TAKle chápete to jo↑ ☺*
- [Mistr pomocí rukou ukazuje studentům směr kola.]***
- 111 Ma: *jo↑*
- 112 M: *jo↑ ☺ samozřejmě vono to taky někdy může bejt i eště odklonem kola že je*
- 113   *příklon kola nebo odklon kola tohle by vypadalo jako na příklon kdy to kolo leží*
- 114   *dovnitř opakem příklonu je odklon kola to si vyzkoušíme zejtra↑ ale eště tady to*
- 115   *vypadá že teda je to na tu rozbíhavost jo↑ ☺ a: tohle to už je špatně co myslíš↑ ☺*
- 116   *dyž přídou policajti↑ ☺ tohle už je špatně tohleto že jo↑ ☺*
- 117 Ma: *NO jasný*
- 118 M: *tady nejde vůbec o to že von dostane pokutu že mu vezmou nějaký body ale de*
- 119   *taky vo to že by moch někoho zabít že jo↑ ☺ a je to ta vinutá náprava tak pokud*
- 120   *s tím teda něco neuděláte eště↑ uděláme s tou první pomocí takovou ty máš*

121   *gumy↑ ty máš zimní takovýhle↑ ☺*

122   *Ma: ty nemam*

123   *M: takže to nám zůstane do zejtra my zatím teda zákazník ten vo tom ví tomu sem to*
124   *už říkal on zná šéfa barumu von nám to prostě sežene*

125   *Ma: @*

126   *M: a my uděláme takovoudle věc že táplety zadní si hodíte na předek a tydle dáte*
127   *zatim na zadek ZAtim aby moch třeba jet dva dni eště*

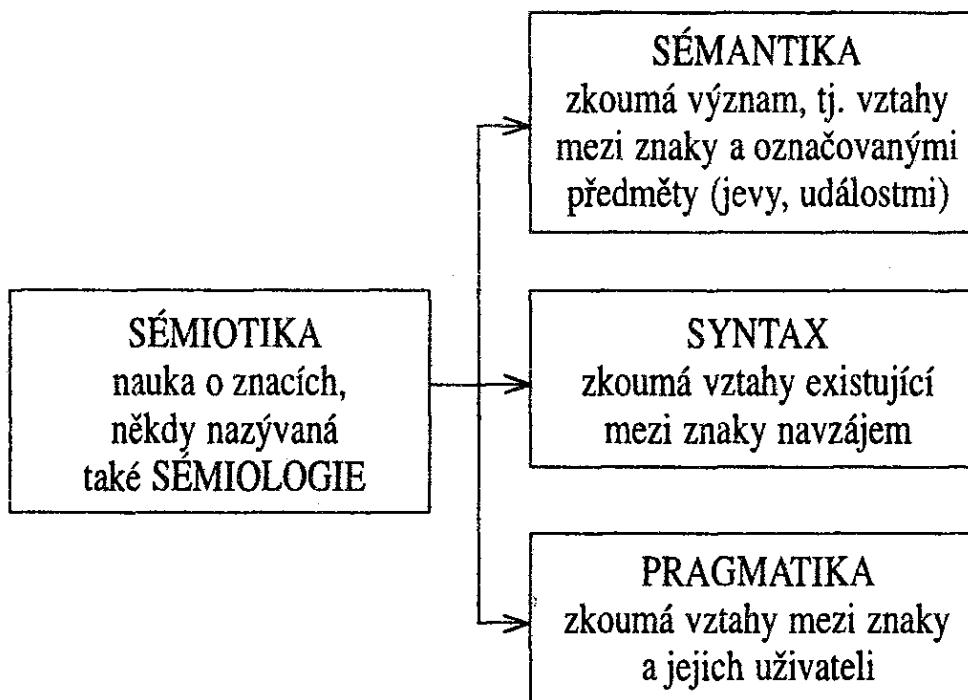
128   *Ma: =@*

129   *M: a pak se s nim domluvim že on přijede my mu tu gumu sundáme a dáme novou a*
130   *vyvážíme jo↑ ☺*

131   *Ma: no*

132   *M: a tady vidíme ten důsledek toho že ta náprava nebyla v pořádku ano↑ ☺*

Příloha 3

Příloha 4

Austin	Vendler	Searle	Bach and Harnish	Allan
Expositives	Expositives	Assertives	Assertives	Statements
Commissives	Commissives	Commissives	Commissives	
Behabitives	Behabitives	Expressives	Acknowledgments	Expressives
Exercitives	Interrogatives	Directives	Directives	Invitationals
	Exercitives			
Verdictives	Verdictives	Declarations	Verdictives	Authoritatives
	Operatives		Effectives	

Příloha 5

—*333*(30)*333—

XIV.

Flores. Die Blumen,
A' Virágok. Kwietij.

Inter flores,
sunt notissimi :

Primo vere,

violeta, 1 f. I.
hyacinthus, 2 m. II.
narcissus 3 m. II.

Tum *lilia*,
alba ac hirta, 4
& *cærulea*, 5

Tandem
rosa, 6 f. I.
serpyllium, 7 n. 2.

Unter den Blumen/
sind die bekandtesten .

Imt angehenden Früh/
(ling/

Das Veilchen/ 1
die Hyacinthe/ 2
die Narzisse. 3

Ferner die Lilien/
die weisse und gelbe/ 4
und die blauen.

Endlich
die Rose/ 6
das Reiskorn/ (Negelstein) 7
u. dg.

A' Virágok közzét
leg ismértetűbbek :
(közönlégedűbbek)

Kik eletnek ekein

a' *Violeta*, (*ivolya*) 1
az *hyacinth*. 2
a' *narciszor lilium*, 3

Ísmét a' *lilium*,
a' fehér s' a' sárga, 4
és a' kék. 5

Végtere
a' *rosa*, 6
és *székfü*. 7 c' eff.

Mesi Kwietijm
negzámegssá sau s

Pri začatku podletá
(jára)

fialka/ 1
hyacynth/ 2
necijč. (*narcyssa*) 3

Porom lile/
ele a' žluté/ 4
y modré. 5

Uapostedy
Ruže/ 6
faraffilat/ (*biebičky*/
brwozdjfy) 7 a. g. p.

E. h. h.

Příloha 6

